

CONCEPT 26 OKTOBER 2024

Landschapsbiografie

Polderpark Cronesteyn

‘Een voorbeeld voor de toekomst’

COLOFON

Landschapsbiografie: Polderpark Cronesteyn, een voorbeeld voor de toekomst

Datum: 26 oktober 2024, concept

Formaat: A4 staand

Opdrachtgever

Erfgoed Leiden

Mw. F. Van Zaanen Durand/ mw. E. Starkenburg

Auteur

Culthis adviesbureau cultuurhistorie

Linda Driesen – van der Male (Auteur rapport)

Prinses Irenelaan 12

2252 GJ Voorschoten

Telefoonnummer: 06 247 85 589

Email: linda@culthis.nl

Copyright: Vermenigvuldiging en verspreiding van de rapportage alsmede het publiceren van (delen van) de resultaten van de werkzaamheden of citeren van de uitkomsten van het rapport is alleen toegestaan na uitdrukkelijke schriftelijke toestemming auteur (L.D.N. Driesen – Van der Male, Culthis adviesbureau cultuurhistorie). Dit geldt ook voor het gebruik van de foto's en tekeningen uit het rapport die van de hand zijn van Culthis adviesbureau cultuurhistorie.

Culthis adviesbureau cultuurhistorie kan niet verantwoordelijk worden gehouden voor de context waarin citaten, delen van dit rapport, afbeeldingen, kaartmateriaal en tekeningen door anderen dan Culthis worden gebruikt.

Voor zover er geen bronvermeldingen zijn opgenomen bij afbeeldingen zijn deze gemaakt door de auteur. Voor alle andere afbeeldingen is de bronvermelding bij de afbeelding opgenomen. Er is daarbij zowel mogelijk gebruik gemaakt van afbeeldingen die zelf zijn vervaardigd, door de gemeente zijn vervaardigd of die zich in het publiek domein bevinden. Van sommige afbeelding in de collectie van de gemeente en die relevant zijn voor de rapportage is geen fotograaf bekend en zijn er ook geen aanknopingspunten om deze te achterhalen. Bij het samenstellen van deze landsbiografie is zorgvuldig getracht de rechthebbenden van deze afbeeldingen te achterhalen. Dit is niet altijd gelukt. Indien u van mening bent dat u rechthebbende bent van een van de afbeeldingen waarvan de fotograaf onbekend is, kunt u contact opnemen met de gemeente Rijswijk.

Foto voorpagina: Wandelaars in Polderpark Cronesteyn. Foto auteur, 8 september 2024.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk1 _Historische vensters	7
Venster1 – Het ontstaan van de ondergrond	8
Venster 2 – Middeleeuwse landschappelijke ingrepen	11
Venster 3 – Kasteel Cronesteyn	15
Venster 4 – Een eeuw aan ruimtelijke ontwikkelingen	18
Hoofdstuk 2 _Het park in dienst van natuur, educatie en recreatie	24
2.1 Natuur als uitgangspunt	28
2.1.1 De ontwerpvisie in zijn tijd	28
2.1.2 Natuurlijke elementen	35
2.1.3 Nieuwe elementen	36
2.1.4 Historische elementen	39
2.1.5 Landschapskunst	42
2.2 Recreatie, een noodzaak	44
2.2.1 Avontuurlijke speeltuin	45
2.2.2 Wandelen, fietsen, spelen, varen en vissen	47
2.2.3 Kamperen in de natuur	49
2.2.4 Volkstuinen	50
2.3 Educatie als kans	54
2.3.1 Bezoekerscentrum en kinderboerderij	54
2.3.2 Bijenstal	56
2.3.3 Schooltuinen	56
Hoofdstuk 3 _Evert Cornet, stadsvergroener	58
3.1 Het leven van Evert Cornet	59
3.2 werkwijze en handtekening	60
Hoofdstuk 4 _De essentie van Polderpark Cronesteyn	63
4.1 Natuur versus parklandschap	64
4.2 Tijdlijnen binnen groene kaders	65
4.2.1 Landschappelijk ontwerp	65
4.2.2 Betrokken en tijdloos	66
4.3 Een park voor generaties	67
4.3.1 Alle leeftijden	67
4.3.2 Iedere generatie met eigen tijdsgeest	68
Bijlagen, Bronnen en noten	69
Bijlage 1 – Overzicht van bekende werken van Evert Cornet	70
Bronnen	71
Noten	72

Inleiding

Ontwerper Evert Cornet noemde het Polderpark Cronesteyn tijdens een interview in 1984 'zijn mooiste opdracht'.¹ Twee jaar eerder al was een van de verslaggevers van het Leidsch Dagblad op 20 juli 1982 van mening dat het park een voorbeeld was voor de omgang met toekomstige groentekorten voor stedelingen. Vandaag de dag, ruim veertig jaar later dan bovenstaande uitspraken, wordt het park nog steeds gewaardeerd. Die waardering blijkt onder andere uit het verzoek van de Historische Vereniging Oud-Leiden (HVOL) tot aanwijzing van het park als beschermd gemeentelijk monument. Maar misschien is de huidige waardering van het park nog het beste te zien op een zonnige middag. Dan wordt het park gebruikt door veel mensen uit Leiden en de bredere regio. Ieder zoekt er zijn eigen vertier. Er zijn hardlopers op de paden, gezinnen met jonge kinderen in de speeltuin of bij de kinderboerderij, jongeren kletsend op een bankje en ouderen die een wandelingetje maken. Allemaal hebben zij hun eigen redenen om het park te bezoeken, waardoor het park een plek is waar jong en oud samenkomen.

De aanleiding voor dit rapport ligt in het verzoek van de HVOL om het park aan te wijzen als gemeentelijk monument. Dit verzoek is onderbouwd met een uitgebreide beschrijving van het park en zijn historie, opgesteld door Sophie Visser, tevens lid van de Commissie onbeschermd Erfgoed van de HVOL.

Dit rapport heeft als doel de levensloop van het park te schetsen met daarin alle ontwikkelingen die in het gebied hebben plaatsgevonden: van bodem tot gebruik. De nadruk ligt op de ontwikkelingen door het menselijk handelen. Daarmee heeft dit rapport tot doel de hierboven geschetste publieke waardering voor het park terug te brengen tot de essentie van het park. Dit zijn door de historie gevormde kenmerken die voortkomen uit tijdsgeest, ontwerpgedachte en doorontwikkeling.

Afbeelding 0.1 – Luchtfoto van Leiden met daarop aangegeven het Polderpark Cronesteyn. De uitsnede toont het Polderpark en de begrenzing van het gebied (Bron: topotijdreis.nl, luchtfoto 2023)

BEGRENZING POLDERPARK

Het Polderpark Cronesteyn ligt in Leiden ten zuiden van het centrum en grenzend aan de gemeente Zoeterwoude. Het ligt ingeklemd tussen de A4, de spoorbaan Leiden-Utrecht, de Vrouwenweg en het Rijn-Schiekanaal of Nieuwe Vaart, zoals deze door veel Leidenaren wordt genoemd. Hoewel het park bij de aanleg een duidelijke grens heeft gekregen is een deel van de onderzoeksvraag gericht op het benoemen van de huidige grenzen van het park. De exacte begrenzing zal dus voortvloeien uit dit onderzoek.

LEESWIJZER

Aan het ontstaan van het Polderpark ging een lange geschiedenis vooraf. Een geschiedenis die is gebaseerd op de geologische kenmerken van de bodem, de werking van de natuur en invloeden van de mens op het landschap dat daar ontstond. In de levensloopbeschrijving van het Polderpark wordt de nadruk gelegd op de ontwikkeling van het Polderpark vanaf de aanleg tot heden. Toch kan dit niet los gezien worden van de ontwikkelingen in het landschap die voor de aanleg van het park hebben plaatsgevonden. Ze legden immers de basis waarop het park later aangelegd kon worden. Om een duidelijk beeld te schetsen van deze ontwikkeling is in het rapport in hoofdstuk 1 een aantal historische vensters beschreven. In dit korte overzicht van historisch bepalende momenten wordt kort ingezoomd op relevante ontwikkelingen en gebeurtenissen. Hierbij is een selectie gemaakt van alleen die gebeurtenissen die bepalend zijn geweest voor de ontwikkeling van het gebied en die in het Polderpark uiteindelijk een rol spelen in het ontwerp. Maar dit wordt vanwege de te beperkte relevantie voor het Polderpark niet nader beschreven.

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de ontwikkeling van het park zelf, zowel als geheel als per deelgebied in het park. Gebeurtenissen uit de historische vensters worden hier nader in uitgewerkt als daar aanleiding voor is. Daarbij wordt ook gekeken naar de sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen, of de tijdgeest, waarin het park zich ontwikkelde en de gevolgen die daarvan terug te vinden zijn in de geschiedenis van het park.

Als laatste is er in dit rapport ruimte ingericht voor een overzicht met kenmerkende elementen en ontwerputgangspunten van het Polderpark. Hiermee is geprobeerd de essentie van de waarden van het Polderpark in kaart te brengen. Dat laatste is met name van belang omdat hier sprake is van levend erfgoed, dat onderhevig is aan de grilligheid van de natuur en beïnvloed wordt door de veranderingen in ons klimaat. Het ontwerputgangspunt en de levensloop van het park bieden samen goede handvatten om het levend erfgoed ook echt levend te houden.

VERANTWOORDING

De belangrijkste bron voor het onderzoek is het park zelf. Het park is meermaals op verschillende dagen bezocht om een beeld te krijgen van het gebruik van het park en de beleving van de ruimte. Het onderzoek heeft plaatsgevonden tussen eind augustus en eind oktober. Hierdoor is het park alleen in de late zomer/ vroeg herfst bezocht. De waarnemingen zoals opgenomen in het park zijn daarop gebaseerd.

Bij het opstellen van dit rapport is verder gebruik gemaakt van verschillende, schriftelijke bronnen. Naast het eerder genoemde onderzoek naar het park van Sophie Visser (als onderdeel van het aanwijzingsverzoek van de HVOL), is de beschikbare literatuur over het park in het bijzonder en de ontwikkeling van parken in Nederland in het algemeen bestudeert. Vervolgens is ook onderzoek uitgevoerd in het archief van Erfgoed Leiden, waarin de gemeentelijke stukken met betrekking tot het ontstaan en de aanleg van het park (grotendeels) behouden zijn gebleven. Als laatste is ook gekeken naar de verslaglegging over de ontwikkeling en het gebruik van het park in nationale kranten en de specifiek in de Leidsche Courant.

Als laatste is informatie opgehaald op basis van kleinschalige participatie-activiteiten. Zo zijn tijdens de bezoeken aan het park mensen aangesproken om te vragen naar hun ervaring met het park en de plekken of kenmerken van het park die zij bijzonder aan het park waarderen.

Er is ook gesproken met enkele georganiseerde gebruikers/ belangenbehartigers van het park.

Hiervoor heeft op 7 oktober 2024 een eenmalige klankbordbijeenkomst plaatsgevonden in het

stadhuis van Leiden. Hierbij waren de IVN Leiden, de Stichting Groen Cronesteyn, de Imkersvereniging en de afdeling beheer van de gemeente Leiden aanwezig. Tijdens de bijeenkomst is gesproken over de betekenis en waarden van het park voor de verschillende organisaties en waarin de specifieke waarden terug te vinden zijn. Ook is gesproken over de belangrijke monumenten in de tijd en eventuele ontwikkelingen die in strijd zijn met de uitgangspunten van het park. Namens de Historische Vereniging Oud Leiden en als opsteller van verschillende onderzoeken naar het Polderpark Cronesteyn was mw. S. Visser uitgenodigd. Omdat zij verhinderd was op 7 oktober is met haar op 15 oktober 2024 een aparte afspraak geweest. Tijdens dit gesprek zijn dezelfde onderwerpen aan de orde gekomen als tijdens de klankbordbijeenkomst.

Als laatste is contact gezocht met mensen die Evert Cornet persoonlijk gekend hebben in de hoop meer over de denkwijze van de ontwerper te weten te komen. Zo heeft er een gesprek plaatsgevonden op 9 oktober en 11 oktober 2024 met de dochter en de zoon van Evert Cornet, respectievelijk mw. J. Cornet en dhr. H. Cornet. Mw. K. Jansen en mw. Nanda van Beest zijn vervolgens ook op 15 oktober geïnterviewd als oud-collega's en oud-leerling (mw. Van Beest) van Evert Cornet.

Bij deze spreek ik mijn dank uit aan alle bovengenoemde personen en organisaties die hebben bijgedragen aan dit onderzoek en zo meer inzicht hebben gegeven in de historie en de waarden van het Polderpark Cronesteyn en zijn ontwerper Evert Cornet.

Hoofdstuk 1 _Historische vensters

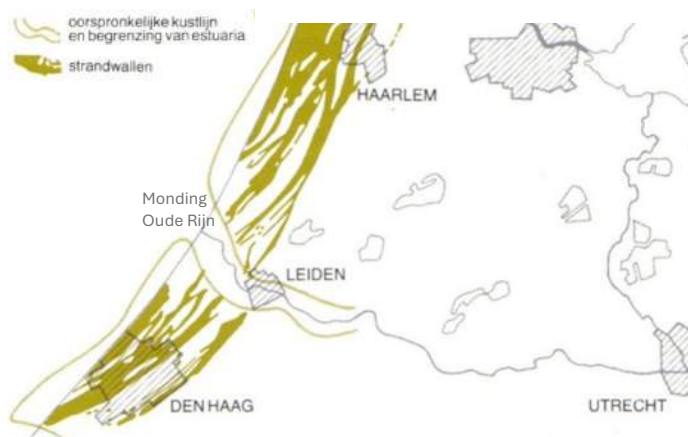

Hoofdstuk 1 Historische vensters

De historisch geograaf Hans Renes schreef het al in 2005: Onderzoek naar het landschap is niet mogelijk zonder de waarnemer, in dit geval de mens, daarin mee te nemen.² Juist bij de aanleg van het Polderpark Cronesteyn heeft de mens, als vormer van het landschap, als waarnemer van de in de jaren 70 en 80 bestaande landschappelijke structuren en uiteindelijk als ontwerper van het park, een grote invloed gehad op de huidige verschijningsvorm. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het eerste aspect: de mens als vormer van het landschap.

Het gebied waarin het Polderpark Cronesteyn ligt, was ten tijde van de aanleg geen onontgonnen gebied. De basis voor dat menselijk handelen lag al in de oorsprong van het landschap net achter de kust. Door de eeuwen heen hebben hier verschillende gebeurtenissen plaatsgevonden, die hun invloed hebben gehad op het landschap en de inrichting daarvan. Die gelaagde ondergrond was het tekenvel waarop het ontwerp van het park was ontwikkeld. Hoewel het ontwerp is ontstaan vanuit een eigen visie op het landschap kan niet voorbijgegaan worden aan het landschap zoals dat er aan het begin van de jaren 80 van de 20ste eeuw lag en daarmee ook niet aan de gebeurtenissen die daaraan ten grondslag lagen. In dit hoofdstuk wordt door middel van historische vensters, verwijzingen naar belangrijke gebeurtenissen in een bepaalde periode, ingegaan op de ontwikkelingen die in het gebied ter plaatse van en rondom het park hebben plaatsgevonden. Daarmee beoogt dit hoofdstuk niet een chronologische geschiedenis van het gebied in kaart te brengen, maar alleen die historische momenten in de tijd in beeld te brengen die van invloed zijn op het ontstaan en ontwerp van het Polderpark Cronesteyn.

Venster 1 – Het ontstaan van de ondergrond

1.1 – De zandbanken die langs de kust verschenen ten noorden en ten westen van de monding van de Oude Rijn. Leiden zou achter de strandwalstrook ontstaan (Bron: kennis.cultureelerfgoed.nl, Panorama landschap duin- en bollenstreek. Geraadpleegd 27 september 2024. Toegevoegd tekst Monding Oude Rijn).

Zo'n 11.700 jaar geleden, aan het begin van de periode die we nu het Holoceen noemen, was het gebied rondom Leiden onherkenbaar. In die periode veranderde het klimaat drastisch: de laatste ijstijd maakte plaats voor een warmere periode. Dit had enorme gevolgen. Het ijs dat de aarde eeuwenlang had bedekt, begon te smelten. Het waterpeil in de rivieren steeg door het smeltwater en het eens zo droge Doggerland liep onder water. De Noordzee ontstond. Eerst vulde diepe zeebekkens zich met water, maar al na drie eeuwen was er op de plek waar Leiden nu ligt een brede waddenkuil ontstaan waar de getijdengedruiven van enkele rivieren doorheen stroomden. Aan de randen ervan lagen moerassen, waarin diverse bossen met eik, els, hazelaar en iep

opkwamen. Daarvoor hadden alleen berk en den het in deze streken uit kunnen houden. Tussen de bomen trof je vele wilde dieren aan, zoals everzwijn, ree, vos, bruine beer, edelhert, eland, oeros en wolf. De eerste mensen trokken achter de kuddes rendieren aan door de bossen die ten oosten van de kust lagen.

Het landschap rondom Leiden is dus nog relatief jong en dateert van na deze grote invasie van het water en de opkomst van de gevarieerde bossen. De zee legde bij iedere golfslag wat zand neer voor de kust. Zo ontstonden zo'n 6000 jaar geleden de Oude Duinen of strandwallen. Deze lage duinen

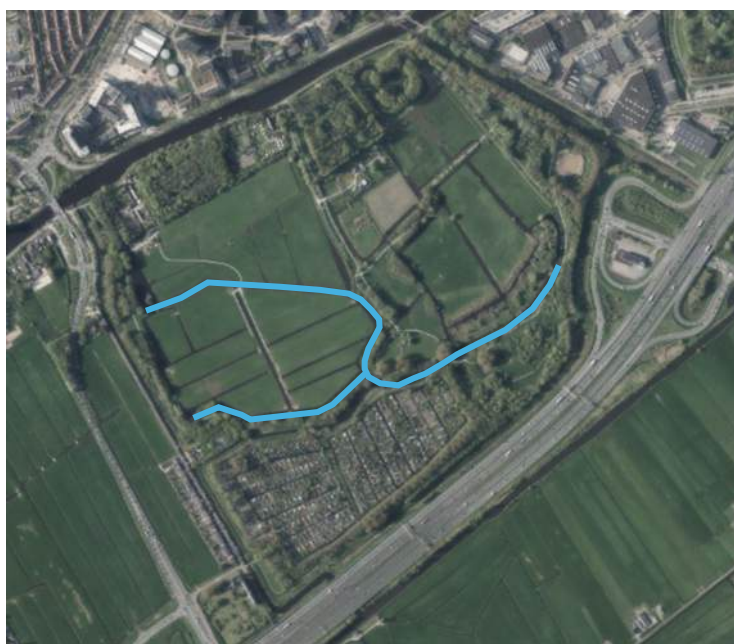
hielden de zee tegen. Toch overstroomde het land nog regelmatig door gaten in de duinenreeks. Zo'n plek bevond zich ter plaatse van de monding van de Oude Rijn. De plek waar de stad Leiden later zou worden gesticht. Dit gebied werd ook vanuit het land door het water overspoeld. Bij grote toename van het rivierwater door smeltende sneeuw en regenval stroomde de Oude Rijn in vele verschillende geulen naar zee. Hierdoor werden ook rivierklei in het gebied afgezet.

De afsluiting van het kustgebied met strandwallen betekende dat het zilte zeewater achter de duinen weinig invloed meer had, waardoor het kon verzoeten. In deze natte gebieden ontstonden moerassen. Hierin ontstonden dikke veenpakketten (het Hollandveen). In sommige moerassen overheerste het bos, in andere het mos en riet. Wat ze gemeen hadden, was dat afgestorven plantenresten niet geheel vergingen. Zo konden dikke veenlagen worden, variërend van 2 tot 4 meter dikte.

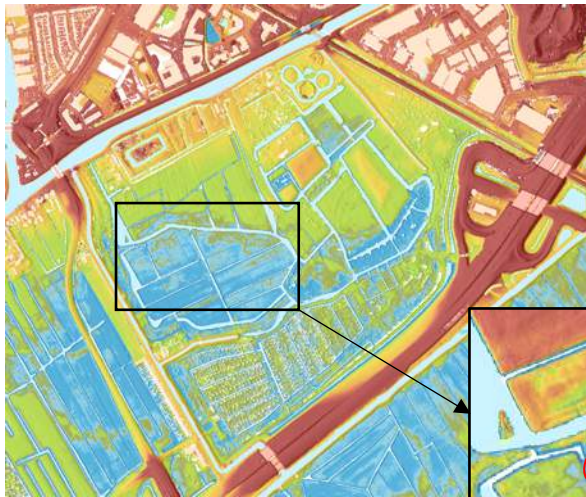
De zee bleef door de eeuwen heen zeer onrustig. Er waren periodes waarin het zeewaterniveau sterk toenam en stormvloedden elkaar opvolgden, gevolgd door nieuwe periodes van rust. In de onrustige periodes werden ter plaatse van de monding van de Rijn veenpakketten weggeslagen of overspoeld met dikke lagen zeeklei. Een proces wat zich vele eeuwen bleef herhalen. Uit bodemonderzoek rondom Leiden is duidelijk geworden dat de laatste periodes waarin de zee het land overspoelde gedurende de periode van 500- 200 voor Chr. en gedurende de 9de en de 12de eeuw. In deze periodes

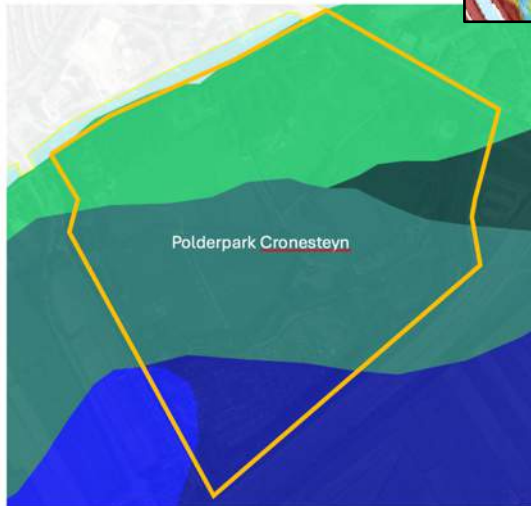
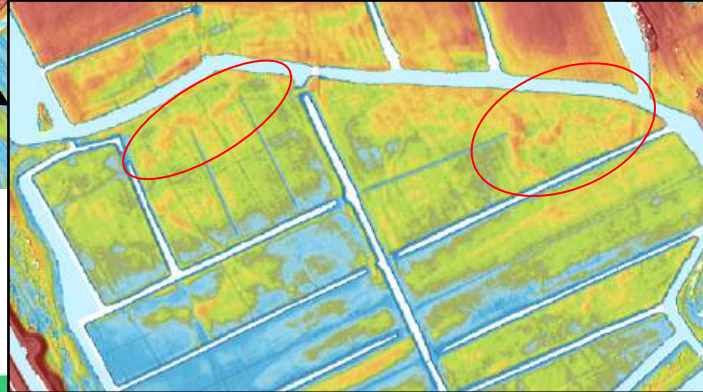
werden (zandige) kleilagen afgezet in de Kleine Cronesteynse Polder.³ In de Middeleeuwen, rond de 11de en 12de eeuw, werd de basis gelegd voor de Jonge Duinen. Het was het gevolg van een zeer onstuimige periode waarin vele stormvloedden voor kusterosie zorgden. Het zand werd vervolgens landinwaarts geblazen waardoor nieuwe duinen ontstonden. Dat zijn de duinen die wij nu nog steeds herkennen in het landschap. De Sint Elizabethsvloed in 1421 markeert eigenlijk het keerpunt van de laatste onrustige periode van de zee. Sindsdien hebben zich nog wel stormvloedden voorgedaan, maar niet meer op de schaal van de periode ervoor. De Middeleeuwen markeren ook een belangrijke overgang in de tijd: van een natuurlijk gevormd landschap naar een door mensen handen beïnvloed landschap. Voor die tijd waren het de elementen (zee en wind) die het landschap vormgaven.

1.2a (boven) en b (onder) - Op de Topografische kaart van rond 1900 zijn de verschillende waterlopen in de Cronesteynse Polder ingetekend. In blauw zijn de twee kreekjes die in het gebied liggen ingetekend (topotijdreis.nl). Op de huidige luchtfoto van het gebied zijn de kreekjes ook nog steeds duidelijk zichtbaar aanwezig (topotijdreis.nl).

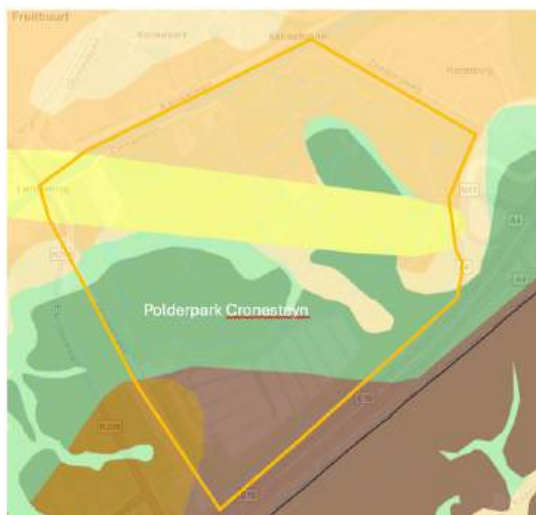
1.3 – Hoogtekaart van het Polderpark Cronesteyn en uitsnede van het park. Hoe blauwer de kleur, hoe lager gelegen het gebied. Hoe warmer (geel – rood) hoe hoger gelegen het gebied. Opvallens is dat binnen de relatief laag gelegen delen (groen gekleurd) kronkelende vormen aanwezig zijn, die hoger liggen (geel/ oranje gekleurd). Deze gebieden zijn in de uitsnede met een rood ovaal omcirkeld. Dit zijn vermoedelijke kreekruigen van uitlopers van de Holocene kreek in het gebied (Bron: AHN4)

1.4- (linksboven) Detail van de bodemkaart van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In het gebied liggen verschillende grondsoorten naast elkaar (Erfgoedatlas RCE, geraadpleegd 8 oktober 2024).

1.5 – (Linksonder) Detail van de archeologische beleidskaart Landschap van de gemeente Leiden. De lichtgeel gekleurde strandwal doorkruist het gebied van het Polderpark Cronesteyn (oranje omlijst) diagonaal (Leidseregioin kaart.nl, geraadpleegd 8 oktober 2024)

■ Rietzeggeveen
■ Bosveen
■ Zavel
■ Klei
■ Kalkarme klei

Vanaf de 11de/12de eeuw ging ook de mens ermee aan de slag. Natuurlandschap veranderde langzaam in cultuurlandschap.

Kreken

Tot aan de middeleeuwen, de tijd waarin polders werden aangelegd en bedijking werd bedacht, waren er in het mondingsgebied van de Oude Rijn een groot aantal kreken met vele vertakkingen (estuarium). In het gebied waar nu het Polderpark ligt, lagen ook enkele van deze kreken.

Twee van de kreken zijn opgenomen in de middeleeuwse ontginningen en zijn daarmee onderdeel geworden van het huidige landschap (afbeelding 1.2). Ze vormen een afwijkend patroon ten opzichte van de verder redelijk orthogonale landschappelijke indeling. De hoogtekaarten laten ook vermoedelijke, maar inmiddels verdwenen vertakkingen zien van deze twee kreken. Door de inklinking van het omliggende veen, zijn de kleiige

stroomruggen inmiddels hoger komen te liggen in het landschap, waardoor ze op de hoogtekarten zichtbaar zijn worden (afbeelding 1.3).

Grondsoorten

De bodemopbouw in het gebied heeft een complexe opbouw met veel verschillende lagen. In het noordoosten bestaat de grond uit kalkarme klei-/ zavelgronden. Ten zuiden hiervan bevinden zich homogene kleigronden, zoals verschillende typen zavel en lichtere klei. In het midden van het gebied zijn de kleilagen op een veenpakket gelegen. De meest zuidelijke delen van het Polderpark bestaan uit veengronden met een kleidek. Het veen bestaat daar uit weideveengronden op bosveen (of eutroof⁴ broekveen). In het uiterste zuidwestelijk deel van het gebied komt ook nog rietveen of (mesotroof⁵) broekveen. Dit laatste veen lag vooral in de natste gebieden, meestal op de overgang tussen klei en veen in gebieden waar het water enigszins brak was.⁶

Volgens de archeologische beleidskaart Landschap van de gemeente Leiden is er een ook uitloper van de strandwal aanwezig in het gebied. Deze loopt dwars door het Polderpark heen

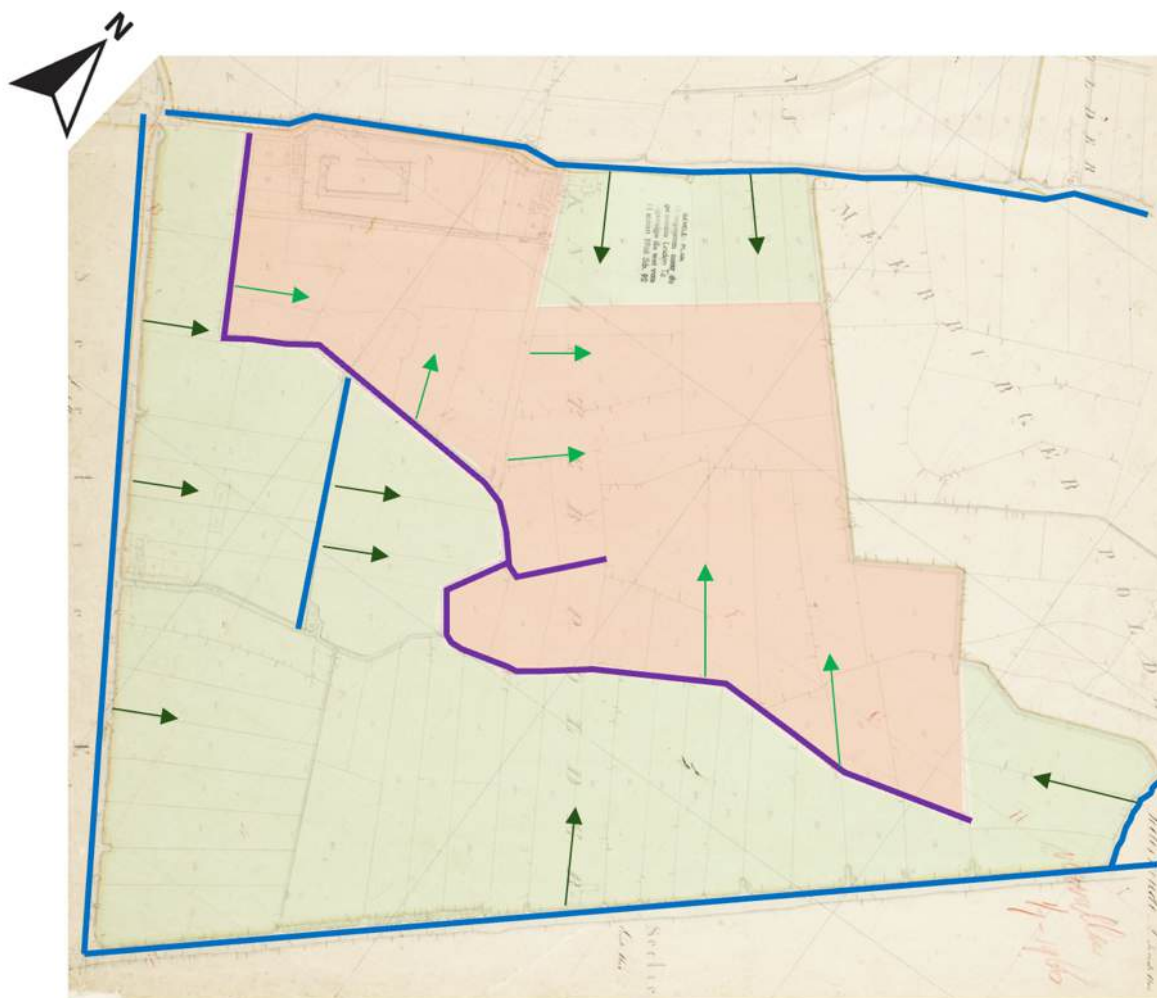
Tegen de Middeleeuwen was deze grondopbouw de basis voor de stappen die onze voorouders zouden gaan zetten om in gebruik te gaan nemen.

Venster 2 - Middeleeuwse landschappelijke ingrepen

Polderpark Cronesteyn ligt in de Kleine Cronesteinse-of Knotterpolder, die tot 1966 onder de gemeente Zoeterwoude viel. Deze polder ontstond in 1626 door een samenvoeging van vier kleine polders, die achter kasteel Cronesteyn waren gelegen. Het ging toen om het Knotterpoldertje, het poldertje van Panhuysen, het Wesenpoldertje en het Hooipoldertje. Ze lagen tussen de Roomburgerwatering, de Malle- (of Mollesloot), de Meerburgerwatering en de Vrouwenvaart. Bij de samenvoeging van de vier afzonderlijke watersystemen werden de kaden van de polders met elkaar verbonden en kreeg de nieuwe poldereenheid de naam Cronesteinse polder . De aanleiding voor de samenvoeging valt enkel te raden, maar vermoedelijk had dit te maken met de veranderende waterhuishouding als gevolg van de inklinking van het veen. In 1665 werden ook de landen rondom het kasteel Cronesteijn bij de polder gevoegd.⁸ Onder het historisch venster 3 (pagina 16) wordt meer verteld over de historie en ouderdom van het kasteel.

Het feit dat er aan het einde van de eerste kwart van de 17de eeuw sprake was van een samenvoeging van polders betekent ook dat de polders toen al enige tijd bestonden. Dat blijkt ook wel uit het opvallende kavelpatroon in het gebied. Reeds in de Karolingische periode was het gebied rondom Leiden door mensen gekoloniseerd. Het ging nog niet om groot opgezette ondernemingen, maar meer kleinschalige ontginningen. Hierdoor ontstond een afwisselend landschap met vaak grillige en verrassende vormen, die niet passen in de standaard Hollandse strokenverkaveling met opstreckende kavels.

Vanaf de 10^e/ 11^e eeuw werd de ontginning van de woeste gronden⁹ door de graven van Holland systematisch aangepakt. Hierbij werd vanuit bestaande waterlopen en weteringen in rechte opstreckende en haaks op de waterwegen staande kavels ontgonnen. Daarnaast waren de blokvormige ontginningen. Dit zijn meestal de oudste ontginningen. Deze kunnen gekoppeld worden aan individuele landheren of-eigenaren. In de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder komen de beide verkavelingspatronen voor. Het gebied heeft een onrustig landschapsbeeld door de verschillende verkavelingsrichtingen van de blokverkaveling en de opstreckende kavels. Daarnaast bevinden zich vermoedelijk ook nog restverkavelingen in het gebied. Verkavelingen, die als laatste zijn uitgevoerd en die daardoor ook vaak afwijkende vormen hebben van het kenmerkende verkavelingspatroon van de Zuidhollandse polders. De kadastrale minuut 1832 (afbeelding 1.6) geeft hier op goede wijze inzicht in. Er kan vanuit worden gegaan dat dit kaartbeeld een goed beeld van het middeleeuwse landschap, omdat er weinig grootschalige ingrepen in het landschap hebben plaatsgevonden tot die tijd.

Herkomst poldernaam

De naam van de Kleine Cronesteinse- en Knotterpolder is eigenlijk eenvoudig terug te herleiden tot de historische ontwikkeling van het gebied. 'Kleine Cronesteinsepolder' verwijst naar de aanwezigheid van het kasteel Cronesteijn. Maar de verwijzing 'klein' komt van het gegeven dat er nog een polder is die de naam Cronestein draagt, namelijk de Rodenburger- en Cronesteinsepolder. Deze ligt ten noorden van het Rijn – Schiekanaal. De naam 'Knotter' verwijst naar de familie Knottert. Zij hadden naast de Vrouwenwetering grond in bezit. Garbrant en Jacob Knottert kregen op 24 augustus 1645 samen met vier andere Leidse burgers en lakenreders vergunning om op het land van de familie Knottert een laken(vol)windmolen te bouwen. Vanaf 1676 werd daar wit schrijfpapier gefabriceerd. De molenromp heeft daar nog tot 1846 gestaan.^a

^a vogelsrijnwoude.nl/Waarnemingen/Cronesteyn/index.htm, geraadpleegd 8 oktober 2024.

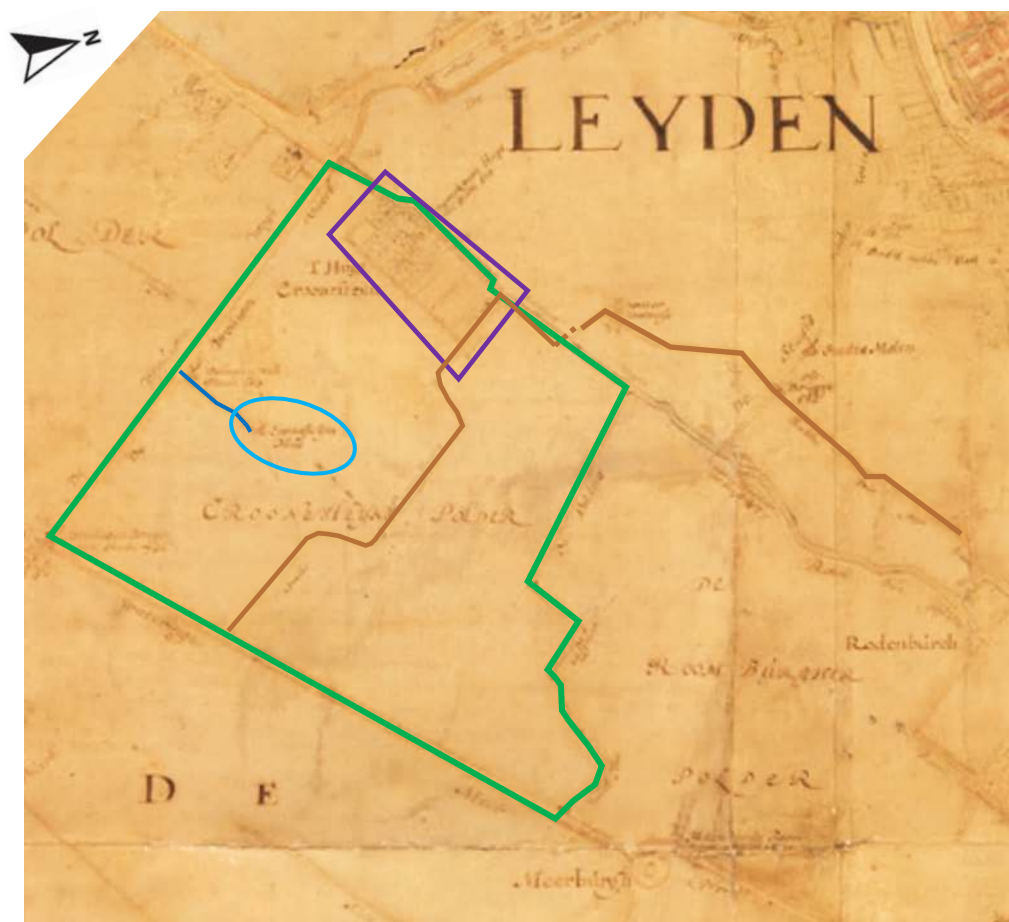
1.6 – Op de kadastrale minuut 1811 van de Kleine Cronesteinse- of Knotterpolder zijn de verschillende weteringen en verkavelingsrichtingen goed inzichtelijk (Beeldbank RCE, Kadastrale minuutplan Zoeterwoude 1811 Sectie A, blad 2). In de kaart is aangegeven waar zich de blokverkaveling bevindt (roze) en de strokenverkaveling (groen). De donkergroene pijlen geven de richting van de strokenverkaveling aan, die vanuit de weteringen is uitgevoerd (lichtblauw). De lichtgroene pijlen geven de verkavelingsrichting van de blokverkaveling aan, die vanuit de bestaande kreek (paars) heeft plaatsgevonden.

Daarnaast is het de meest nauwkeurige kaart die er tot dan is van het gebied. Wie verantwoordelijk is voor de ontginningen is niet bekend.

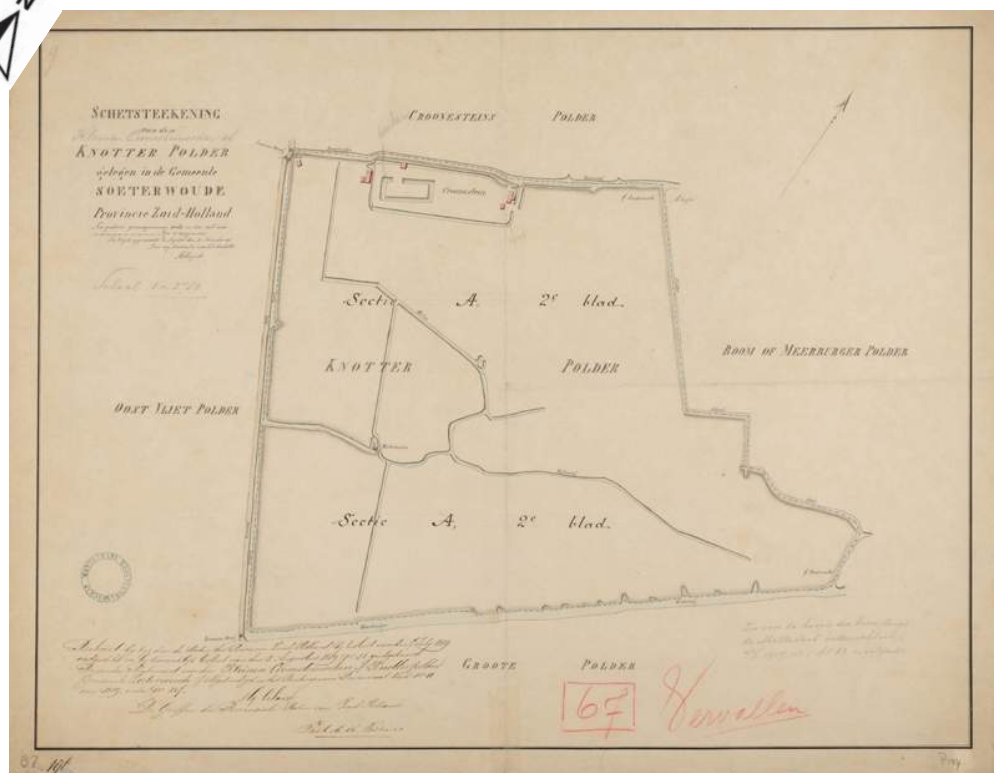
In het gebied kent in ieder geval een aantal historische ontginningsassen. Aan de richting van de verkaveling is te zien dat er zowel gebruik is gemaakt van de Vrouwenvaart als de Meerburgerwetering voor de latere ontginning. Bij de oudere blokvormige ontginning is vermoedelijk gebruik gemaakt van de Roomburgerwetering (het huidige Rijn-

1.7 – Knottermolen in de Kleine Cronesteinse- en Knotterpolder. Fotograaf en datering onbekend (bron: molendatabase.nl, geraadpleegd 18 oktober 2024)

1.8- Detail van de kaart De stad leyden ende de heerleyckheden derselve stadt, als namentlijk de vrije heerlijkheyt van Oestgheest ende de ambachtheerlijkheyden van Leyderdorp, Soeterwoude ende Stompwyck, mitsgaders Tedingerbrouck, getekend door Johannes Dou I, 10 juli 1649 (Erfgoed Leiden, PV_PV70330a). De Kleine Cronesteinse- en Knotterpolder draagt hier de naam Cronesteinse polder. Kasteel Cronesteijn (paars gemarkeerd) en de Knottermolen (blauw gemarkeerd) zijn goed zichtbaar op de kaart. Evenals de voorboezem van de molen (donkerblauw gemarkeerd). Daarnaast is er sprake van een aantal belangrijke land- en waterwegen, respectievelijk bruin en groen gemarkeerd. De waterwegen omlijsten de Cronesteinse polder.

1.9 - De schetstekening van de Kleine Cronesteinse- en Knotterpolder is de tekening die hoort bij het reglement van de polder. Vervaardigd door A.G. Hessels in 1857. Op deze kaart is de ligging van de molen ook duidelijk afleesbaar, evenals de belangrijke waterlopen in het gebied. (Hoogheemraadschap van Rijnland, Leiden (NL-LdnHHR), grenspolderkaarten, p-0134).

Schiekanaal) en de twee kreken die in het gebied liggen. Vanwege het ontbreken van historische kaartbeelden die ver genoeg teruggaan, betreft dit slechts een aanname die niet gestaafd kan worden aan feitelijk bewijsmateriaal.

Bemaling

De polder werd bemalen door de Knottermolen. Deze werd in 1660 gebouwd nadat als gevolg van de stijging van de boezemwateren de kaden van de polder ook als een keer verhoogd waren.¹⁰ De molen was blijkens de kaart van Leiden getekend door Johannes Dou I (afbeelding 1.8) een vervanging van een eerdere molen en stond aan de Vrouwenvaart en sloeg daar ook op uit. De voorboezem van de molen had een lengte van ongeveer 280 meter.¹¹ De molen betrof een windschepadmolen van het type wipmolen. De molen werd in 1931 afgebroken en vervangen door een olie gestookt gemaal.¹² Inlaat van water in de polder gebeurde eigenlijk zelden. Toch was er wel rekening mee gehouden dat dit noodzakelijk kon zijn. Zo was er aan de zijde van de Roomburgerpolder een inlaat en twee in de gracht van Cronesteijn, onder andere ter plaatse van de boomgaard van Cronesteijn.¹³

Infrastructuur in de polder

In de middeleeuwen waren de waterwegen minstens zo belangrijk als de landwegen die door de polder gingen. De eerste waren ook talrijker en beter begaanbaar dan de landwegen, alleen al omdat de landwegen niet verhard waren. Het waren over het algemeen eenvoudige paden en landwegen langs sloten en over weilanden. In de winter waren ze nat en modderig. In de zomer vaak vol kuilen en stoffig.

In het deelgebied liggen verschillende waterwegen, die onderdeel uitmaken van het gehele watersysteem in het gebied: De Roomburgerwetering (het huidige Rijn-schiekanaal), de Vrouwenvaart (vermoedelijk vernoemd naar een kapel die hier in de middeleeuwen stond¹⁴), de Meerburgerwetering en de Molle-of Mallesloot. Daarnaast was er de nog een landweg die dwars door de polder liep van Zoeterwoude dorp naar Leiden. Deze kwam ten noordoosten van kasteel Cronesteijn uit bij de Roomburgerwetering. Daar was een voetveer naar de overzijde van de wetering en kon met verder

1.10 – Detail van de kaart van het Beleg van Leiden, 1574. Vervaardiger onbekend, 1623-1624 (Collectie Rijksmuseum, RP-P-OB-79.553). Rechts in het midden de Lammen schans en ten noordoosten daarvan is het huis Cronesteyn ingetekend.

1.11- Tekening van 17de-eeuwse leengoed Cronesteyn door Roghman (Collectie RCE, nummer 11.867)

lopen richting Leiden. Op de kaart van de stad Leiden, getekend door Johannes Dou (afbeelding 1.9) is deze landweg, samen met de belangrijkste waterwegen ook ingetekend.

Venster 3 – Kasteel Cronesteyn en het Beleg van Leiden

Het huidige kasteelterrein van Cronesteyn vindt zijn oorsprong aan het einde van de 13de en het begin van de 14de eeuw. Er ligt op de plaats van het latere kasteel Cronesteyn dan een vermoedelijk versterkte boerderij met de naam heer Wouterswerf¹⁵. Ook de naam 'die Brouc' komt voor als verwijzing naar het drassige gebied waarin het lag. De naam Wouterswerf was afkomstig van de eerste eigenaar van deze werf, Wouter van Haerlem. Vanaf het begin van de 14de eeuw is het huis in leen bij verschillende belangrijke heren, zoals Jan van Polanen, Zweder van Abcoude en Floris van Alkemade.¹⁶ De naam Cronesteyn (in de vorm Croenensten) komt voor het eerst voor in 1510 als het huis in leen komt bij Oem van Wijngaarden. Mogelijk is de naam Cronesteyn een verbastering van de naam van een van de zoons van Floris van Alkemade: Willem van Croonenburg.¹⁷ Vanaf 1510 blijft het de naam Cronesteyn dragen. Het huis zou daarnaast ook bij verschillende families in leen blijven tot de afschaffing van het leenstelsel in 1795.

Gedurende de 80-jarige Oorlog (1568 tot 1648) daarentegen viel er echter weinig in leen te geven. Het huis lag in de lijn van schansen tussen Zoeterwoude en Leiden. Direct naast Cronesteyn lag de Lammen schans. Alle kastelen, boerderijen en huizen die binnen 1884 meter (500 roeden) van de stadsmuren stonden, moesten in brand worden gestoken om te voorkomen dat de naderende Spanjaarden zich hier konden verschansen. Cronesteyn stond precies op die grens. Uit getuigenverslagen uit die tijd blijkt dat het kasteel niet geheel met de grond gelijk werd gemaakt. Er bleef vervallen muurwerk staan.¹⁸ Alle boomgaarden, ook die van Cronesteyn, werden omgehakt voordat de Spanjaarden Leiden bereikten. Bij aankomst in de buitengebieden van Leiden zullen de Spanjaarden een kale, geruïneerde vlakte hebben aangetroffen.¹⁹ De gebieden rondom Cronesteyn werden vervolgens ook nog eens geïndeerd. Alles stond onder een ondiepe waterlaag, waarover de geuzen uiteindelijk Leiden konden bereiken.²⁰

Na de 80-jarige oorlog werd het huis Cronesteyn herbouwd.²¹ Vanaf dat moment kwam het in gebruik als hofsteden voor verschillende Leidse inwoners. Na de afschaffing van het leenstelsel wordt het buiten opgekocht door Hendrik Kromhout, die het kasteel steen voor steen afbreekt. Tegen de tijd dat hij Cronesteyn verkoopt zijn er alleen nog bossen over, een huis aan de poort en de twee boerderijen.

1.11 (rechtsboven) – Kaart van de landerijen ten zuiden van de Hoge Rijndijk met daarop een verwijzing naar kasteel Cronesteyn, rond midden 16de eeuw (Van der Vlist 2004, p. 41).

1.12 (linksboven)– Kasteel Cronesteyn op de kaart van Jan Pietersz, Dou in het kaartboek van het Catharinagasthuis, 1618. Cronesteyn wordt afgebeeld met een kruis op de toren en is gelegen binnen een bos (ELO, 0504.458 – Pv71553)

1.13 en 1.14 (midden en onder)– Kasteel Cronesteyn, zoals de beide afbeeldingen zijn opgenomen in het kaartboek van het Sint Catharinagasthuis uit de eerste helft van de 17de eeuw. Op deze twee tekeningen uit hetzelfde boek wordt het huis zelf anders getekend, maar wat overeenkomst is de grote hoeveelheid geboomte waarbinnen het kasteel is gelegen (ELO, 0504.460 – Pv71557)

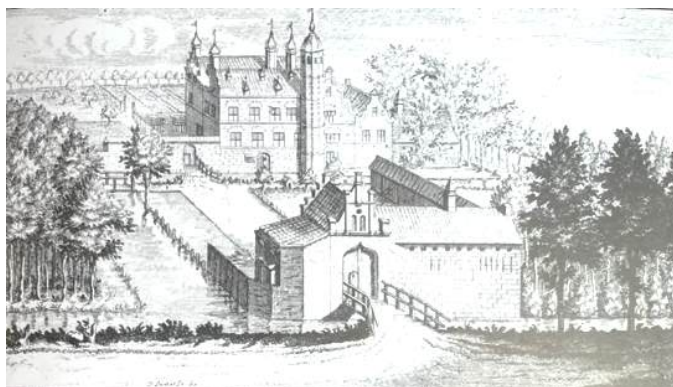

Verschillende eigenaren zullen de revue nog passeren tot in 1973 de gemeente het kasteelterrein aankoopt voor de aanleg van het latere Polderpark Cronesteyn.

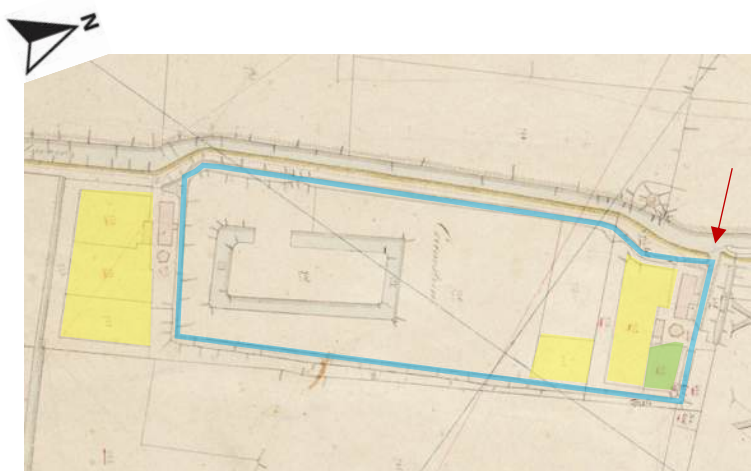
Ruimtelijke opbouw Cronesteyn

De eerste kaartbeelden waarop Cronesteyn te zien is, tonen een samengesteld huis in een beboste omgeving. Van een verwijzing naar een gracht is op deze kaartbeelden uit de 16de en 17de eeuw nog geen sprake (afbeeldingen 1.11 t/m 1.14). Dit wil overigens niet zeggen dat er geen gracht aanwezig was. Het detailniveau van de kaarten laat te wensen over en de verbeeldingen zijn alleen bedoeld geweest om een indruk te wekken van de situatie ter plaatse. De aanvullende informatie wordt geleverd door de kaart van Floris Balthasars, die in 1615 de kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland tekende (afbeelding 1.15). Hierop is Cronesteyn ook te zien onder de naam 'Croone-steyn'. Rondom de huisplaats ligt een gracht: de binnengracht. Daaromheen liggen landerijen, die ook weer worden omsloten door een gracht. De binnengracht werd met twee waterwegen vanuit de buitengracht gevoed. Op dit kaartbeeld is ook een wegstructuur, de Croenesteynlaan, zichtbaar ten noorden van het kasteelterrein. Dit een oude weg vanuit Zoeterwoude langs de noordzijde van het huis richting Leiden. Iets noordelijker lag een voetveer over de Roomburgerwetering naar de Roomburgerlaan aan de overzijde.²² Deze weg is ook te zien op het kaartbeeld van Johannes Dou I uit 1649 (afbeelding 1.8). Direct naast de weg ligt een opvaart vanaf de Roomburgerwetering. Deze staat in verbinding met de buitengracht, zodat rondom het kasteelterrein het water steeds ververst werd.

De vroeg 18de-eeuwse prent van Gerard Goris geeft een overzicht van het entreegebied van Cronesteyn in 1712. Op de prent is een poortgebouw zichtbaar met daarachter een pad naar het kasteel. Het hierboven beschreven slotensysteem is ook goed zichtbaar op deze

1.15 (linksboven) – Detail van de kaart van Rijnland door Floris Balthasars uitgegeven 1615. Op de kaart is de gracht van Cronesteyn (hier: Croone-stein) ingetekend. Er is zelfs sprake van een binnengracht rondom de huisplaats van het kasteel en een buitengracht rondom de landerijen. In de noordpunt van het terrein is een opvaart en een pad aanwezig (rode pijl) (Hoogheemraadschap van Rijnland, A-4249).

1.16 (rechtsboven) – Prent van Cronesteyn aan het begin van de 18de eeuw gemaakt door Gerard Goris, 1712. Op de prent is de indeling van het voorterrein met de binnen- en buitengracht goed te zien. Voor het kasteel zijn tuinen en bossen zichtbaar erachter liggen binnen de omgrachting agrarische gronden.

1.17 – Detail van de kadastrale minuut 1832, Zoeterwoude Sectie A2. Het kasteelterrein heeft enkele wijzigingen doorgevoerd. De binnengracht staat niet meer in verbinding met de buitengracht. Wel is er nog steeds een opvaart (geheel rechts op de kaart naast de bebouwing), maar de buitengracht staat nu in open verbinding met de Roomburgerwetering (rode pijl). Duidelijk zichtbaar zijn de twee boerderijen die bij het kasteel horen. Alle geel gemarkeerde gebieden binnen de buitengracht zijn boomgaarden. Het groene gebied betreft een tuin. Verder zijn alle niet gemarkeerde gebieden binnen de buitengracht (blauw gemarkeerd) in 1832 in gebruik als hakhout. (Beeldbank RCE).

prent. Verder valt op dat het terrein rondom het kasteel binnen de buitengracht is voorzien van tuinen, bossen en weilanden.

De kadastrale minuutkaart van Zoeterwoude (Sectie A2, 1832) geeft een gedetailleerd beeld van de indeling van het terrein aan het begin van de 19de eeuw. Links en rechts van het kasteelterrein is een boerderij aanwezig. De noordelijke boerderij heet de Stochemhoeve en de zuidelijke is boerderij Cronesteyn. Ondanks dat de beide boerderijen pas nu echt duidelijk zichtbaar in beeld kwamen, hoorden ze al lange tijd bij het kasteel. De Stochemhoeve werd al in 1627 van het kasteel afgescheiden. Boerderij Cronesteyn bleef tot in de 20ste eeuw onderdeel van het kasteelterrein. De roomburgerwetering staat nu in directe verbinding met de buitengracht van het kasteelterrein. Verder is op het kasteelterrein zelf alle bebouwing verdwenen. Het gehele gebied binnen de buitengracht is in gebruik als hakhoutbos. Met een kleine uitzondering dichtbij boerderij Stochemhoeve, dat dus geen eigendom meer was van de eigenaar van de kasteelterreinen.

Gedurende de 20ste eeuw gebeurde er verder weinig rondom het kasteelterrein. Bij aankoop van de gronden in 1973 is de situatie grotendeels zoals deze ook op de kadastrale minuutkaart van 1832 was: een bebost terrein met een binnen- en buitengracht, geflankeerd door twee boerderijen met

boomgaarden en tuinen. Pas met de realisatie van het Polderpark wordt de binnengracht geheel gesloten om te voorkomen dat mensen het archeologisch waardevolle kasteelterrein betreden.

1.18, 1.19, 1.20 en 1.21 (v.l.n.r en v.b.n.b) – Respectievelijk de topografische kaarten van 1875, 1966, 1985 en 1990. Op de kaartbeelden is te zien dat er gedurende een ruime eeuw weinig veranderd aan het kasteelterrein van Cronesteyn. In 1990 is de voormalige gracht geheel gesloten (topotijdreis.nl)

Venster 4 – Een eeuw aan ruimtelijke ontwikkelingen 1878 – 1980

Infrastructuur

De industrialisatie en mechanisatie van de samenleving zouden voor de Cronesteinse en Knotterpolder flinke gevolgen hebben. De polder kwam steeds verder ingeklemd in de infrastructurele werken en moest uiteindelijk aan verschillende kanten grond inleveren. Het startte met de aanleg van het spoor in 1878. Het spoor werd op en rondom de grens met de Roomburgerpolder geprojecteerd en aangelegd. Hoewel het spoor uiteindelijk meer in de Roomburgerpolder kwam te liggen, moest het meest oostelijke puntje van de Cronesteinse en Knotterpolder er aan ook aan geloven. Dat betekende dat de Mallesloot op die plek verlegd moest worden.

De aanleg van het Rijn – Schiekanaal vond plaats in 1912 – 1913. Het tracé was als een rechte lijn langs Cronesteyn gelegd. De toenmalige eigenaar van Cronesteyn maakte bezwaar tegen de plannen. Op deze manier zou namelijk een grote strook grond van het voormalige kasteelterrein bij het kanaal worden getrokken. Hij kreeg gelijk met als resultaat dat er tot op de dag van vandaag een bocht in het Rijn-Schiekanaal zit en het kasteelterrein zich zichtbaar.²³

Als laatste bleek de auto een nieuwe aanslag op het grondgebied. Ruim 40 jaar na de aanleg van het kanaal was de auto in opkomst. Inmiddels was gestart met het aanleggen van snelwegen door Nederland. In de jaren 50 was gestart met de aanleg van de A4. In 1958 zou de aanleg tussen het knooppunt Leidschendam en Hoogmade worden gestart.²⁴ Dat betekende concreet dat aan de oostzijde van de polder in gebruik werd genomen weg met bermen. De Meerburgerwetering werd hiervoor verlegd.

In 1980 werd uiteindelijk besloten tot de aanleg van de N11, de verbindende rijksweg tussen Leiden en Bodegraven. Hoewel de aanleg nog duurde tot 2010, werd al wel na het besluit ruimte gereserveerd in de Cronesteinse en Knotterpolder.²⁵ Opnieuw moest de oostelijk hoek van de polder ruimte inleveren voor de aanleg van een infrastructureel werk. Deze reservering zou ook invloed hebben op het

1.22 (boven) -Topografische kaart 1958. Op de kaart is gestippeld de projectie nieuwe rijksweg 4 (A4) opgenomen (paar gemarkeerd). De spoorbaan (geel gemarkeerd) betekende een aanpassing van het verloop van de Malleloot (rode cirkel) (topotijdreis.nl).

1.23 - Grenskaart van de Kleine Cronesteinse- of Knotterpolder, 1961. Op de kaart is de loop van de nieuwe snelweg goed te zien, evenals het hoekige verloop (rode cirkel) van de Malleloot als gevolg van de aanpassing voor de spoorbaan en later de rijksweg (Hoogheemraadschap Rijnland, NL-LdnHHR, Poldergrenskaarten, P-0136)

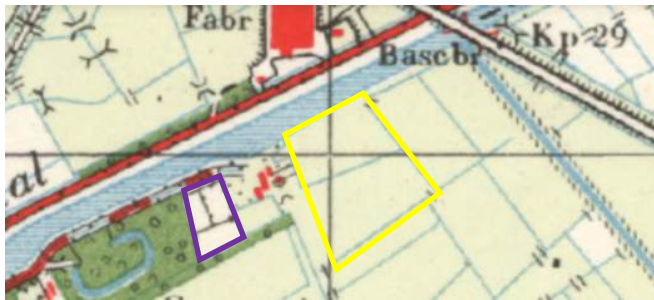
1.24- Het knooppunt van de A4 met de N11 en de Willem van der Madeweg te ter hoogte van Leiden en Zoeterwoude-Rijndijk. In de linkerhoek is de groene omlijsting van het Polderpark Cronesteyn zichtbaar (© Rijkswaterstaat, Foto: Joop van Houdt Luchtfotografie).

ontwerp van het Polderpark, omdat het knooppunt van de aansluiting A4-N11 een hoek uit de oorspronkelijke ontwerpen haalde.

Tuinbouw

Enige tijd hebben er tussen de bebouwing langs het Rijn- Schiekanaal een tweetal tuindersbedrijven gelegen. Het eerste lag op de plek waar de huidige schooltuinen liggen. Het was de kwekerij van de familie Doeve, die tussen 1884 en 1980 bijna een eeuw lang door drie verschillende generaties van dezelfde familie werd bestierd. Het deel omvatte een stuk hakhoutbos. Er ontstond een gemengde tuin waar verschillende fruit- en groentensoorten werden geteeld, afgewisseld met bloemen. Het tuindersbedrijf van de familie Doeve werd in 1980 door de gemeente opgekocht ten behoeve van de aanleg van het Polderpark.²⁶

In 1956 kreeg een tweede tuinbouwbedrijf noordelijker langs het Rijn-Schiekanaal de kans zich te ontwikkelen. Het was het tuinbouwbedrijf van P. Th.M. van Galen. Hij had eerder zijn bedrijf moeten opgeven voor de ontwikkeling van de woningen in Leiden Zuid-west. In plaats daarvan mocht hij aan de gang op het terrein in de Cronesteinse en Knotterpolder. Op het gebied kwamen drie kassen en een boomgaard te staan, ingebed in een groene structuur van hagen en windsingels met Italiaanse populier en elzen. Lang duurde het bestaan van de tuinderij op deze plek niet. In 1968 kocht de gemeente het bedrijf alweer op, vanwege de plannen voor het Vlietpark en het latere (dan nog onbekende) Polderpark Cronesteyn.²⁷

1.25 (boven) en 1.26 (onder)
– topografische kaart van
respectievelijk 1958 en
1968. In het geel
gemarkeerde gebied ligt de
moestuin van Van Galen. In
het paars gemarkeerde
gebied ligt de moestuin van
de familie Doeve
(topotijdreis.nl)

Alle voorzieningen op plek: Het Vlietpark

Tegen het einde van de jaren 50 van de 20ste eeuw ontstaat de behoefte om aan de zuidwest-zijde van Leiden een grote ontwikkeling te realiseren waarin recreatie- en sportvoorzieningen zijn opgenomen. Door de enorme toename van het aantal woningen rondom Leiden was de behoefte aan sportvoorzieningen, zoals voetbal-, hockey- en korfbalvelden en tennisbanen ook toegenomen. In 1969 komen er zelfs ideeën voor een strand en een drive-in bioscoop geopperd. Ook aan andere vormen van recreatie was behoefte. De verschillende bestemmingsplannen, structuur- en streekplannen speelden op die behoefte in en boden in de drie genoemde polders de ruimte voor recreatieve ontwikkelingen.

Het plan zou het gebied beslaan van de Oostvlietpolder, de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder en de Roomburgerpolder. Tot 1966 behoorde Oostvlietpolder en de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder tot Zoeterwouds grondgebied. Door een annexatie kwam het in handen van de gemeente Leiden. Ruim een halve eeuw eerder was de Roomburgerpolder van Zoeterwoude op Leiden overgegaan. De

gebieden waarop de plannen geprojecteerd moesten worden, zouden allemaal onder de gemeente Leiden gaan vallen.

In 1967 wordt gestart met de uitwerking van de planvorming. Dat is naar aanleiding van het rapport Recreatieplan Vlietpark met een bijbehorende ideeënschets dat een jaar eerder was verschenen. Op basis hiervan werd een start gemaakt met het plan. Er moest een overzicht komen met alle grondeigenaren binnen de drie polders. Er zou een werkcommissie, de Commissie Vlietpark worden opgesteld. Voor de ontwikkeling van het plan werd een offerte gevraagd aan de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (Heidemij) om in ieder geval een landschapsarchitect te leveren voor het project, een oriënterend grondonderzoek en het starten met een nieuw bestemmingsplan voor het gebied. Uit de voorbereidende brieven blijkt dat de gemeente niet kan wachten met het uitvoeren van de plannen die zij zelf al bedacht had. Ze willen eigenlijk per direct starten met het aanleggen van een begraafplaats, de ijsbanen en sportvelden.²⁸ Deze waren in eerste instantie allemaal geprojecteerd in de Oostvlietpolder.

In 1967 start de Heidemij met het gevraagde onderzoek. Er wordt ook een commissie Vlietpark opgericht waarin verschillende expertises zijn samengebracht voor de ontwikkeling van een definitieve ideeënschets. In de verslagen van deze commissie verschijnt ook voor het eerst de naam Cornet als ontwerper van het Vlietpark. Hij neemt samen met een collega van de Heidemij, de heer Jebbink, deel aan de bijeenkomsten. De overige deelnemers zijn allemaal medewerkers van de gemeente Leiden.

1.27 - Plan voor het deelgebied Kleine Cronesteinse en Knotterpolder binnen het totale Vlietpark plan. De Kleine Cronesteinse en Knotterpolder is ingericht met een combinatie van sportvelden en passieve recreatie, zoals wandelen. Ontwerp 1970 (ELO, 1015.1809)

In de eerste ideeënschets die in 1970 gereed was, waren alle sportvoorzieningen in de Vlietparkzone geplaatst. Vanwege de bereikbaarheid en de grote afstanden voor veel Leidse inwoners werden verschillende wegen in het gebied geprojecteerd om de toestroom van bezoekers op te vangen. Bij de behandeling van de eerste ideeënschets in de raad in 1973/1973 wordt er kritiek geleverd op de plannen. Door middel van een motie van een van de partijen wordt bepaald dat er eerst een visie moet komen op het Vlietpark, alvorens men met tekeningen komt. Er wordt een werkgroep Vlietpark ingesteld, die een Nota Vlietpark gaat voorbereiden en uitwerken. Er gaan meerdere jaren overheen voor deze in 1977 wordt voorgelegd aan de raad. Dit plan is tekstueel alweer een stuk genuanceerder dan de eerdere plannen. De Kleine Cronesteinse en Knotterpolder

1.28 – Op 1 december 1978 wordt door de raad van Leiden een ontwerp voor het Vlietpark goedgekeurd. Op het plan is in de Oostvlietpolder een grote camping opgenomen geel omrand. Verder liggen hier voornamelijk volkstuinen. In het op kaart met rood aangegeven gebied van de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder is het grootste deel bestemd voor een wandelpark met dierenweide. In de zuidhoek liggen sportvelden in een groene parkachtige setting. In de Roomburger Polder (ongemarkeerd) is naast een park op de voormalige vuilstort een woon- en werkgebied geprojecteerd (ELO- 1001a.2979)

wordt geheel voor recreatie ingezet, terwijl de Roomburgerpolder ook woningbouw krijgt. De reden dat er geen woningbouw komt in de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder wordt in dit document al beargumenteerd met de aanwezige natuurlijke waarden van het gebied. De veranderende tijdsgeest had duidelijk zijn uitwerking gehad in het plan. Ook wordt hier al de mogelijkheid van een biologisch agrarisch bedrijf voorgesteld, zodat de polder ondanks aanvulling met bosschages behouden kan blijven. In de zuidoostelijke hoek van de polder zijn nog sportvelden ingetekend. Maar reeds veel minder dan in de eerdere plannen aan de orde was.

Voor de Oostvlietpolder is recreatie een optie, evenals een bedrijventerrein.

Het ontwikkelde plan gaat vervolgens de inspraak in. Verschillende partijen spreken zich uit over de reserveringen voor de aansluiting N11 in de plannen. Milieubeheer Leiden richtte zich op de inrichting van de drie polders. Zij wensen dat de polders zo veel mogelijk open blijven, maar dat gaat in tegen de wensen van het ministerie van de Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM). Zij eiste juist dat het recreatiegebied voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk en aantrekkelijk zou worden en pleitte voor meer beplanting. Toch is ook het ministerie van mening dat de natuurwaarden een belangrijke rol moet worden toegekend. Het oordeel van het Ministerie van CRM was belangrijk, omdat de subsidie voor het project ervan afhing. Uit de reacties in de inspraak blijkt dat er een voorkeur is voor een minder ontworpen park en behoud van de openheid van de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder. Dit raadsleden worden hierin gekend en delen die mening. Op 1 december 1978 valt het raadsbesluit over

een recreatiepark in de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder.²⁹ Het besluit behelst de aanleg van een open park met behoud van aanwezige natuurwaarden en ruimtelijke kenmerken van het landschap. In de zuid/ zuidoosthoek wordt ruimte vrij gehouden voor sportvelden, maar met een slag om de arm. Er is ook ruimte nodig voor volkstuinen. Deze staan geprojecteerd in de Oostvlietpolder, maar daar moeten de gronden nog verworven worden. Wanneer dat niet snel genoeg gebeurde, zouden de volkstuinen alsnog een vaste plek krijgen op de plek van de sportvelden.³⁰ Het bewijs dat de aankoop van gronden niet snel genoeg lukte, ligt in de vorm van een volkstuinencomplex in zuidoosthoek van Polderpark Cronesteyn.

Na dit besluit start de verdere uitwerking van de plannen en de realisatie van het Polderpark Cronesteyn dat tot eind 1987/ begin 1988 zal duren.

1.29 – Ontwerp voor de volkstuinen in het Polderpark Cronesteyn, ongedateerd (ELO-1015.1809)

1.30- Definitief ontwerp bij de besluitstukken van het Polderpark Cronesteyn, 1980 (ELO-1015.1809)

Hoofdstuk 2_Het park in dienst natuur, recreatie en educatie

Hoofdstuk 2 Het park in dienst natuur, recreatie en educatie.

*'De omgeving daarvan [Rijn-Schiekanaal] ontleende zijn aantrekkelijkheid aan het afwisselende beeld dat het omliggende landschap de wandelaar bood: het agrarisch gebied met boerderijen en vee, met kanaal- en slootoevers waarlangs kon worden gevist en met wegbermen, die een rijke vegetatie van wilde planten vertoonden. Vele van deze recreatiemogelijkheden zijn door de stadsuitbreidingen, die sinds 1945 hebben plaatsgevonden, alsmede door de steeds toenemende verkeersdruk, verloren gegaan: [...]'.*³¹ Met deze woorden verantwoordde de gemeente Leiden het plan Polderpark Cronesteyn, dat op 28 september 1981 gereedkwam. Een paar pagina's verder werd het grote plantkundige en ornithologische belang van de polder onder de aandacht gebracht. De bijzondere kwaliteit van de polder werd daarnaast bevestigd door een flora en fauna inventarisatie uit de jaren 50. Er werd het dubbele aantal soorten in de weilanden van deze polder gevonden ten opzichte van andere weilanden in Nederland. Die rijkdom was in de jaren 70 door kunstmest en afname van de waterkwaliteit sterk verminderd, maar nog niet verdwenen.³² Het werd het uitgangspunt voor het ontwerp dat Evert Cornet, de landschapsarchitect en hoofd afdeling groenbeheer Leiden, tekende voor het Polderpark Cronesteyn.

2.1 – Natuur en recreatie komen samen op de vele wandelpaden door het Polderpark. Foto ter plaatse van het Polderpad. (foto auteur, september 2024).

Het agrarische karakter van de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder werd ook gewaardeerd in het plan. Het behoud van een deel van die agrarische functie zou de wandelaar meer betrekken bij de boerenwerkzaamheden. Het melken, hooien en maaien kon zo van dichtbij worden meegemaakt. Het

zou samen met de aanleg van een kinderboerderij met bijenstal bijdragen aan het natuur- en milieubesef van de bezoekers.³³ Een bezoekerscentrum en schoolwerktuinen zouden bijdragen aan dit doel. Daar start ook de toelichting op het recreatieve en maatschappelijke effect dat het Polderpark ook moest realiseren. De kinderboerderij diende tegelijkertijd als ontmoetingscentrum voor mensen. Tussen de natuurlijke elementen van de vele bosjes moest voldoende ruimte komen voor een fijne dag buiten: speelweides, visplekken, een avontuurlijke waterspeeltuin en wandelpaden die langs alle verschillende gebiedjes komt. Voor de bereikbaarheid werden er door het park wandel- en fietsverbindingen aangelegd met omliggende wijken en dorpen (o.a. Zoeterwoude).

Uit de toelichting op het plan kan alleen maar worden geconcludeerd dat het ontwerp voor het Polderpark gebaseerd was op drie belangrijke pijlers: behoud van de soortenrijkdom in de natuur, educatie over de natuur en het beleven van de natuur door middel van dagrecreatie. De vraag rijst bij het onderzoeken van het Polderpark welke van de drie aspecten, recreatie, educatie of natuur leidend is geweest voor het onderliggende ontwerp. Hoewel er een noodzaak lag voor recreatieruimte voor de Leidenaren, was er ook behoefte aan natuur en natuurbeleving. In het ontwerp zou er uiteindelijk een nauwe verwevenheid tussen de drie aspecten blijven bestaan, waardoor niet een van de drie aspecten meer prevaleert boven de andere.

2.2 (linksboven)- De eerste paal voor een van de bruggen in het Polderpark Cronesteyn, en daarmee gelijk het startsein voor de aanleg van het Polderpark, werd geslagen door provinciaal bestuurder drs. J. Borgman op maandag 25 oktober 1982. De Leidse Wethouder Waal, verantwoordelijk portefeuillehouder voor het park, kijkt vanaf de zijkant toe (ELO, PV29329L.3, fotograaf: Jan Holvast).

2.3 (rechtsboven)-Gezicht in de Kleine Cronesteijnse- of Knotterpolder tijdens de opening van het in de polder langs de Rijksweg 4 en de Vrouwenweg aangelegde Volkstuinen-complex "Cronesteijn". Gezien van het parkeerterrein langs de Vrouwenwetering naar het noorden, juli 1982 (ELO, PV5114.11, fotograaf: Jan Holvast).

Aanlegperiode

De eerste paal voor een van de bruggen in het Polderpark Cronesteyn ging op maandag 25 oktober 1982 de grond in. Provinciaal bestuurder J. Borgman had de eer de paal met een kleine heimachine de grond in te boren. Gelukkig bleek de tegenslag van die dag geen voorbode voor de rest van de aanlegperiode. Tijdens het heien brak namelijk een van de kabels van de heimachine, waardoor Borgman licht gewond raakte en besmeurd met olie.³⁴ Het was niet het eerste startpunt voor de aanleg. In juli van datzelfde jaar was er al een feestelijke start gevierd van de aanleg van de volkstuinen. Daarnaast was de gemeente al jaren bezig met het verwerven van de gronden in het gebied. De eerste paal was dus vooral een symbolisch moment voor de start van de realisatie van het park van ruim 15 jaar voorbereidingen.

De 'aanslag' op de provinciaal bestuurder Borgman had gelukkig ook geen gevolgen voor de subsidiestroom, die noodzakelijk was voor de realisatie van het park. Oorspronkelijk waren de kosten geraamd op 16 miljoen gulden. Na verschillende overleggen met diverse organisaties kon dat worden

teruggebracht naar ruim 11 miljoen gulden. Vanuit zowel rijks als provinciepotjes zou uiteindelijk geld beschikbaar komen voor de aanleg van het park. Het toenmalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) en provincie zegden beide een bedrag toe omdat dit project aansloot op de beleidsrichting van de beide overheden voor het bevorderen van recreatiemogelijkheden voor de (rand)stedelingen. Door verschillende complicaties moest Leiden het bedrag eerst geheel zelf voorschieten. De toegezegde subsidie werd uiteindelijk pas in 1989 aan de gemeente toegekend.

2.4 – Uitnodiging aan aspirant-leden voor de Commissie Polderpark Cronesteyn in de gemeenterubriek van het Leidsch Dagblad op 9 juli 1982.

Betrokkenheid bij het Polderpark

Geheel passend binnen de tijdsgeest, waarin participatie van inwoners als een belangrijk voorwaarde voor planvorming wordt gezien, verschijnt er op 9 juli 1982 in het Leidsch Dagblad een advertentie voor de begeleidingscommissie van het Polderpark Cronesteyn. Het ontwerp mag dan wel klaar zijn, voor de uitvoering vraagt de gemeente deskundigen en maatschappelijk betrokkenen om deel te nemen. Uiteindelijk zal deze commissie bestaan uit elf leden van buiten het gemeentehuis, maar volgens de adressenlijst die bij het verslag van 12 oktober 1983 was gevoegd, allemaal woonachtig in Leiden. Het betreffen mensen met achtergrond als bioloog, maar ook 'gewone' inwoners. Later zijn er vermoedelijk ook leden uit aangrenzende gemeenten geweest. Evert Cornet is ook lid van de commissie, samen met een ambtelijk secretaris. De commissie had als doel verschillende gevraagd en ongevraagd advies te geven. Regelmatig liggen er daarnaast vraagstukken op tafel die samenhangen met het beheer en de inrichting van het park. De commissie organiseert bijeenkomsten en tentoonstellingen (o.a. op de bijenmarkt in Leiden) en constateert zelf verschillende problemen in het park. Niet onbelangrijk is de commissie ook verantwoordelijk voor de flora en faunatellingen in het Polderpark. Het is daarom niet verwonderlijk dat de commissie ongeveer een keer per maand vergaderde op wisselende locaties.

Doordat de commissie door de raad was benoemd, hadden ze een grote daadkracht en werden hun adviezen serieus genomen.

De eerste gesprekken over de wijziging van de CPC in een Vereniging Vrienden van het Polderpark Cronesteyn startten al in 1987. Er was destijds veel twijfel of het Polderpark al voldoende was ontwikkeld voor een Vereniging Vrienden. Vooral Evert Cornet was hier een voorstander van. Zijn grote voorbeeld van de Vereniging Vrienden van het Leidse Hout, waar hij zelf ook deel van uitmaakte. Gedurende de periode 1987 – 1991 werd er regelmatig over het onderwerp gesproken. Uiteindelijk werd de Vereniging Vrienden Polderpark Cronesteyn in 1992 opgericht. Evert Cornet werd de eerste voorzitter van deze vereniging. Hij was toen als vanaf 1986 met de VUT³⁵ en zou tot aan zijn dood in 1997 betrokken blijven bij de vereniging. Omdat niet alle verslag van de CPC bewaard zijn gebleven, is niet duidelijk wanneer de keuze voor de Vereniging precies gemaakt is en wanneer

de CPC voor het laatst vergaderde. Vermoedelijk was dat in 1998.³⁶

De Vereniging Vrienden van Polderpark Cronesteyn ging in maart 2020 over in de Stichting Groen Cronesteyn (SGC). Deze stichting zet zich in voor de bescherming en verbetering van natuur en landschap in Polderpark Cronesteyn, zoals het behoud van een mooi open park met plek voor de grutto, diversiteit in planten en schoon water.³⁷ De geschiedenis van commissie, verenigingen en stichtingen laten zien dat er vanuit de inwoners van Leiden altijd een grote belangstelling voor het park

is geweest. Het was echt een park voor en van de inwoners van Leiden. Overigens kampt de CPC vanaf het begin ook met leden die het af laten weten. In enkele verslagen wordt hierover geklaagd en wordt een procedure afgesproken voor de omgang met leden die zonder zich af te melden niet bij de vergaderingen aanwezig zijn.

De natuur- en educatieorganisaties hebben ook altijd een belangrijke rol gespeeld binnen het park als het gaat om inventariseren van de flora en fauna en het creëren van betrokkenheid van bezoekers bij de natuur. Partijen als de IVN, de schooltuinmedewerkers en de imkers hebben vanaf het begin en vaak op vrijwillige basis zich ingezet voor educatie over de natuur. Door de tijd heen hebben zij cursussen georganiseerd, lesbrieven gemaakt en excursies georganiseerd met kinderen door het park. Maar ook hebben zij bijgedragen aan natuurwerkdagen in het park, waardoor de betrokkenheid van het park verder is toegenomen.

Betrokkenen bij het Polderpark merkten dat de overgang van de CPC naar de Vereniging Vrienden van het Polderpark Cronesteyn gepaard ging met een afname van de slagkracht. Waar voorheen een betrokken door de raad beëdigde commissie advies gaf, was er nu sprake van een groep vrijwillige deskundigen zonder rugdekking van de raad. Dit had direct gevolgen voor de omgang met het Polderpark. De na de CPC opgerichte Vereniging Vrienden en de SGC hebben, ondanks al hun inzet, niet de slagkracht die de CPC had. Men is van mening dat dit terug te zien is in de kwaliteit van het park.³⁸

2.1 Natuur als uitgangspunt

2.1.1 DE ONTWERPVISIE IN ZIJN TIJD

Afzetten tegen functionalisme

Functionalistische ontwerpen van de wederopbouw werden tegen het einde van de jaren 60 en het begin van de jaren 70 van de 20ste eeuw steeds vaker als opgelegd beschouwd. Er was onvrede over het magere groen in woonwijken en de schaalvergroting in de woningbouw (ontwikkeling anonieme en eentonige hoogbouw) en landschap door de ruilverkaveling. De enorme toename van de bevolking en daarmee de steeds verder uitdijende steden en dorpen leidden tot een schaarser wordende natuur. Het groen in de steden en dorpen was kijkgroen geworden: steriele grasveldjes met enkele heesters en boom. Men moest steeds verder van huis om met de natuur in aanraking te komen. In de jaren 60 was de auto nog onderdeel van het ideaalbeeld voor het stedelijk leven: daarmee kon je overal komen, ook in natuur- en recreatiegebied. De oliecrisis in de beginjaren van de jaren 70 veranderde dat beeld. De auto was niet langer een heilig vervoermiddel. Het was duur in crisistijd. De ver van de stad aangelegde recreatie- en natuurterreinen waren niet langer voor iedereen goed bereikbaar. Het leidde tot de terugkeer van parken naar de randen van de steden: goed te bereiken door wandelaars en fietsers. Er ontstond ook een hernieuwde visie op natuur- en milieu, als reactie op de voorgaande jaren maar mede als gevolg van het rapport 'Grenzen aan de Groei' (1972) van de Club van Rome. Het was de eerste waarschuwing dat de mens en haar ontwikkelingsdrang een negatieve invloed had op de leefomgeving. In de jaren 70 leidde dat tot een toename van de interesse in de natuur. Zo ontstaat ook de behoefte de natuur in te zetten als plek voor educatie (educatieve wandelingen, bezoekerscentra en bordjes met plantennamen).

De eerste ontwikkelingen richting meer educatieve tuinen ontstond al in de jaren 60 met de komst van de heemtuinen. Het waren nieuw ontwikkelde tuinen die de Nederlandse landschapsbiotopen van de Zeeuwse duinen tot en met de Limburgse heuvels nabootsten en waarin een grote soortenrijkdom werd geïntroduceerd. Het ging nog niet over het behoud van landschapsbiotopen van een specifieke locatie zelf, zoals in het Polderpark zou worden gerealiseerd. Het waren nieuw gecreëerde gebiedjes waar bordjes de bezoeker vertelden welke planten er allemaal stonden.³⁹

In de jaren 70 werd geëxperimenteerd met parken met ontwerpen met meer ecologische doeleinden. Deze nieuwe ontwerpen waren eigenlijk een op grote schaal doorgetrokken heemtuin. Op opgespoten groen werden vlindertuinen, bloemenweides en kleine biotopen aangelegd, die de natuur van de

2.5- Langs de randen van het Polderpark Cronesteyn tekenen zich duidelijk de groene wanden van de volwassen bomen zich af, die als een schilderijlijst rondom het Polderpark liggen (foto auteur, september 2024).

Zeeuwse ruïnen tot en met de Limburgse heuvels moest weergeven. Dat leidde tot allerlei problemen in het ontwerp. De natuur was aangelegd en paste niet persé bij de locatie. Maar de grote winst van deze eerste stappen richtte op een meer natuurlijke manier van (recreatieve) groenaanleg, was dat de natuur niet langer als maakbaar werd gezien. In tegenstelling tot de voorgaande jaren wordt gestuurd op samenleven en het aangaan van een dialoog met de natuur. Steeds vaker werden op grote en kleine schaal (in de achtertuin) biotopen gecreëerd waar de planten en dieren zich prettig voelen. De waardering voor de Engelse cottagetuin viert hoogtij.⁴⁰ Ook ontwerpers als Louis G. Le Roy, die de ecologie als een belangrijk uitgangspunt beschouwd bij aanleg van zijn tuin- en landschapsontwerpen, krijgt veel aanhangers onder stedelijke bewoners.⁴¹

Integratie natuur en beleving

In de jaren 70 bleef de nieuwe beleving van het groen toch erg op regulering berusten. Tegen het einde van de jaren 70 en het begin van de jaren 80 wilden de nieuwe landschaps- en tuinarchitecten juist de natuur zijn gang laten gaan: zaden mochten neervallen waar ze deden en planten groeien waar deze het beste uit zichzelf groeiden. Maar er werden ook grenzen aan deze vrijheid van de natuur gesteld. Parken kregen een duidelijke afkadering: een grootse hoofdentreeaan, volledig omzoomd met bomen en ingevuld met functies als een sportveld, een kinderboerderij, een manege en/of een zwembad. Heldere structuren en zichtlijnen moesten helpen om de ruimte en de natuur te ervaren, zoals de wind die door je haren blies. De nieuwe ideeën waren gebaseerd op de vraag waarom je een landschap overhoop zou halen als wat er ligt ook prachtig was.⁴² De discussie werd versterkt door de schaalvergroting van de ruilverkaveling, die tegen het einde van de jaren 70 was afgerond. De algemene mening was dat het had geleid tot vervlakking van het bestaande landschap. Het wakkerde de wens aan om juist dat te behouden dat karakteristiek is voor een landschap, ongeacht wat deze karakteristieken waren. Eind jaren 80 werd dit ook vastgelegd in het rapport Het Plan Ooievaar, voor het rivierengebied in Nederland. Hier wordt sterk ingezet op het behouden en versterken van de bestaande natuurwaarden, de potentie van de natuur staat voorop. Maar niet zonder ruimte door de

beleving van de natuur voor de mens. Er komt naast natuurherstel ook ruimte om te wandelen, de natuur te aanschouwen en informatie te krijgen onder het plezier van een kop koffie.⁴³

Polderpark met behoud van landschap

Het visiedocument plan Polderpark Cronesteyn dateerde uit september 1981. Een tijd waarin zoals in de voorgaande alinea's beschreven de parkontwerpen met een gemaakt en beheerst natuurontwerp overging naar gebruik van bestaande waarden in het landschap. Uit de beschrijving van het vierde historische venster in hoofdstuk 1 (Grote ruimtelijke ontwikkelingen) is al gebleken dat het Polderpark tussen de eerste ontwikkelfase, toen nog onderdeel van het Vlietpark, een enorme door de tijdsgeest gestuurde ontwikkeling doormaakte om uiteindelijk uit te komen bij de huidige een vorm. Begin jaren 80 ontwierp Evert Cornet, hoofd afdeling Groenbeheer Leiden, een park dat volledig was gebaseerd op 'behoud' van de aanwezige karakteristieken van de polder met de daarin aanwezige flora en fauna. Een park dus dat qua visie aansluit op de ontwikkelingen die ook op gang kwamen in de landelijke ontwikkelingen van de tuin- en landschapsarchitectuur. Vanuit de nationale ontwikkeling van parken met behoud van bestaande kwaliteiten werd gewerkt met groene omlijstingen en een duidelijke entree. Dit element zien we ook terug in het Polderpark. Deels ontstond dit vanuit de locatie. Het parkbos van het voormalige kasteel Cronesteyn lag al aan de rand van het gebied langs het Cronesteynpad en het Rijn-Schiekanaal, evenals een aantal windsingels ten noorden van het kasteelterrein lag hetzelfde pad. Aan de zijde van de A4, bij de aanleg nog rijksweg 4 geheten, waren de bomen ook meer dan noodzakelijk om het geluid van de voorrazende auto's te weren. Een deel van de parkomlijsting (bomen) is in de periode 2010- 2012 geleden gesneuveld bij de verbreding van de A4. Ter vervanging van de rij bomen is een sloot en een geluidsscherm neergezet. Ook nu nog is het geluid van de auto's altijd hoorbaar aanwezig.

De overige delen van de omlijsting maken onderdeel uit van het ontwerp van het Polderpark en ondersteunden de openheid in het hart van het park met weides en kades en tuinen. Die openheid was een belangrijk kenmerk van de polder en is de basis van het Polderpark.

De omlijsting bestaat uit inheemse bomen en struiken. Vaak is de ondergroei ook zeer dun. Bij het ontwerp is gekozen voor snelgroeende boomsoorten, zoals ratelpalmen en populieren. Het in het begin relatief kale parklandschap werd daardoor snel volwassen. Het nadeel van deze bomen is wel dat ze niet erg oud worden, waardoor nu al gezocht moet worden naar oplossingen voor uitvallende soorten en exemplaren. De ondergroei van struiken is gemaakt om luwten voor insecten en vlinders te creëren. De parkomlijsting zorgt voor een duidelijke afkadering met het stedelijk gebied. Rondom zorgt de beplanting voor een duidelijke begrenzing van het park. Het biedt vanuit de omgeving niet of nauwelijks doorzichten het Polderpark in. Ook zijn er vanuit het Polderpark geen zichtassen die de aandacht naar buiten het park trekken. Het is een zeer naar binnen gericht ontwerp. Aan de zijde van het Rijn-Schiekanaal vormen de bomen dan ook een duidelijke wand, waardoor er geen interactie is tussen de bebouwing aan de noordwestzijde van het Rijn-Schiekanaal en het Polderpark. Er zijn wel enkele doorbrekingen aan de zijde van het Rijn-Schiekanaal, die lokaal meer zicht op het binnenste van

het Polderpark geven. Het noordwestelijk deel van het park wordt doorsneden door de hoofdontsluiting van het park, het Polderpad. Dit pad loopt grotendeels gelijk met de middeleeuwse landweg vanuit Zoeterwoude naar het veer bij kasteel Cronesteyn en vormt een duidelijke entree van het park. Hieraan lag het bezoekerscentrum met kinderboerderij (en ligt het huidige theehuis de Tuin van de Smid). Nog steeds is het de hoofdroute naar de speel- en ligweides. Ook is het totale park vanaf dit pad goed te overzien. De open (agrarische) weides en de voormalige contactweide van de kinderboerderij (huidige natuurspeelplaats naast de Tuin van de Smid) hebben geen obstakels die het zicht op de hoge bomen van de omlijsting van het ontnemen.

Op de beide hoeken aan de zijde van het Rijn-Schiekanaal is een belangrijke entree het park in. Vanaf het Rijn-Schiekanaal kan op deze plekken ook dieper het park in gekeken worden, waardoor het gebied zich even opent. De opening aan de zijde van de waterspeeltuin is een gevolg van een advies uit 1985

2.6 (boven) – In 2012 werd de A4 verbreed. Hierbij kwam het in de foto gemarkeerde gedeelte van de omlijsting van het park te vervallen. Dit maakte plaats voor een deel van de weg, een sloot en een geluidsscherm (topotijdreis.nl, luchtfoto 2009).

2.7 (midden)- De omlijsting met hoge bomen vormt aan de zijde van het Rijn-Schiekanaal een groene wand. Hierdoor is er nauwelijks interactie tussen het park en de stad, niet vanuit het park en niet vanuit de stad (foto auteur, september 2024)

2.8 (onder) detail van de as built tekening van het Polderpark Cronesteyn, 1986. Op de tekening is een doorsnede van de nieuwe situatie van het Cronesteynpad aan de zuidwestzijde van het Polderpark opgenomen. Er is een splitsing aangebracht tussen wandelen en fietsen, waarmee het park tot aan het Rijn-Schiekanaal wordt doorgetrokken (privécollectie Hans Cornet)

ten aanzien van de sociale veiligheid van vrouwen in het park. Om diezelfde reden worden daar bankjes geplaatst.⁴⁴

Op de zuidwestelijke hoek van het park, ter plaatse van de boerderij Cronesteyn en het kasteelterrein, heeft Evert Cornet voorstellen gedaan voor verbetering van de aansluiting van het parklandschap op

het overgangsgedebied met het Rijn-Schiekanaal. Hij stelde voor het wandelen en fietsen te scheiden van elkaar en daartussen een bosje aan te brengen. Dat voorstel is uiteindelijk ook uitgevoerd, maar stuitte eerder op bezwaren van de Provincie vanwege de daar groeiende daslook. De wens was net als de opening in het park bij de waterspeeltuin het gevolg van een advies ten aanzien van de sociale veiligheid.⁴⁵ Door deze aanpassing loopt het park hier eigenlijk tot aan het Rijn-Schiekanaal.

2.9 – Polderpark Cronesteyn tijdens de aanleg in 1983. De bomen vormen dunne sprietjes in het landschap (ELO, PV29329L.6. Fotograaf J.W.C. Postel)

Navolging Floriade 1992

Dat het ontwerp van een polderpark vernieuwend was, blijkt ook uit de artikelen die verschijnen rondom de Floriade 1992 (Zoetermeer). Ir. Michiel den Ruijter, landschapsarchitect, hoofdontwerper van de Floriade 1992 en tevens vriend⁴⁶ van Evert Cornet, ontwierp voor de Floriade een reeks poldertuinen. Het ontwerpproces werd in 1986 gestart, een jaar voor de definitieve oplevering van het Polderpark Cronesteyn gereedkwam. In aanloop naar de opening van de Floriade werd in een artikel het intrigerende

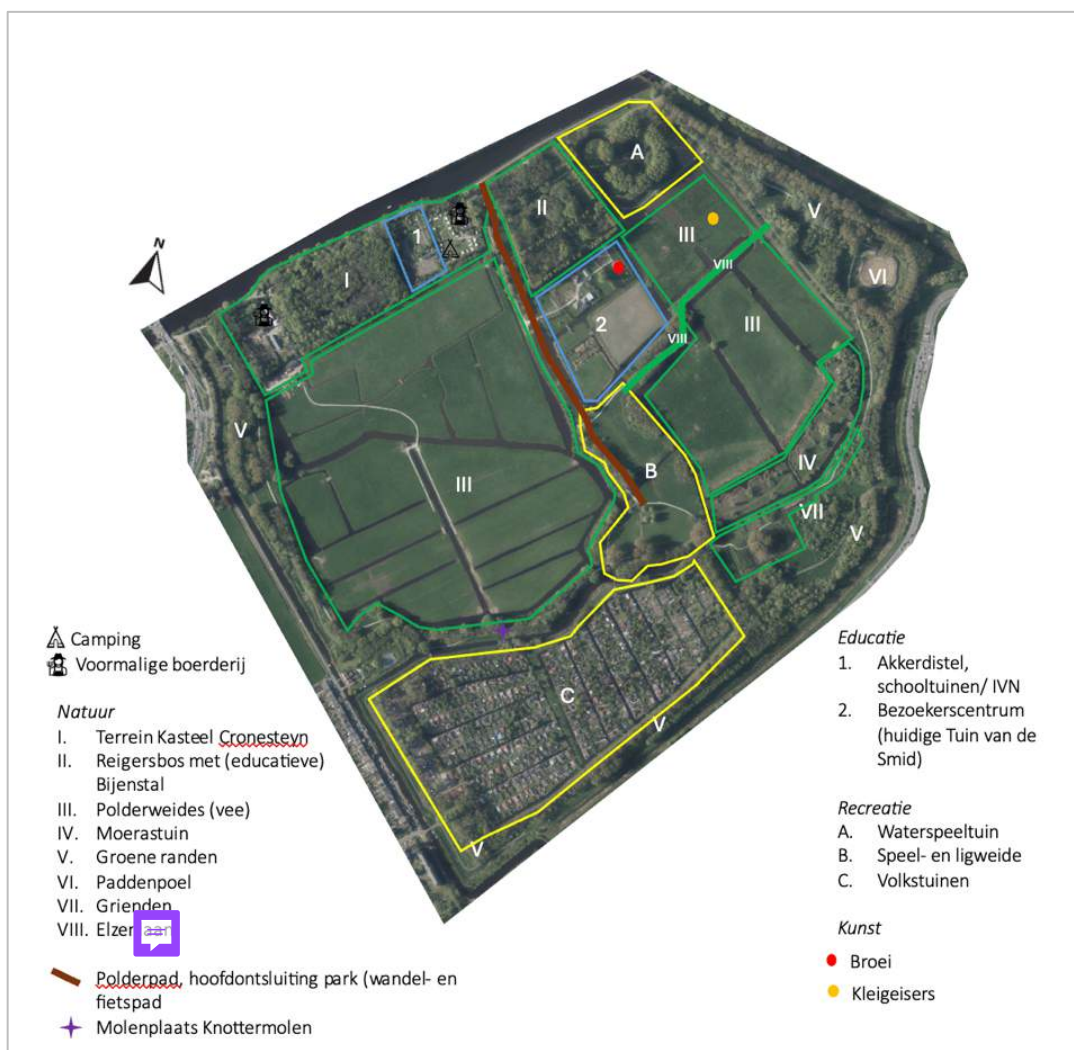
postmoderne ontwerp voor de Floriade geroemd. Hoewel daar vooral ook wordt gedoeld op het contrast tussen het sterk ontworpen landschap en de aangrenzende natuurlijk ogende poldertuinen, werd ook veel lof en waardering uitgesproken voor de creativiteit van het introduceren van natuurlijke polderlandschappen binnen een landschapspark: juist in de rationele wereld waarin we leefden, werd de terughoudendheid en het behoud van de natuurlijke en cultuurhistorische kenmerken van het landschap gewaardeerd.⁴⁷ Tien jaar na de ontwikkeling van het ontwerp van het Polderpark Cronesteyn, was men dus nog zeer te spreken over het concept van het behoud van een polderlandschap ten behoeve van de recreatie. Veel landschappelijke kenmerken waren in parkontwerpen door de tijd heen behouden, maar een polderlandschap was daarin vernieuwend. Evert Cornet was overigens ook betrokken bij de ontwikkeling van de Floriade 1992. Welke rol hij daar precies had, is niet bekend (zie hoofdstuk over Evert Cornet). In het kader van de Floriade wordt ook gesproken van cultuurhistorische waarden in het landschap. Dit was in de jaren 80 een ondergeschikt onderwerp. Pas in de jaren 90 ging cultuurhistorische kenmerken (en waarden) in het ontwerp van de landschapsarchitectuur en stedenbouw een rol spelen.

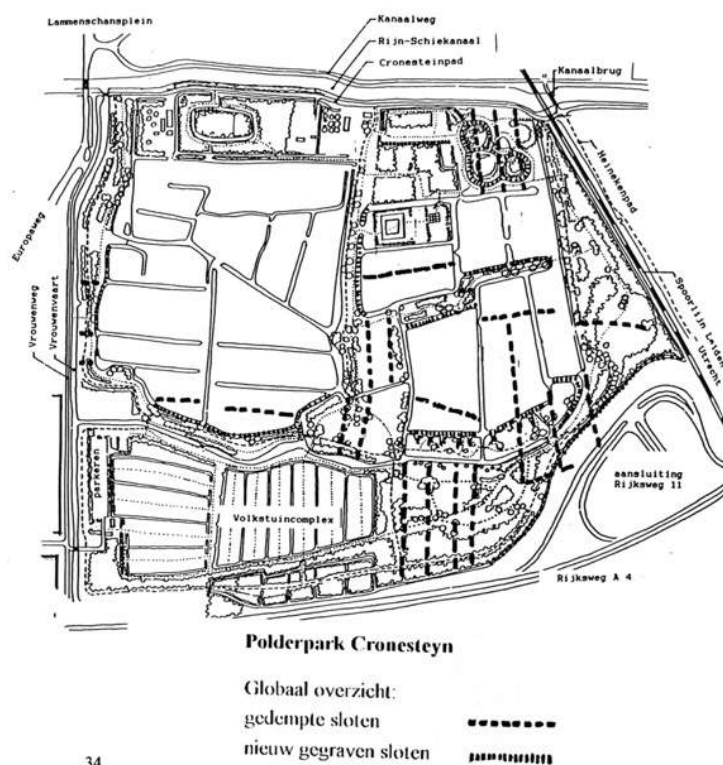
2.10 – As built-tekening van het Polderpark Cronesteyn (privécollectie Hans Cornet). Hierop zijn de omlijsting van het park, voormalig kasteel Cronesteyn en de verschillende functies goed te zien.

2.11 – Zicht op het Polderpad vanaf de zijde van de weg Cronesteyn/ Ruin-Schiekanaal. Het open polderlandschap ontvouwd rondom de weg. Op de achtergrond de groene omlijsting van het park (hier tevens de scheiding met de daarachter gelegen volkstuinten (foto auteur, september2024)

2.12- Indeling van het Polderpark Cronesteyn en de verschillende functies, deelgebieden en bijzondere punten, gerangschikt naar functie. Deze afbeelding dient ter ondersteuning van de navolgende paragrafen (Topotijdreis.nl, luchtfoto 2023. Bewerkt door Culthis).

34

2.13 (boven) – Tekening van de nieuw gegraven en gedempte sloten ten behoeve van de aanleg van het Polderpark Cronesteyn (bron: Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn Jaarboekje nummer 3, 1998/1999, p. 34).

2.14 (onder) – Compilatie van twee uitvoeringstekeningen geprojecteerd op de luchtfoto van dat moment. Uit de projectie blijkt dat met name in het noordoostelijke deel van het gebied een flink aantal ingrepen werd uitgevoerd voor de aanleg van het park. Daarbij werd weinig rekening gehouden met de bestaande verkaveling. Tekeningen 28 september 1981 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr.

2.1.2 NATUURLIJKE ELEMENTEN

Binnen het Polderpark was de pijler ‘flora en fauna’ een van de belangrijkste binnen het ontwerp. Zoals in de eerste alinea van dit hoofdstuk beschreven was de visie op de natuurwaarden gebaseerd op een flora en fauna-inventarisatie uit de jaren 50. De soortenrijkdom die daaruit naar voren kwam, was het ideaalbeeld voor de polder die steeds een stukje verder was afgegleden, onder andere als gevolg van gebruik van kunstmest. Om de soortenrijkdom terug te brengen, dan wel te versterken was het bestaande landschap leidend. Dat was immers ook de landschappelijke onderlegger geweest van de eerdere flora en fauna inventarisatie. Bij de ontwerpcriteria werd het behouden van de bestaande verkaveling en dus de daarmee samenhangende slotenstructuur als eerste genoemd. Dit uitgangspunt wordt nader onderbouwd binnen het ontwerp: water moest het belangrijkste element van het park. Er werd gewerkt aan verbetering van de waterkwaliteit in het Polderpark. Om het waterrijke streefbeeld te bereiken werden extra slootjes gegraven en sloten verbreed. Van de op dat moment 1.6 hectare

2.15 – Detail van de as-built tekening van het Polderpark Cronesteyn. Het detail laat de gelobde structuur van de moerastuin zien (privécollectie Hans Cornet).

2.16 (linksboven), 2.17 (rechtsboven) en 2.18 (links) – De moerastuin respectievelijk gezien vanaf het Polderpad, vanaf de zijde van de aansluiting N11 en vanaf het middelste eiland richting het meest oostelijk gelegen eiland, waarop geen beheer wordt uitgevoerd. Tegen het einde van de zomer (september 2024) gemaaid, waardoor er weinig meer te zien is van de bijzondere vegetatie. Wat door afwezigheid van vegetatie wel opvalt is de lage ligging ten opzichte van de omringende sloten.

water werd gestreefd naar een oppervlakte van circa 7 hectare water.⁴⁸ Ondanks de grote wateropgave die Cornet aan het park stelde, werden ook enkele sloten gedempt (afbeelding 2.13). Daarmee kan gelijk geconstateerd worden dat er dus ruim werd omgegaan met het uitgangspunt de oorspronkelijke verkavelingsstructuur te behouden. Dat beeld komt ook naar voren uit uitvoeringstekeningen die over luchtfoto's van het bestaande landschap werden geprojecteerd (afbeelding 2.14). Daarop is duidelijk te zien dat met name in de noordelijke en noordoostelijke hoek van het park flink in het bestaande landschap werd ingegrepen. De twee historische krekken in het gebied bleven wel behouden en werden slechts minimaal aangepast. De verbreding van de sloten had vooral een recreatief karakter en was minder gebaseerd op de natuurlijke uitgangspunten van het park. Dat blijkt uit de alinea's in het plan waar de functie van het water nader wordt omschreven: Water om te vissen, als levendig element tijdens het recreëren, om in te varen, in de winter op te schaatsen en als afscheiding tussen vee, dieren in de contactweide en mensen, zodat hekken overbodig zouden worden.⁴⁹

2.1.3 NIEUWE ELEMENTEN

Moerastuin (IV, afbeelding 2.11)

Een flinke ingreep in de oorspronkelijk verkaveling van het gebied was noodzakelijk voor de aanleg van de moerastuin. Dit deel van het ontwerp kwam in het oosten van het park te liggen. Deze toevoeging aan het park neigde eigenlijk meer naar het idee van de eerdere heemtuinen, waarbij verdwenen landschappen vanuit een educatief karakter werden nagebootst. Om de moerastuin te realiseren moest een deel van het landschap worden afgegraven tot net boven het waterpeil van de sloten. Hiervoor werd door het graven van een extra sloot stukken land afgescheiden van de bestaande kavels, waardoor drie eilandjes ontstonden.

De keuze voor de locatie was niet helemaal willekeurig. Er werd gezocht naar het slechtste stukje weiland. Dat werd gevonden ver van de boerderij waar het land ooit bij hoorde. Het was moeilijker bereikbaar en werd daardoor slechter bemest. Door het af te graven werd het stukje nog verder verarmt wat de groei van de doelsoorten voor deze locatie zou bevorderen. De uitvoering bracht een onverwachtse wending mee. Net na het afgraven van de moerastuin werden de waterpeilen van het waterschap blijvend verlaagd vanwege de inklinking van de omliggende veengebieden. Daardoor werd het gebiedje minder nat dan van tevoren was voorzien. Ook de geplande knuppelpaden konden daardoor grotendeels komen te vervallen.⁵⁰

2.19 – De grienden in de oosthoek van het Polderpark zijn een nieuwe toevoeging uit 2014, waardoor ze nog zeer jong ogen. Ze vervangen oudere grienden die in de zuidhoek van het Polderpark lagen, maar door de verbreding van de A4 zijn verdwenen (foto auteur, september 2024).

'Ik kom hier twee keer per jaar[...]. Ik vind vooral het laantje met de bomen tussen de weilanden bijzonder. De sfeer is daar echt magisch, zeker als het regent of mistig is.'
Oostenrijkse bezoeker

2.20 – Polderpad gezien richting de spoorlijn Leiden-Utrecht. De inheemse beplanting versterkt het oorspronkelijke agrarische landschap, maar het betreft een nieuwe toevoeging aan de historische polderstructuur (foto auteur, september 2024).

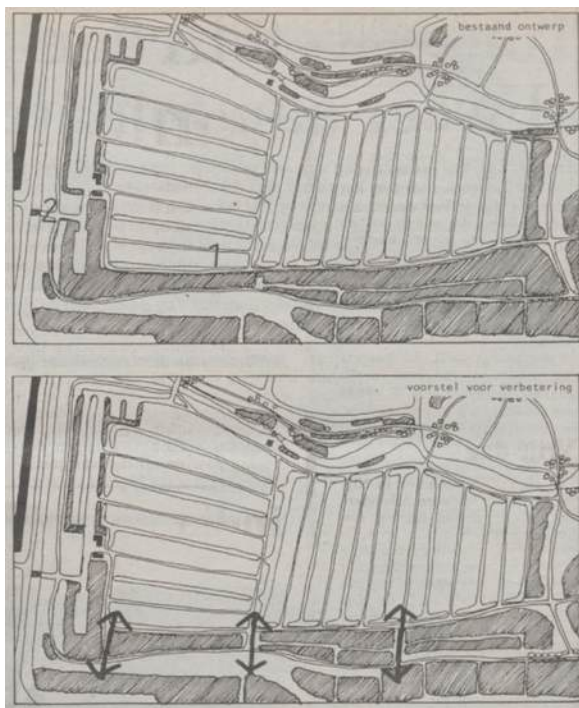
Om werkelijk ook de gewenste moerasvegetatie op de eilanden te verkrijgen werd vanuit een heemtuin maaisel aangevoerd om hieruit te strooien.⁵¹ Een ingreep die overigens wel goed heeft gewerkt. Het Polderpark huisvest nu bijzondere soorten als rietorchis, grote ratelaar, blauwe knoop, koningsvaren, waterdrieblad, aardbeig erik, watervanel, Spaanse ruiter, hazezegge, tweejarige zeg en dotterbloem. Dit zijn allemaal soorten die verder in Leiden en de regio zijn verdwenen of zeer zeldzaam zijn geworden. Deze hadden er niet kunnen groeien als het grondwaterpeil niet na het afgraven was verlaagd. Ook paddenstoelen, met name de wasplaten, voelen zich hier prettig.⁵² De eerste jaren was er sprake van nulbeheer, waardoor de natuur zijn gang kon gaan. Na enkele jaren werd gestart met het maaien van de eilandjes. Echter slechts op twee eilandjes. Op het derde meest oostelijk gelegen eilandje kan de natuur nog steeds zijn gang gaan. Hier kon een moerasbos ontstaan met verschillende waterminnende boomsoort, zoals de elzen, berken en wilgen. Een ideale plek voor schuwe vogels.⁵³ Deze tuin wordt door vele als de parel van het Polderpark gezien, maar is toevoeging aan het historische polderlandschap.

Grienden

Ook de grienden in het Polderpark zijn een nieuw element en tevens een jonge toevoeging op de huidige locatie (VII, afb. 2.12). Het gebiedje bestaat uit plantvakken met daarin verschillende soorten wilgen, die regelmatig laag worden afgeknot. De stobben zitten dus laag bij de grond. Net als de moerastuin is dit deelgebied meer de inslag van de heemtuin. Grienden komen van oorsprong vooral voor in rivierengebied, bijvoorbeeld in de buitendijkse uiterwaarden of zeer natte veldjes net achter de rivierdijk. In de oorspronkelijke parkopzet van het Polderpark lagen de grienden in het gebied tussen de volkstuinten en de A4. Met verbreding van de A4 in de periode 2010-2012 kwamen deze te vervallen. Om toch plaats te bieden aan dit specifieke type landschap zijn ze in 2014 opnieuw aangeplant in de oosthoek van het park, waardoor de wilgjes nu nog erg jong zijn. De grienden hebben naast een natuurwaarde ook een waarde vanwege het gebruik van het vrijkomende hout na de snoei.

Er zit aan de grienden dus ook een educatief karakter. Ze worden gebruikt voor educatieve projecten met schoolkinderen en voor de natuurspeeltuin.

Van het oude pad tussen de grienden wordt in 1989 door een van de vrouwen in de CPC geconstateerd dat zij zich daar niet veilig voelde, gedurende haar wandeling door het park. Zij verzoekt daarbij of er vaker gesnoeid zou kunnen worden, want het gebied is nu erg besloten. Het was een melding in een reeks van ontwikkelingen, die gedurende de jaren 80 het gevolg waren van de vrouwenemancipatie. In 1985 wordt er al een rapport gemaakt voor buro Zijaanzicht, een Wagenings bureau van landschapsarchitectes. De directie Groen van de gemeente Leiden was zelf degene die het rapport liet opstellen. Het rapport ging in op de sociale veiligheid van met name vrouwen in de openbare ruimte. Het ging over voldoende openheid in de beplanting, verlichting, verblijfplaatsen en paden. Twee jaar later komt de Stichting Vrouwen Bouwen & Wonen ook met aanbevelingen om het Polderpark veiliger te maken. Vanaf het gebiedje met de grienden zouden meerdere paden richting de Volkstuinen moeten gaan, zodat het veiliger wordt en er een mogelijk een andere weg te kiezen. Ter ondersteuning van deze initiatieven werd in Leiden zelfs een speciale ambtenaar aangesteld ten behoeve van het thema emancipatie in de ruimtelijke ordening.

2.21 – Afbeelding van het advies van de Stichting Vrouwen Bouwen & Wonen met betrekking tot het gebied met grienden in het Polderpark (De Waarheid 17 juni 1987, p. 4)

Polderpad ten oosten van Tuin van de Smid – richting spoorlijn

Ten oosten van de Tuin van de Smid maakt het Polderpad een bocht richting het noorden (de spoorlijn). Het Polderpad is daar vormgegeven als een slingerende laan met uitzichten over de weides. Dit betreft ook een toevoeging aan het landschap, die met name vanuit een recreatief karakter aan het park is toegevoegd. Hiervoor is wel gebruik gemaakt van inheemse boomsoorten, die het historische agrarische landschap van het Polderpark zouden versterken.

Boomgaard

In 2023 is een boomgaard toegevoegd aan het Polderpark ter hoogte van de entree van het Reigersbos (II, afb. 2.11). de boomgaard is een verwijzing naar de oudere boomgaard die ter plaatse van de huidige camping lag. Het boomgaardje heeft ten doel, gedurende de korte bloeiperiode in het voorjaar, als voedsel voor de bijen te dienen.

Paddenpoel (vi, afb. 2.12)

In 2023 werd een bebost deel van het park op advies van enkele ecologen voorzien van een paddenpoel. De gemeente Leiden (Karen Jansen) was verantwoordelijk voor het ontwerp. Deze hoek van het Polderpark werd als 'saai' beschouwd. De aanleg van de paddenpoel draagt bij aan de ecologische waarden. Het gebiedje heeft ook een educatief tintje gekregen door de aanleg van een wandelvlonder voor bezoekers om in de paddenpoel te kunnen kijken. Het is de bedoeling dat de natuur hier zijn gang gaat. Water wordt niet ingelaten om vissen te weren en de padden, kikkers en andere amfibieën de poel zelf gaan vinden.

De poel past binnen de oorspronkelijke opzet van het park en ligt binnen de groene omlijsting van het park.

Wandel- en fietspaden

In het gehele parkgebied zijn gescheiden wandel en fietspaden door het landschap aangelegd. Ze onderscheiden zich door eenvoud. De fietspaden zijn geasfalteerd, de wandelpaden verhard met een halfverharding. Ze vormen een nieuwe laag, zonder aandacht te trekken, waardoor het duidelijke utilitaire laag is. De bermen, die bloem- en kruidenrijk zijn voeren binnen dit concept de boventoon. Ondanks de dichte verharding van de fietspaden, voert het natuurlijk karakter de boventoon.

2.1.4 HISTORISCHE GELAAGDHEID VAN HET LANDSCHAP

Voor de overige delen van het park werd uitgegaan van de bestaande landschapselementen. Dat dit vaak ook eeuwenoude geologische of cultuurhistorische elementen waren, lijkt meer bijzaak te zijn geweest. Ze brachten een bepaalde kwaliteit in de natuur naar voren: planten en dieren die bij dat specifieke cultuurlandschap hoorden. Weidevogels in het polderlandschap, bijzondere planten, dieren en vogels langs slootkanten van oude kreken en middeleeuwse ontginningen en in het oude kasteelbos.

Twee gebiedjes in de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder werden in het Plan Polderpark Cronesteyn uit 1981 extra benadrukt. Ten eerste was dat het voor Zuid-Holland en Nederland unieke op klei groeiende elzenbos met daslook als ondergroei, dat op de voormalige kasteelgronden van kasteel Cronesteyn lag. Ten tweede was dat een gebiedje gelegen tussen windsingels van els en populier, waarbinnen zich enkele restanten van boomgaarden bevinden. Het was begin jaren '80 al een belangrijke broedkolonie voor reigers.

De aanwezigheid van al die verschillende historische, gegroeide biotopen zorgden (en zorgen) voor een enorme landschappelijke gelaagdheid in het park. Het concept van het ontwerp, waarbij het aanwezige landschap met zijn natuurwaarden zou worden behouden, heeft al die landschappelijke en cultuurhistorische lagen tot een landschappelijk Polderpark gesmeed. De verschillende lagen zijn allemaal nog steeds in zeer hoge mate intact, waardoor de herkenbaarheid van de lagen bewaard is gebleven.

Kasteelterrein (l, afb. 2.11)

Het kasteelterrein met zijn bosschages is binnen het ontwerp van het Polderpark onderdeel geworden van de omlijsting van het park. Binnen het kasteelterrein liggen veel verschillende gebieden met een eigen karakter. Het oorspronkelijke kasteelterrein met aan weerszijden daarvan een boerderij. Ook is aan de noordzijde in het gebied een schooltuincomplex aanwezig.

De basis van het gebied wordt gevormd door de historische structuur van de omgrachte huisplaats van het kasteel en het buiten de omgrachting liggende bos. Of de omgrachting nog precies op de juiste plaats ligt is niet bekend. Door de tijd heen is deze meerdere malen gedeeltelijk gedempt en weer geopend, maar het beeld van een omgracht terrein is daarbij wel in stand gebleven.

De voormalige huisplaats is niet toegankelijk voor bezoekers. Wel kan de hele ronde aan de buitenzijde van de gracht worden gelopen. In dit gebied bevinden zich veel verschillende bomen en planten, zoals linde, esdoorn en beuken met een ondergroei die per seizoen wisselt. Sneeuwkllokjes worden opgevolgd door daslook, dat vervolgens plaatsmaakt voor fluitekruid. Dit biedt plaats aan vele vogelsoorten zoals uilen, spechten en verschillende kleine zangvogels. In dit gebied leven daarnaast verschillende soorten watervogels en zoogdieren.

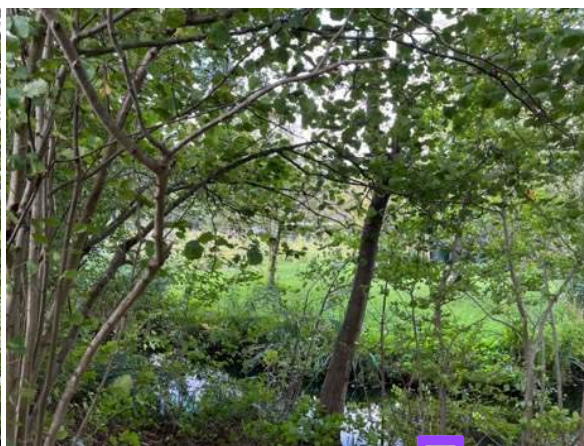
Het bos zelf is niet zo oud. Veel van de bomen, die bij de tuinen uit de 18de t/m 1^e helft 20ste eeuw hoorden, werden gedurende de Tweede Wereldoorlog gekapt. De meeste bomen op het terrein zijn pas na de Tweede Wereldoorlog geplant en spontaan uitgezaaid. Daardoor is een natuurlijk boskarakter ontstaan. In de afgelopen eeuw is er verder weinig veranderd aan het gebiedje en sinds de aanleg van het Polderpark is er sprake van extensief beheer. Het bos wordt in toom gehouden, maar krijgt de ruimte om zelf te groeien om de natuurwaarden het best tot zijn recht te laten komen. Het bos maakt onderdeel uit van de rustiger delen van het park waar vooral door bezoekers gewandeld wordt.

2.22 – Daslook onder de bomen van een bos in Oost-Europa (Wikipedia, maker PAvdK, CC BY-SA 3.0). In de lente is deze plant ook volop te vinden op het kasteelterrein van Cronesteyn.

2.23 (linksonder) – In het kasteelbos wordt de voormalige huisplaats van het kasteel door een gracht gescheiden van de overige delen van het bos (foto auteur, september 2024).

2.24 (rechtsonder) – De gracht in het kasteelbos is rechthoekig van vorm met ronde hoeken. Het biedt plaats aan verschillende watervogels (foto auteur, september 2024).

2.25 (links) – Vanaf het kasteelbos loopt een laantje richting het Polderpad. Langs het laantje, een voormalige kade, staat elzenhakhout. Een historisch relict uit de tijd van het kasteel (foto auteur, september 2024).

2.26 (rechts) – Tussen de elzen door is zowel de boerderij met camping en schooltuinen te zien, als aan de andere zijde (niet op de foto) het open polderlandschap (foto auteur, september 2024).

Bij het doornemen van de verslagen van de CPC en de jaarboekjes van de Vereniging Vrienden van het Polderpark Cronesteyn valt het op dat dit gebied weinig aan de orde komt. Dat doet vermoeden dat gedurende de jaren er weinig veranderingen, problemen of andere zaken hebben voorgedaan. De boerderijen en de schooltuinen komen aan de orde onder paragraaf 2.3 (Educatie).

Kade en hakhoutbosjes

Vanuit het bos loopt langs de oostelijke rand van het gebied I, afbeelding 2.11, een laantje richting het Polderpad. Dit is een restant van een historische kade waarop hakhout (essen, elzen, wilgen) was gepland. Het ligt ingeklemd tussen de weides van de polder enerzijds en de schooltuinen en boerderij anderzijds en is daarvan gescheiden door middel van een slootje. Tussen het hakhout door is er een ruim uitzicht over de weilanden, waar vee graast. Door niet gericht onderhoud hebben veel verschillende types bomen en struiken zich hier kunnen vestigen en is de diversiteit van de beplanting langs het laantje groter dan gewens

Weides (III, afb. 2.11) en bermen

De weides hoorden oorspronkelijk gedeeltelijk bij de boerderijen in het gebied. Er waren ook andere eigenaren, maar ten behoeve van de aanleg van het park werden de weilanden aangekocht door de gemeente. Ze werden in het plan behouden omwille verschillende argumenten. Ten eerste was er een grote natuurwaarden. Niet zozeer in de graslanden zoals die er in de jaren 70 lagen, verrijkt met kunstmest. Maar in de oude graslanden waar weidevogels volop de ruimte kregen en er verschillende kruiden in het grasland te vinden waren. Anderzijds wilden Cornet dat de bezoekers betrokken werden bij het agrarisch bedrijf. Ook hiervoor gold dat het niet om het agrarisch bedrijf met de legbatterij ging, maar om de ambachtelijke manier van boeren. Om deze twee situaties weer te kunnen bereiken was het nodig om de boer van de boerderij Cronesteyn, ten zuiden van het kasteelterrein, uit te kopen. Het land werd daarna ook weer aan hem verpacht, maar wel onder de voorwaarde dat de boerderij een biologisch-dynamische insteek zou krijgen.

De weides waren belangrijke biotopen voor weidevogels. Op de delen ten zuidwesten van het Polderpad stond overwegend vee. Ten noordoosten van het Polderpad werden de weilanden gebruikt als hooilanden, vanwege het natte karakter.

Al in 1985 wordt bij tellingen opgemerkt dat de vogelstanden achteruitlopen, van 53 naar 44 soorten en de aantallen waren afgenomen. De exacte reden kon men niet achterhalen. Lag de oorzaak in de drukte in het gebied door alle werkzaamheden of was er in het verleden niet goed geteld? Er werden in ieder geval direct maatregelen genomen. De geplande wandelpaden door de weilanden werden geschrapt.⁵⁴

2.27 (linksboven) – de schapenweides in noordoostelijke deel van het Polderpark hebben ruige oevers.

2.28 (rechtsboven) – Zicht vanaf het veldje naast de Tuin van de Smid richting de weilanden waar het vee graast.

2.29 – Vanaf de volkstuinten kijk je over de weilanden met vee. Op de voorgrond een van de voormalige kreken.

Alle foto's van de auteur, resp. sept / okt 2024.

De bermen (inclusief de oevers en slootkanten) werden ingericht voor recreatie, maar ook voor de natuurwaarden met kruidenrijke grasveldjes waar onder andere insecten konden huisvesten. De boer van de boerderij Cronesteyn werd naast pachter van de biologische boerderij ook beheerder van het park. Hij was verantwoordelijk voor het maaien van de weilanden en de bermen in het Polderpark. Als echte boer leefde hij met de seizoenen en wist exact wat het beste moment was voor het maaien van de kruidenrijke bermen en weilanden om de soortenrijkdom te behouden en te vergroten. Nadat de boer met de Vut ging, is het maaibeleid overgegaan op externe partijen. Dit leidde tot problemen, omdat er minder vanuit de natuur en het juiste moment voor maaien wordt gedacht. Dat heeft in de afgelopen jaren voor verarming van de bermen en de weilanden geleid. Hierin is gelijk een stukje problematiek te zien die als bij-effect ontstaat van het omzetten van een gebruikt agrarisch polderlandschap naar een park. Waar in het gebruikte landschap een boer op basis van de natuurlijke omstandigheden het juiste moment bepaalt voor de verschillende werkzaamheden, is dat bij een park met de waarden van een polderlandschap minder logisch. Het maakt het beheer van het Polderpark nog gevoeliger dan andere parken omdat de kernwaarden van de soortenrijkdom door verkeerd beheer in de knel komt.

Reigersbos (II, afb. 2.12)

Het gebiedje dat de naam Reigerbos draagt is een relict uit de tweede helft van de 20ste eeuw. De tuinderij van Van Galen was hier gevestigd. De hoge Italiaanse populieren waren vormden een windsingels rond de tuinderij die door hagen in verschillende kamers was verdeeld. De doorgeschoten hagen van elzen vormen samen met de populieren de basis. Deze laatste hebben echter hun hoogtepunt gehad en zullen vervangen worden door nieuwe exemplaren. Veel populieren zijn in de afgelopen jaren ook al gesneuveld.

De naam van het bos komt voort uit de kolonie reigers die hier broedden. Inmiddels heeft een deel van de reigers zich verplaatst naar het kasteelbos. In het Reigersbos ook plaats voor de bijenstal met een bijbehorend bijenweitje en struwelen in een van de kamers van de voormalige tuinderij. De bijenstal wordt verder besproken onder 2.3 (Educatie).

2.1.5 LANDSCHAPSKUNST

In de uitgangspuntennota Polderpark Cronesteyn was al een punt opgenomen dat inging op de wens van de raad om kunst in het park op te nemen. Er zou gezocht worden naar een kunstenaar om die te betrekken bij de inrichting van het landschap volgens de 0,5% regeling bij aanbesteding van publieke werken. De naam van de Noordwijkse kunstenaar Krijn Giezen komt al redelijk snel in de archieven naar voren als mogelijke kunstenaar. Men wordt enthousiast voor de kunstenaar, nat hij in Almere met zijn voorstel de derde prijs wint bij een prijsvraag, getiteld "Tijdelijke Wonen". Hierdoor wordt hij voor het kunstproject naar Leiden.⁵⁵ Hij was toen ook al samen met architect Jan Overbeek gestart aan de ontwikkeling van het milieu-educatiecentrum in het Polderpark (zie 2.3, IVN). In een krantenartikel

2.32 – In de huidige situatie is alleen het winterhuis bewaard gebleven. Dat is nu in gebruik als Kippenhok (foto auteur, september 2024)

De gemeente wilde de verblijven verhuren via de kunstuitleen. Dit is echter nooit gebeurd. De buitenverblijven vergingen al relatief snel. In het begin werd door de eigenaar van het milieu-educatiegebouw de broeihoop nog met regelmaat aangevuld. Nu staat alleen het winterverblijf er nog.

De eerste gasten die daar zouden overnachten zijn de kippen van de kinderboerderij bij de Tuin van de Smid (het voormalige milieu-educatiecentrum).

Een tweede project dat in het Polderpark gerealiseerd zou worden waren de Kleigeisers van de kunstenaar Maartse Buijn. Het betrof een ontwerp dat refereerde aan de geschiedenis van de plek en de ecologische ontwikkeling van de schrale hooilanden, waarin het werd geplaatst. De molen pompte water op dat vervolgens via de kleigeisers werd opgespoten. Niet allemaal tegelijkertijd en niet altijd. Het water rondom de kleigeisers zou leiden tot een natter gebiedje, waardoor andere soorten zich hier konden ontwikkelen. De molen vormde een verwijzing naar de Knottermolen, die tot 1931 aan de Boezemwetering had gestaan.

Het kunstwerk werd op 12 oktober 1997 officieel in gebruik genomen. Maar erg lang hebben ze niet goed gefunctioneerd. In 2019 is het een keer onderhouden, maar de kosten voor eenmalig en structureel onderhoud zijn erg kostbaar. Daardoor is de molen gedeeltelijk ontmanteld en liggen de kleigeisers als herinnering aan de ecologische uitgangspunten in het hooiland.

2.33 – de Kleigeisers in het hooiland. De gedeeltelijk ontmantelde reproductie Van de knipmolen staat geheel rechts in het veld (gele pijl). In de inzet een detail van een van de kleigeisers. (foto auteur september 2024)

2.2 Recreatie, een noodzaak

Er was na de Tweede Wereldoorlog als gevolg van de toename van welvaart en verstedelijking een grotere behoefte aan recreatievoorzieningen. Mede als gevolg van de oliecrises werd het er gezocht naar integratie van wonen en recreatie. Parken dicht bij de stad op de plekken waar het verlies van de recreatiemogelijkheden in het bestaande landschap was afgenomen, kregen de voorkeur. De provincie Zuid-Holland had al in de jaren 60 de recreatiebehoeften in beeld gebracht en een visie uitgebracht op hoe deze verdeeld moest worden over de verschillende gemeenten. In het basisplan voor de openluchtrecreatie in het Noord-ZuidHollands plassegebied 1969-1981. In deze nota waren verschillende gebieden rondom Leiden aangemerkt als gebied om ingericht te worden voor land- en oeverrecreaties, zoals de Broek- en Simontjespolder, De Hemmeerpolder, de Rode – en Bospolder, de Does, de Koudehoorn, De Voorhofpolder, de Ommidijksepolder en de Vlietlanden. Hieraan waren aantallen recreatiezoekenden per gebied gekoppeld. Voor de Leidse landrecreanten moest rekening gehouden worden met 5800 recreanten. De Vlietlanden, de duinen en de Papenwegsepolders waren goed voor 2250 landrecreanten. Er was dus nog een tekort van 3550 recreantenplaatsen.⁵⁷ In het Pan Polderpark Cronesteyn werd uitgegaan van plek voor 4000 dagrecreanten op piekdagen. Deze mensen moesten verdeeld worden over de bosgebieden van het Polderpark en de lig- en speelweides, inclusief

de bermen en oevers in het gebied. Daarnaast waren er dan ook nog de verschillende voorzieningen die aangelegd zouden worden, zoals de kinderboerderij, de waterspeeltuin, wandel- en fietspaden en de toegankelijke veeweide. De verwachtingen voor recreatie in poldergebied waren groot. Uit een studie⁵⁸ uit 1977 bleek dat alleen bosgebieden meer bezoekers trokken dan de polder. In de zomer zou het Polderpark dan ook intensief gebruikt gaan worden door het maximale aantal bezoekers. Terwijl de winters semi-intensief gebruikt zouden gaan worden. De aantrekkelijkheid van het gebied met weides en lange wandelpaden zouden ook in de winter aantrekkelijk blijven.

Uiteindelijk zal het park nooit zo veel bezoekers trekken als destijds was bedacht. Maar dat neemt niet weg dat een zomerse zondag nadrukkelijk veel meer mensen trekt dan een doordeweekse dag in de winter. Bezoekers waarderen het park allen om hun eigen redenen. Groot genoeg voor een mooi rondje lopen, de bijzondere natuur, het gevoel ver van de stad te zijn of de leuke kinderboerderij en natuurspeeltuinen voor de kinderen.

2.2.1 AVONTUURLIJKE WATERSPEELTUIN

In de meest noordelijke punt van het Polderpark werd een waterspeeltuin ingericht. Dit gebiedje was bij de presentatie van het ontwerp in 1981 nog niet ingericht. Daar was een participatietraject met jongeren voor gepland. Zij konden dan zelf bepalen hoe een avontuurlijke speeltuin er dan uit moest zien. Een ding wist Cornet wel bij de ontwikkeling van het plan. Ook hier zou het hoofdelement water zijn. Hoe het proces van participatie precies is verlopen is uit het archiefonderzoek niet naar voren gekomen.

Het was niet de eerste waterspeeltuin in Nederland en ook niet in Nederland. De eerste werd door Mariske Pemmelaar in 1971 ontwerpen voor de Blauwe Poort ('t Twiske). Daar was waterrijk natuurgebied omgebouwd tot recreatiegebied, waar de natuur niet echt veel plaats meer hand.⁵⁹ Ook de Leidse regio waren er al waterspeelplaatsen, zoals in het Leiderdorpse park de Houtkamp. Maar een waterspeeltuin met waterbanen lijkt nieuw te zijn. Cornet was er zelfs van overtuigd dat hij de eerste was die dit bedacht had. Hoe dat in verhouding staat tot de voorgestelde participatie van jongeren bij de aanleg, is niet bekend.

2.34 – Detail van de noordpunt van het Polderpark Cronesteyn , waarop de waterspeeltuin is ingetekend (privécollectie Hans Cornet).

In mei 1987 werd de waterspeelplaats in het Polderpark geopend. Het resultaat was een gebied met een brede sloot eromheen. In het gebied lag een gedeelte met houten waterbanen en pompen. Over de sloten aan de randen van het gebied konden kinderen met houten vloten over het water heen of met een kabelbaan van de ene naar de andere kant van de sloot, die tevens als zwemplas gebruikt kon worden. Planken en stapstenen maakten het avontuur tussen water en riet compleet. Rondom de speelplaats stonden kleine, jonge boompjes (populier), die in niets lijken op de reuzen die tegenwoordig de waterspeelplaats omarmen. Uit de notulen van de Commissie Polderpark Cronesteyn (CPC) blijkt dat de speeltuin vanaf het begin goed gebruikt werd. De waterbanen werden leuker gemaakt door in de zomer van 1987 ook kleine bootjes beschikbaar te stellen om mee te spelen. In 1989 werd een tweede kabelbaan aangelegd. Tegelijkertijd leidde het drukke gebruik als in 1987 tot nieuwe inzichten over hoe de kinderen gebruik maakten van de speelplaats. Het spelen met het water beïnvloedde de creativiteit van de kinderen. Met zand van de grond werden dammen aangelegd in de waterbaan. De CPC was bang dat dit zou gaan leiden tot verstoppingen van de waterbanen en er werd overwogen

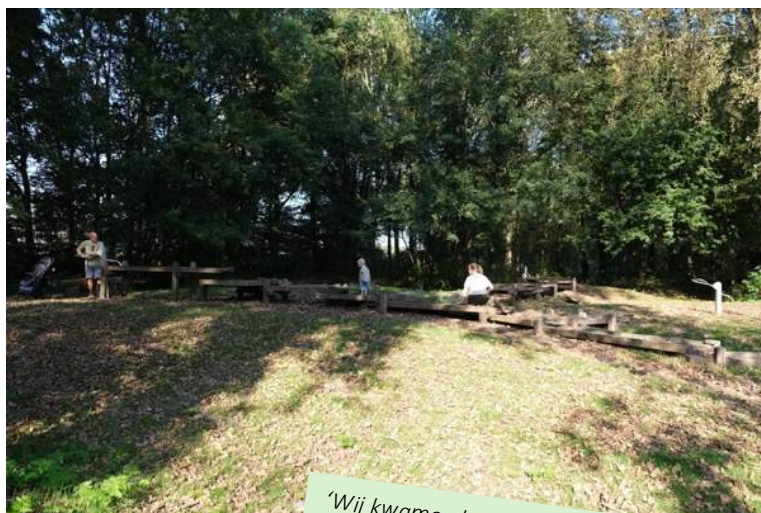
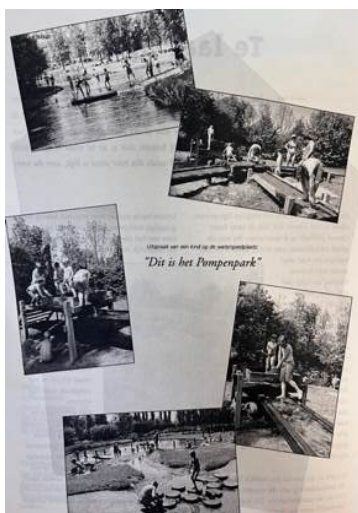

2.35 (linksboven)– De waterspeelplaats in 1988. De houten waterbanen liggen nog in een vrij open veld. De bomen zijn nog lang niet volwassen (ELO, PV_PV29329L.10, maker: Postel, J.W.C.).

2.36 (rechtsboven) – De aterplaats tijdens de aanleg, ca. 1986/ 1987 (Privécollectie Marian Kathmann).

2.37 (links) – Op drukke dagen was het waterspeelpark vol met kinderen (Pagina uit het Jaarboekje nummer 4, Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, p. 4).

2.38 a en b (rechts en onder) - Anno 2024 is de waterspeelplaats zelfs op een minder mooie dag de plek waar ouders met hun kinderen heen (foto's auteur, september2024).

'Wij kwamen hier al als kind. Nu wonen we hier weer vlakbij en kunnen we hier zelf met onze zoon naartoe. Het is hier echt nauwelijks veranderd. Zelfs de waterbanen zijn nog dezelfde. Het is echt een leuke plek om te zijn. Eigenlijk draagt de trein en de brug [over het Rijn-Schiekanaal] bij aan de beleving. Onze zoon wil er steeds naar kijken.'
Gezin met hun zoontje op een zonnige vrijdagmiddag in oktober

welke vorm van beheer en onderhoud hier nodig zou zijn. Na een zorgvuldige monitoring bleek er helemaal niets nodig. Waar het ene kind zand in de waterbaan schepte, beleefde het volgende kind lol aan het uit de waterbaan schepen van het zand. Het reguleerde zichzelf.⁶⁰

Een ander aspect waar vooraf niet over was nagedacht was de omgang met de jonge beplanting. Met name ter plaatse van de kabelbaan. De kinderen beleefden er veel lol aan om zich vanaf de kabelbaan in het water te laten vallen, maar ja dat bleef het 'sleetje' van de kabelbaan boven het water hangen. En hoe kreeg je die dan weer te pakken? Daarvoor werden door de kinderen takken van de jonge boompjes getrokken, zodat ze het 'sleetje' naar de oever konden hengelen. Het gevolg was dat de boompjes rond de kabelbaan er al snel gehavend en gesloopt uitzagen. De oplossing werd gevonden in een stok met een haak die naast de sloot werd geplaatst.⁶¹ Dit leek een oplossing te zijn. Daarna is het niet meer in het verslag ter sprake gekomen.

Op het punt van de waterspeeltuin botste natuur en recreatie met elkaar. Gelijk in het jaar van de opening treedt er bij een deel van de kinderen die in het water hebben gespeeld huidirritatie op. De boosdoener is de larve van een platworm, die door slakken en vogels worden verspreid. In eerste instantie hoopt de CPC dat het opgelost kan worden door de inzet van karpers en zeelt. Deze worden in de plas uitgezet, samen met borden 'verboden te vissen' en 'zwemmen op eigen risico'. De CPC realiseert zich ook gelijk dat de zwemvijver eigenlijk te ondiep is voor vissen. In de winter zullen ze door vorst bevroren en sterven. In 1988 schrijven verschillende kranten ook over het probleem. De gemeente geeft dan aan dat ze de waterplas zullen leegpompen en reinigen, maar dat het probleem waarschijnlijk niet geheel kan worden opgelost. Het water van de speelplaats wordt ververst met water uit het Rijn-Schiekanaal en daar kunnen de larven ook inzitten. Opnieuw zullen er in dat jaar ook zeelten en karper worden uitgezet in de plas.⁶² Na deze eerste periode met problemen ontstaat een periode waarin de zwemvijver geen problemen kent. Maar de waterkwaliteit van de zwemvijver kreeg in het afgelopen decennium opnieuw te maken problemen. Doordat de gemeente samen met de provincie en het waterschap de kwaliteit van het water in de gaten bleven houden, werd geconstateerd dat de waterkwaliteit te wensen over laat en eigenlijk onvoldoende zwemkwaliteit heeft. Om deze reden is de zwemvijver inmiddels gesloten.

Toch is er sinds de aanleg van de waterspeeltuin niet heel veel veranderd. Het concept is nog dezelfde. De houten waterbanen, die met een pomp gevuld kunnen worden, de loopplanken over de sloten en de kabelbaan zijn allemaal nog aanwezig. De wijzigingen zijn relatief klein. De waterbanen liggen op heuvels, waar deze eerder met trappetjes te beklimmen waren. De bootjes om mee te spelen zijn inmiddels verdwenen. De grootste impact op het karakter van de waterspeelplaats wordt veroorzaakt door het hekwerk rondom de waterplas, dat sinds jaren de zwemvijver afscheid van de rest van de speeltuin. Vanwege de huidige waterkwaliteit kan er niet meer gezwommen worden. Het hekwerk past niet binnen de openheid van het park en de speeltuin, zoals die door Evert Cornet werd ontworpen.

2.2.2 WANDELEN, FIETSEN, SPELEN, VAREN, SCHAATSEN EN VISSSEN

Elke centimeter van het Polderpark werd uiteindelijk ingericht voor recreatief gebruik. De weides in het hart van het Polderpark waren bedoeld voor vrije reactie: een potje voetbal, lekker hangen in het gras of picknicken. Hieronder werd drainage aangelegd om te voorkomen dat het te nat zou worden. Op de velden zouden banken, prullenbakken en andere voorzieningen worden gerealiseerd. Het kreeg alle aandacht om een fijne plek te worden om te verblijven. Toch blijkt bijvoorbeeld in 1989 bij een inventarisatie dat het veldje nauwelijks gebruikt wordt. In de CPC wordt voorgesteld om er doelpalen neer te zetten, zodat er actiever gespeeld kan worden. Uiteindelijk lijkt dit niet te gebeuren en blijft het zoals het op dat moment is. Er is door de tijd heen weinig veranderd aan dit middengebied. Op een gemiddelde dag tref je hier nog steeds spelende kinderen, mensen in hangmat tussen de bomen en op bankjes aan.

Ook de oevers van de sloten werden ingericht voor vissers. Er kwamen plekken waar de vegetatie korter werd gehouden en op sommige plekken werden er ook voor mindervaliden vissteigertjes aangelegd. De visplekken werden verdekt opgenomen in de beplanting van de bermen langs de wandel- en fietspaden. Beplanting bood rugdekking voor de vissers.⁶³

De sloten zelf zijn ook bedoeld om in te kanoën en varen. Er was geen route uitgezet en was ook geen doorvaarbare aansluiting met het water buiten het park. Daardoor was het enthousiasme voor deze activiteiten nooit erg groot. In de winter was het de bedoeling dat er geschaatst zou worden. Maar al snel bleek dat er ook weinig enthousiasme was voor schaatsen in het park. Voor een beetje schaatsen, waren de afstanden in het park te kort. Toch werden voor de beide activiteiten bij de aanleg van het Polderpark ingrepen in het landschap gedaan. Het was een aanleiding om de sloten te verbreden aan de noordoostzijde van het Polderpad. Maar ook in de inrichting van het park werd er extra aandacht aan deze twee recreatievormen besteed. De bruggen werden uitgevoerd in een hoger boogtype zodat je makkelijker onderdoor kon.

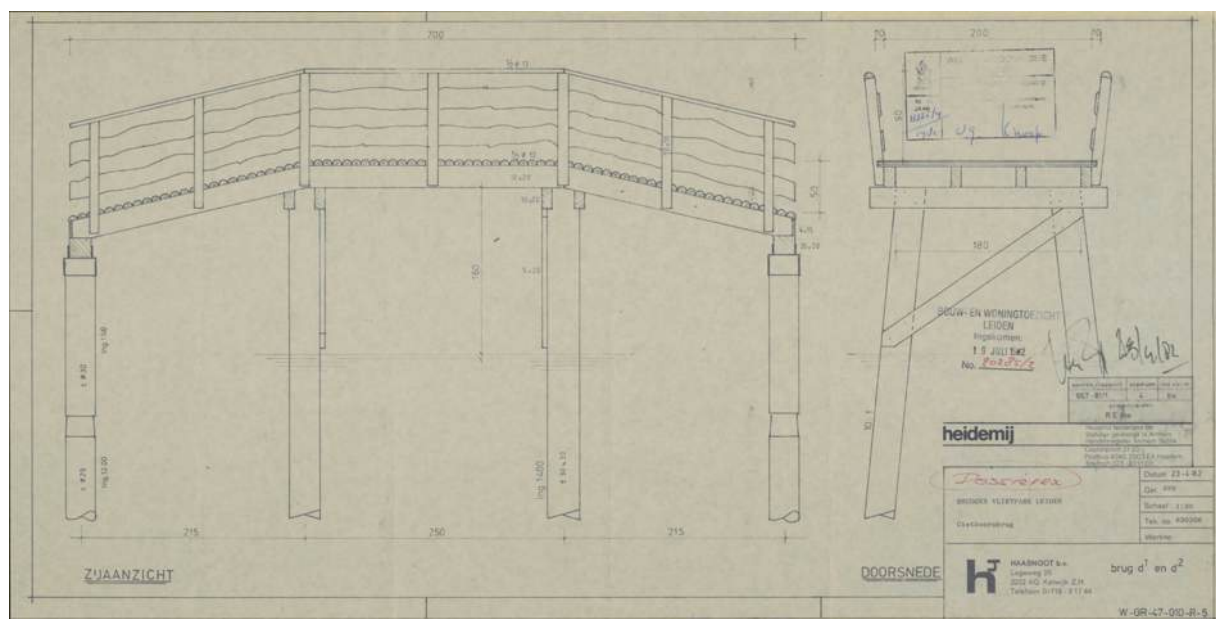
'Je kan hier echt heel goed vissen. Ze zitten net onder het water en hapten snel toe. Ik ga hier bijna iedere middag naar toe om te vissen. Kijk, dit is mijn visvergunning!'
Drie vrienden, ca. 12 jaar

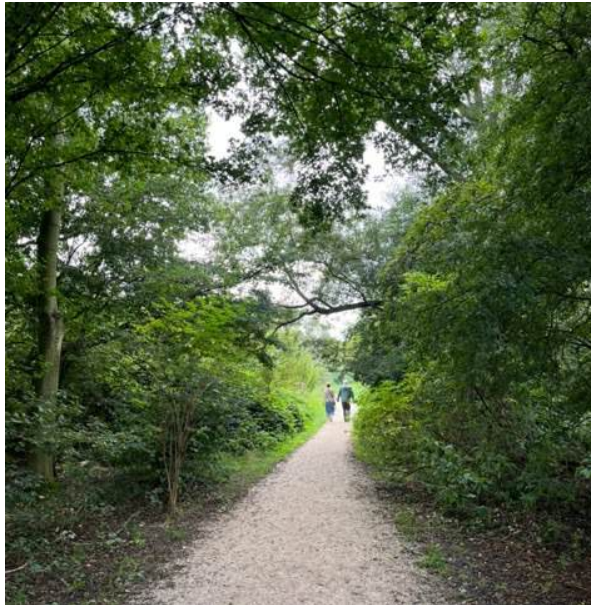
2.39 (links) – Vissen langs de oevers van de sloten. Enigszins verstopt achter het groen (foto auteur september 2024).

2.40 (rechts) – Bijkletsen met vriendinnen op een bankje op de lig- en speelweides. Alle leeftijden vinden er een plek (foto auteur, september 2024).

2.41 – Bouwtekening van een van de verhoogde bruggen, die varen en schaatsen over de slootjes mogelijk maakten (ELO, bouwarchief Leiden AR1700.27563.4.003).

Het wandelen werd in het park ingepast over lange slingerende paden, maar ook over knuppelpaden in de moerastuin en, na het broedseizoen, ook door de agrarische weilanden. In deze laatste vorm van wandelen zat een sterk educatief karakter. Het moest de wandelaar de mogelijkheid geven het vee, het melken, maaien en hooien van dichtbij gade te slaan. Het wandelen door het weidegebied heeft het niet lang volgehouden. Al snel bleek dat de weidevogels hier last van hadden. Mede doordat er veel loslopende honden in het gebied waren.

2.42 a en b - Wandelen op de lange lanen van het park. Soms verrast door een plotselinge kennismaking met de natuur (foto's auteur, respectievelijk september en september2024).

2.43 (linksonder) – Iedereen doet zijn eigen ding in het park, lekker luieren in de zon of te paard over het fietspad (foto's auteur, september2024).

2.44 (rechtsonder) – De fietspaden worden door velen gebruikt (foto's auteur, september2024).

2.2.3 KAMPEREN IN DE NATUUR

In de plannen voor het Vlietpark was een grote camping opgenomen. De Koninklijke Nederlandse Toeristenbond adviseerde hier negatief over. Er was al een volkstuintencomplex in het gebied met zomerhuisjes en voorzieningen. Zij was van mening dat die beter kon worden uitgebreid, ondanks dat dit een illegaal terrein betrof. De ligging zo dicht in de buurt van snelwegen en andere doorgaande wegen werd niet aantrekkelijk gevonden. Verder werd er niet verwacht dat hier bezoekers naar toe zouden komen. Hooguit voor een nacht op doortocht naar de zee. Dat was immers de plek waar men heen wilde. De kosten voor een groot terrein, inclusief het beheer, het toezicht en de kostenvragende

administratie was een erg hoge investering voor het verwachte gebruik. De Bond stelde dat het beter zou zijn op het huidige terrein enkele plekken voor korte overnachtingen aan te leggen en alleen passanten te accepteren. Evert Cornet zelf was wel een voorstander van een camping binnen het park. Hij zag de toenemende interesse in vaste plekken, zoals die er ook was voor een tweede woning. Zo blijkt uit zijn uitspraken in de commissie Vlietpark op 14 april 1969.

Uiteindelijk komt er een klein veldje met twee trekkershutten en plekken voor tentjes in het grasland bij het milieu-educatiecentrum. Het is een heel simpele natuurcamping, zonder stroom. De voorzieningen, zoals de toiletten, worden gedeeld met de Akkerdistel (schooltuinen). In april 1987 werd de vergunning voor de aanleg van de camping door burgemeester en wethouders goedgekeurd en de eerste twee trekkershutten werden bij wijze van proef al in april 1987 geplaatst. Ze zijn eenvoudig gemeubileerd en hebben wel water en licht. De hutten kostten in totaal inclusief de inventaris 6500,- gulden. De trekkershutten waren in opkomst in de jaren 80 en waren te vinden in folders van de VVV en de ANWB. De verhuur verliep via de directie groen en kostte 40 gulden per nacht, maar langer dan drie nachten mocht je niet blijven.

Uit de notulen van de CPC bleken de hutten en de camping al snel in trek bij bezoekers. In het tweede jaar zijn er 43 reserveringen voor de trekkershutten en 89 tentovernachtingen. Dat aantal loopt steeds verder op. In 1990 zijn de trekkershutten 57 keer verhuurd en de tentplekken 93 keer. Daar zit meer dan de helft buitenlandse verhuur bij. De camping blijft tot 2001 op het veldje in het park.

Eigenlijk wilde de gemeente Leiden een officiële gemeentecamping aan de Wassenaarseweg maken, maar deze kwam er uiteindelijk nooit. In plaats daarvan verhuist het natuurkampeerterrein naar de tuin van de Stochemhoeve op de plek waar ooit een boomgaard was (die vanwege de plaatsing van een tent voor asielopvang was gerooid). Voordat dit kan gebeuren wordt de Stochemhoeve eerst nog herbouwd, omdat de boerderij bouwkundig te slecht was. In 2001 werd de nieuwe boerderij opgeleverd aan de nieuwe gebruiker, het Zwammerdamse centrum voor verstandelijk gehandicapten de Br... (tegenwoordig Gemiva). Vanaf de zomer van 2001 wordt de camping op de Stochemhoeve door Gemiva, samen met de cliënten, als natuurcamping gerund. Zo goed als ieder weekend staat de camping vol met gasten. De camping wordt onder andere gewaardeerd vanwege zijn natuurlijke ligging, maar dicht bij de stad.

2.45 – De natuurcamping Stochemhoeve wordt druk bezocht en is vaak volgeboekt (foto auteur, september 2024)

2.3.4 VOLKSTUINEN

Werkverruimende maatregel

In 1981 wordt de eerste fase van het volkstuintencomplex in het Polderpark aangelegd. Dit gebeurt op een moment in de tijd dat de werkgelegenheid in Leiden op een laag niveau is als gevolg van het verdwijnen van textiel-, conserven en delen van de metaalindustrie). 9 procent van de beroepsbevolking was op dat moment werkeloos. In dat kader heeft de gemeente dan al uitvoerige gesprekken over hoe deze mensen weer aan het werk kunnen komen. Hiervoor werd de

werkverruimende maatregel⁶⁴ ingezet. Leiden had al meerdere projecten met deze regeling gerealiseerd, zoals wijkpark Kweeklust, zwembad de Zijl, verschillende sportvelden en kleedgebouwen op sportvelden. Een deel van die mensen werkte in de uitvoering en een deel op administratieve en technische functies bij participerende organisaties en de gemeente zelf. In 1981 vraagt burgemeester Goekoop de raad om een reservering van 1,5 miljoen gulden voor materiaal en dergelijke voor eerste fase van de aanleg van het volkstuinencomplex in het Polderpark. Er was reeds 1,4 miljoen gulden gereserveerd om dit project en enkele andere uit te laten voeren door 40 werkelozen, die daardoor gedurende een jaar konden werken. Ze kwamen niet in (tijdelijke) dienst van de gemeente zelf, maar werden gedetacheerd via de Nederlandse Heidemaatschappij.⁶⁵ Uiteindelijk wordt er in de raad 3 miljoen gulden gereserveerd voor de aanleg van de volkstuinen.⁶⁶

Hoge nood

De ontwikkeling van de volkstuinen is er een van een lange traditie die teruggaat tot de middeleeuwen. De ontwikkeling van de georganiseerde volkstuinverenigingen dateerde daarentegen pas vanaf het midden van de 19de eeuw als onderdeel van de emancipatie van de arbeiders. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde er vooral planologisch van alles aan de volkstuincomplexen. Ze werden namelijk voor het eerst opgenomen in de ruimtelijke plannen.⁶⁷ Daarnaast werd het aandeel siertuinen binnen de complexen ook steeds groter. Voorheen was het verbouwen van groenten een noodzaak geweest. Maar met de groei van de welvaart na WOII en de vele luxe winkels die opkwamen, was de interesse in een eigen groententuin afgenomen. Daarentegen was er wel behoefte aan een eigen tuin. Er woonden steeds meer mensen in een flat zonder privétuin. De vaak kleine balkonnetjes boden weinig ruimte voor het buiten zijn. De grote gemeenschappelijke tuinen rondom de flats boden wel ruimte om naar buiten te gaan, maar ook veel sociale druk. In de tijd dat het recreëren steeds individualistischer werd, bood de gemeenschappelijke tuin weinig privéruimte. Een eigen tuintje op fietsafstand was een oplossing voor deze problematiek. In de jaren 70 kwamen daar nog eens andere factoren bij, die de behoefte aan een volkstuin vergrootte. Het was de tijd van het rapport 'grenzen aan de groei'. Men maakte zich zorgen over luchtvervuiling en de aanleg van snelwegen. In deze periode kwamen allerlei verschillende milieubewegingen op, die zich inzetten voor de natuur, zoals Greenpeace en Milieudefensie. Daarmee nam de interesse in de natuur en alles wat daar leeft, groeit en bloeit ook verder toe. Samen leidden deze ontwikkelingen tot de toegenomen interesse in een moes- of volkstuin, waar mensen hun eigen stukje groen hadden om mee te doen wat ze wilden en waar ze vrij konden ontspannen.

2.46 (links) – De openbare paden door het volkstuinencomplex zijn vrij gesloten van karakter (foto auteur, september 2024).

2.47 (onder) – Het oorspronkelijke middeleeuwse slotenpatroon biedt een kader voor het volkstuinencomplex (foto auteur, september 2024)

2.48 (linksonder) – Kort na de aanleg van de volkstuinten in 1981 ziet het gebied er nog kaal en open uit. De tuintjes zijn nauwelijks van elkaar te onderscheiden (privécollectie Marian Kathmann).

2.49 (rechtsonder) – Foto uit het Leidsch Dagblad van 24 november 1986 (p.7). Ter viering van het afronden van de nieuwe volkstuinten aan de rand van Polderpark Cronesteyn wordt een boom geplant door burgemeester Goekoop (ELO, krantenarchief Leidsch dagblad).

De aanleg van nieuwe volkstuinten Leiden werd gezien als noodzaak. Er was een groot tekort aan volkstuinten in de regio. De oorzaak hiervan lag in de grote, naoorlogse woningbouw golf. Hierdoor was een groot aantal volkstuinten verdwenen, omdat de gronden werden gebruikt voor de bouw van nieuwe woonwijken. Zo verdwenen de in de jaren 50 van de 20ste eeuw complexen als Het Cruidhof, Cronesteyn, Tuinlust, Nut en genoeg en De Mul. Sommige verenigingen lukte het om grond via particulieren te huren. Daarnaast wordt door de vele vraag naar volkstuinten de Leidse Bond van Volkstuinverenigingen opgericht, die zich inzet voor de ontwikkeling van nieuwe volkstuinten. Dat levert begin jaren 60 ook het nodige aan nieuwe gronden op, zoals in de Oostvlietpolder en aan de Roomburgerweg. Maar uiteindelijk betekende dit toch krimp van de beschikbare hectares volkstuingrond en vaak gingen de tuinen naar tijdelijke locaties. De vele ontwikkeling leidden ertoe dat er in 1972 800 volkstuinten zijn en er 250 mensen op de wachtlijst staan, die graag een tuin wilden hebben.⁶⁸

Integraal onderdeel Polderpark

De gronden in de Oostvlietpolder, waar een deel van de volkstuinten was geprojecteerd, kon niet tijdig verworven worden. Hierdoor kreeg het alsnog een plek in het park. Het werd een van de eerste deelprojecten waar mee gestart werd in juli 1982.

Hoewel de aanleg van volkstuinten dus een noodzaak was, werden de volkstuinten uiteindelijk volledig in het Polderpark opgenomen en onderdeel van de overkoepelde visie.

Het complex van volkstuinten zou volledig openbaar blijven. De bermen en bosschages werden rondom de tuinen doorgezet, zodat het een eenheid zou vormen. Er werden 55 tuinen onttrokken aan het verhuurbestand, zodat de groene aansluiting gerealiseerd kon worden. Huurders van de tuinen werden via het verenigingsblad gestimuleerd om zonder gif te tuinieren om de natuurwaarden van het Polderpark te versterken.⁶⁹

Wandelaars konden hun wandeling met deze ingrepen ook over het volkstuintencomplex voortzetten. Het zou de wandeling verrijken. Dat stond haaks op het algemene gebruik van de volkstuinten in de rest van Nederland. Daar werd het juist steeds gebruikelijker om de volkstuinten af te sluiten van de omgeving om vandalisme en diefstal te voorkomen. Ook hier kwam af en toe diefstal van spullen uit de tuin voor. Ondanks de wens de volkstuinten onderdeel uit te laten maken van de rondwandeling door

het Polderpark ervaart de Boezemwetering, die in een verhoogd dijklichaam ligt, als een grens tussen park en moestuincomplex.

Extra aandacht werd er besteed aan de positionering van de tuinen ten opzichte van het bestaande landschap en de waterkwaliteit. Twee belangrijk uitgangspunten binnen het totale ontwerp van het Polderpark. Het complex werd op het bestaande verkavelingspatroon geprojecteerd, waardoor het middeleeuwse landschap dat op deze locatie lag, behouden kon blijven en de slootjes die daar lagen niet hoefden te worden vergraven of gedempt.

Een ander belangrijk aspect was het verbeteren van de waterkwaliteit. Om te voorkomen dat er vervuild water in de sloten terecht zou komen, werd het volkstuinencomplex aangesloten op een eigen rioleringssysteem. Er werd bewust snelgroeiende bomen en struiken aangelegd tussen het Polderpark en het terrein van het volkstuinencomplex. Hoewel het volkstuinencomplex openbaar was en onderdeel werd van de wandelingen door het park, wilde men het liever niet zien. In de notulen van de CPC werd in oktober 1983 gevraagd naar deze beplanting. Men kon niet wachten tot de huisjes aan het zicht zouden worden onttrokken. De beplanting hoorde bij de tweede fase van de aanleg van het park.⁷⁰ Het volkstuinen complex werd in 1986 officieel geopend. Het telde toen 307 leden en was daarmee gelijk vol. Op de wachtlijst stonden bij de opening al 40 personen.⁷¹

2.50 (linksboven) – Vanuit de lucht is het middeleeuwse verkavelingspatroon dat als onderlegger dient voor het volkstuinencomplex nog steeds goed zichtbaar (topotijdreis.nl, luchtfoto 2023)

2.51 (rechtsboven) – De slootjes tussen de tuinen liggen soms verstopt achter struiken (Foto auteur, september 2024).

2.52 (links) – De Boezemwetering voelt als een scheiding tussen Polderpark en volkstuinen. Rechts van de wetering ligt het Polderpark en links achter het fietspad en de bomenrij het Volkstuinencomplex (foto auteur, september 2024).

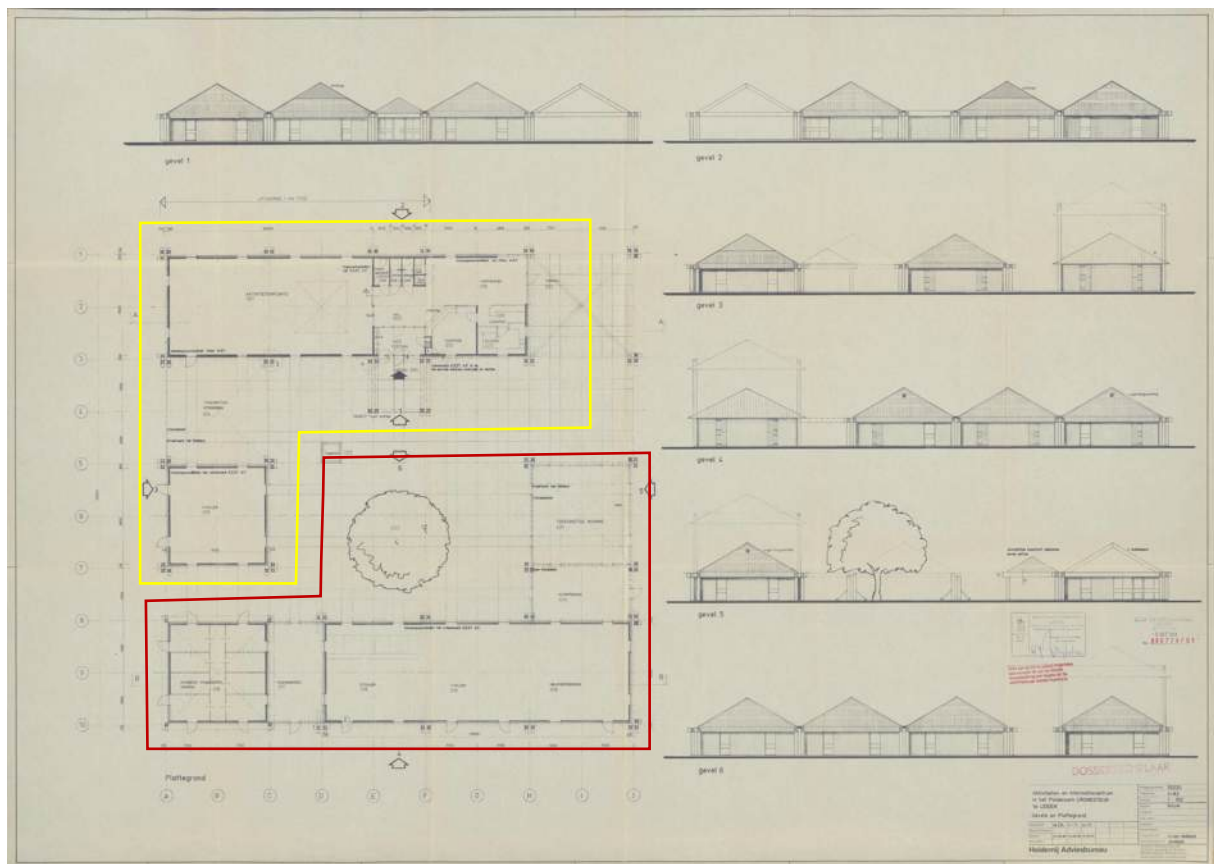
2.3 Educatie als kans

In het ontwerp voor het Polderpark Cronesteyn werd op verschillende manieren ingezet op educatie. Niet alleen educatie van kinderen werd aangegrepen ook educatieve activiteiten voor volwassenen en het creëren van betrokkenheid bij de natuur voor volwassenen werd in het plan meegenomen, zoals de ontwikkeling van een milieu-educatiecentrum, de wens wandelaars bij het agrarische bedrijf te betrekken en een bijenstal.

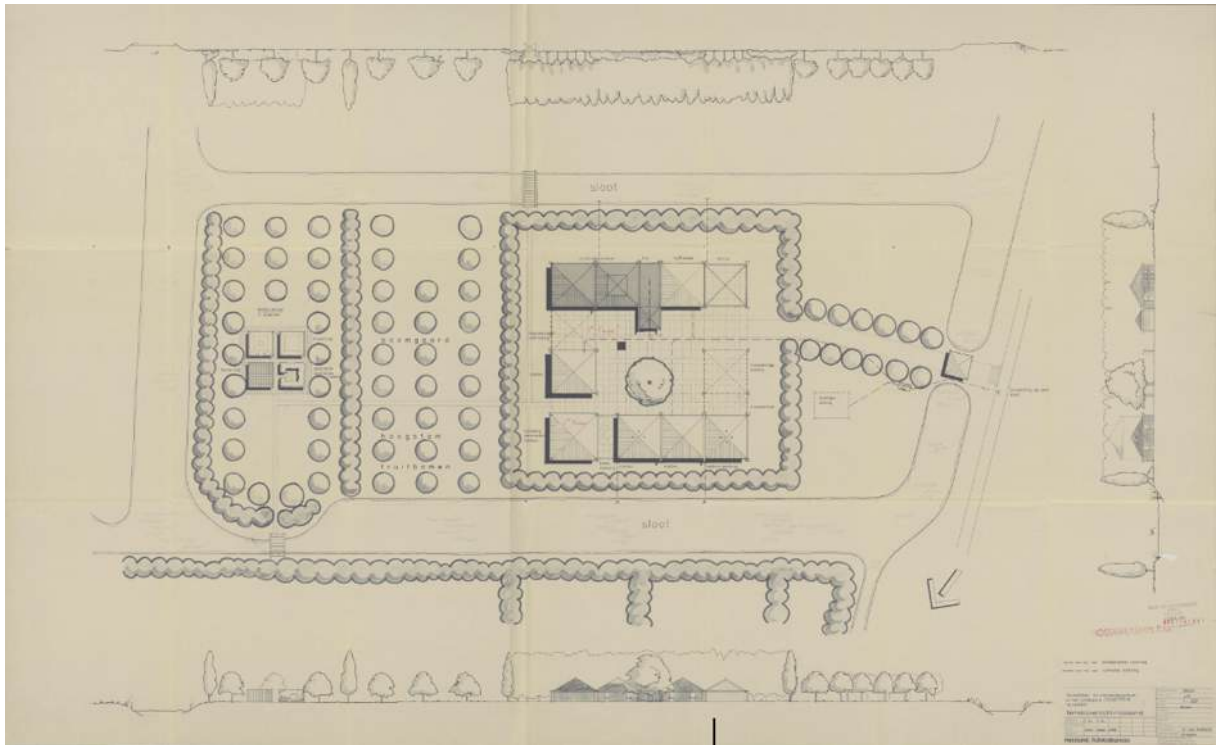
2.3.1 BEZOEKERSCENTRUM EN KINDERBOERDERIJ

De ontwikkeling van de kinderboerderij in het algemeen is in hetzelfde licht te zien als het ontstaan van de heemtuin. Het grote verlies aan landschappen door de ruilverkaveling en de explosieve groei van steden en dorpen zette de relatie tussen de mens en de natuur onder druk. Het ontbreken van contact met de natuur moest worden gecompenseerd. Dat werd bewerkstelligd door de aanleg van kinderboerderijen waar kinderen weer betrokken werden bij de herkomst van het voedsel en de omgang met landbouwdieren. Zo bleef de kennis over 'waar de melk vandaan kwam en hoe een koe gemolken werd' in stand. De wens voor een kinderboerderij in Polderpark Cronesteyn wordt in het Plan Polderpark Cronesteyn uit 1981 uitgesproken.

In de plannen voor het Polderpark uit 1978 was de kinderboerderij ook al ingepland, maar dan in boerderij Cronesteyn ten zuiden van het kasteelterrein. De toenmalige eigenaar van de boerderij, de heer De Wit, maakte bij de inspraak duidelijk dat hij dit niet zag zitten. Het betekende immers dat hij zijn bedrijfsvoering moest stopzetten. In de definitieve tekeningen kwam de kinderboerderij met contactweide te liggen op de plek van de huidige Tuin van de Smid. De contactweide zou dan verplaatsen naar perceel oostelijk daarvan waar tegenwoordig de nieuwe natuurspeeltuin ligt.

2.53 – Ontwerptekening voor de bouw van een bezoekerscentrum met biologisch-dynamische boerderij. De geel omrande delen werden gerealiseerd. De rood omrande delen behoorde tot de tweede fase die nooit is gerealiseerd (ELO, bouwarchief AR.1700.05680.4)

2.54 – Plattegrond van het gebied van het bezoekerscentrum, waarop ook het kunstwerk Broei is ingetekend (ELO, bouwarchief AR.1700.05680.4)

2.55 _ De kinderboerderij met op de achtergrond de op een kamer gebouwde hooiberg, die binnen het structuralistische grid van Krijn Giezen en Jan Overbeek past (foto auteur, september 2024)

*'Deze kinderboerderij is echt anders dan alle andere in Leiden. Je hebt hier het gevoel dat je buiten de stad bij een boerderij zit'.
Moeder met een jong kindje*

De kinderboerderij laat uiteindelijk lang op zich wachten, evenals het bezoekerscentrum Polderpark Cronesteyn. Dit heeft vooral te maken met de financiële middelen die voor de aanleg van de beide projecten nodig zijn. De kosten voor het bezoekerscentrum met biologisch-dynamische (kinder)boerderij komen neer op 1,1 miljoen gulden. De boerderij moest als een echte boerderij functioneren, met alle activiteiten die daarbij horen, en echte Nederlandse rassen huisvesten, zoals de blaarkop. In 1989 lukt het de gemeente na jaren onderhandelen om het Ministerie van Landbouw en Visserij zo ver te krijgen een subsidie van 589.500 gulden te geven. Namens de provincie Zuid-Holland verkrijgt de gemeente nog een 85.000 gulden. Dit is vijf jaar nadat de gemeente aan kunstenaar Krijn Giezen en architect Jan Overbeek de opdracht heeft verleend voor het ontwerpen

van een kinderboerderij. Er hing een belangrijke voorwaarde aan de subsidie: de bouw moest een leerproject worden. De gemeente koos daarop om tijdens de bouw zo veel mogelijk 'vrouwen en leden van minderheden' te in te zetten. Voor de tweede fase van het project moest nog naar subsidie gezocht worden. De gemeente hoopte dat ze via Europese subsidies dit laatste bedrag bij elkaar zouden krijgen.⁷² De eerste fase omvatte alleen het bezoekerscentrum en de hooiberg. In de tweede fase, zou blijken de bouwtekeningen voor het project de stallen, worden gerealiseerd.

Het ontwerp van het bezoekerscentrum bestond uit een structuralistisch ontwerp met een blokkengrid van 10m x 10m, waarbinnen blokken een functie kregen. Het bezoekerscentrum bestond uit drie blokken met een entreegedeelte. De hooiberg vormt een blok en de niet gerealiseerde stallen bestonden ook uit verschillende blokken. Afhankelijk van de omvang van het complex konden steeds blokken bijgebouwd of verwijderd worden. In het kunstwerk Broei is het blokkengrid verder doorgevoerd.

De tweede fase kwam uiteindelijk nooit tot stand. In plaats daarvan is een kleinschaliger kinderboerderij aan het bezoekerscentrum toegevoegd. Ook het idee van een bezoekerscentrum bleek in de praktijk niet duurzaam. Het bemannen was lastig en kostbaar. Om die reden is er enige tijd geleden voor gekozen het bezoekerscentrum in te richten als een theehuis, de Tuin van de Smid. Een druk bezochte plek naast de kinderboerderij.

2.3.2 BIJENSTAL

Uit een krantenartikel uit 1983⁷³ en volgens de vertegenwoordiger van de imkersvereniging in de klankbordgroepbijeenkomst was er als voor 1983 een bijenstal in de Kleine Cronesteinse en Knotterpolder aanwezig. Waar deze precies stond is niet bekend. In ieder geval wordt 2 mei een nieuwe bijenstal geplaatst die onderdeel uit zou gaan maken van de kinderboerderij. Ten behoeve van de educatie over bijen werd in het Reigersbos een nieuwe stal gebouwd in een haakvorm, die uitkeek over een bijenweide. Op deze plek werden vanaf het begin imkercursussen gehouden en schoolklassen ontvangen om over de bijen te vertellen.

In de huidige situatie is de bijenstal verouderd en heeft de groei van de bomen ervoor gezorgd dat de plek waar de bijenstal nu ligt donker en nat is. Niet de ideale plek voor bijen. Daarnaast heeft de gemeente besloten dat het Reigersbos mens-luw moet worden. Dat betekent dat het pad naar de bijenstal komt te vervallen. Momenteel wordt gewerkt aan een nieuwe locatie binnen het Polderpark.⁷⁴ Hierbij blijft de bijenstal binnen de educatieve rol houden.

2.55 (links)- Voorzitter Speelziek van de Vereniging tot bevordering van de Bijenteelt opent de bijenstal van het Polderpark Cronestein, 2 mei 1983 (ELO, PV29329L.5).

2.56 (rechts) – De bijenstal ligt anno 2024 in een sterk beschaduwd gebied van het Reigersbos (foto auteur, september 2024).

2.3.3 SCHOOLTUINEN

In 1988 werd op de plek van de voormalige tuinderij van de familie Doeve het schooltuinencomplex 'de Akkerdistel' geopend. Misschien was het bedoeld als grapje en wellicht ook niet: maar dat was in de tijd dat het Polderpark Cronesteyn werd geteisterd door akkerdistels, die overal opkwamen, zoals uit de verslagen van de CPC blijkt.⁷⁵ De plaats wordt gekozen omdat door de historie van de plek, de grond goed geschikt is voor moestuinen. De keuze voor de plek viel ongeveer samen met het beëindigen van het bedrijf van de gebroeders Doeve.

Hoofdstuk 3_Evert Cornet

Stadsvergroener

Hoofdstuk 3 _Evert Cornet, Stadsvergroener

(Leiden, 12 december 1925 - Sassenheim, 11 maart 1997)

3.1 Het leven van Evert Cornet

Evert Cornet werd in 1925 geboren in Leiden, als zoon van een preparateur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie (nu Naturalis). Kort na de Tweede Wereldoorlog begon de jonge Evert als tuinman in de Hortus van Leiden. Hier kon hij zijn liefde voor de natuur volop kwijt, maar het was ook de plek waar zijn toekomst op wellicht voor hem verrassende wijze vorm kreeg.

Opleiding

In de tijd dat hij bij de Hortus werkte, ontmoette hij zijn grote liefde. De vader van de toekomstige bruid was echter niet zo enthousiast over Cornet als schoonzoon; een tuinman was niet bepaald zijn ideaal. Een huwelijk was alleen mogelijk als Cornet een serieuze opleiding zou volgen. Niet veel later, in de zomer van 1951, schreef Cornet zich in voor een cursus Middelbare tuinarchitectuur aan de Rijkstuinbouwschool in Boskoop. Hij rondde deze in 1953 succesvol af. Of hij nog verder studeerde in Boskoop of Wageningen, is niet helemaal duidelijk. Hij zou echter jarenlang als docent aan de Rijkstuinbouwschool in Boskoop verbonden zijn.

Heidemij

Een jaar na zijn afstuderen begon Cornet als medewerker bij de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (Heidemij). Hij startte zijn carrière op het kantoor in Arnhem, waar hij verantwoordelijk was voor verschillende projecten. Een van de bekendste projecten is de ontwikkeling van het Park De Wezenlanden in Zwolle. Heidemij had een voorbeeldontwerp gemaakt voor dit recreatiepark. Cornet werkte voor het definitieve ontwerp samen met de beroemde tuinarchitect Mien Ruys (1904-1999), zodat de architectuur van het provinciehuis, de tuin en het park op elkaar zouden worden afgestemd. Het park werd op 30 april 1971 geopend.⁷⁸

Het zou niet het enige project zijn, waar hij in zijn Arnhemse periode aan werkt. Een ander groot project was de tuin van de Johanna Stichting in Arnhem (1962-1964), waar hij verantwoordelijk was voor het ontwerp voor een openluchttheater (1962) en de aanleg van de kinderboerderij Beatrixhoeve (1964).

In het jaar van de opening van het Park de Wezenlanden verhuisde Cornet met zijn gezin naar Haarlem om bij het lokale kantoor van de Heidemij aan de slag te gaan. In die periode raakte hij ook betrokken bij de ontwikkelingen in de Kleine Cronesteinse polder, als ontwerper van het plan voor het gebied en lid van de commissie Vlietpark zoals het parkgebied eerst heette.

Niet veel later, in 1974, kreeg Cornet eervol ontslag bij de Heidemij. Zijn nieuwe werkgever werd zijn geliefde stad Leiden, waar hij in dienst zou treden als waarnemend hoofd Plantsoendienst. Op zijn cv stonden toen onder andere begraafplaatsen, jachthavens, recreatiegebieden en sportvelden.

Leiden

De stad Leiden was, als geboortestad, de grote liefde van Evert Cornet. Hij vond dat Leiden vooral veel te weinig groen had. Gedurende de eerste jaren lag de nadruk sterk op de verbetering van het bomenbestand binnen Leiden. De verouderde gasleidingen maakte het noodzakelijk om de gasleidingen aan te vervangen. Dit bood tegelijkertijd een kans om het bomenbestand, dat door diezelfde gaslekkages was aangetast, te verbeteren. Een tweede mogelijkheid kwam bij de verbeteringen en vergroening van de stadswallen. Oude bomen moesten voor dit project wijken. Cornet zette zich in voor het terugplaatsen van bomen met een grote omvang. Het was de tijd van de Stadsvernieuwing en het in die tijd redelijk arme Leiden kreeg vanuit dit project veel rijksgeld binnen, dat (ook) werd ingezet voor het groen.

De basis voor een Singelpark in Leiden

Op de stadswallen verdwenen oude fabrieken met als resultaat grote gaten in het hart van de stad: een goede plek voor nieuwe parken. Evert Cornet zette zich als voorvechter van deze ontwikkeling in. Uiteindelijk zou hij verantwoordelijk worden voor het ontwerp van het Ankerpark, het Huigpark, het Katoenpark, het Bleekerspark en het park De Put. Stuk voor stuk zijn het kleine deelgebiedjes op de stadswallen die in de periode van de jaren 80 werden gerealiseerd. In deze zelfde periode startte ook het ontwerp voor het Park De Bult op de voormalige vuilstort in Roomburg.

3.1 - Gezicht vanaf de Meelfabriek aan de Oosterkerkstraat naar het noorden met het Ankerpark in aanleg, 1983 (ELO, maker Afdeling Monumentenzorg Leiden).

Polderpark Cronesteyn

Cornet raakte vermoedelijk al in 1966 betrokken bij de ontwikkeling van het Polderpark Cronesteyn. In dat jaar werd de Heidemij door de gemeente Leiden aangetrokken als partner in de ontwikkeling van het Vlietpark. Het gebied omvatte destijds ook de Oostvlietpolder en de Roomburgerpolder. In ieder geval in 1970 was Cornet als onderdeel van de commissie Vlietpark, waarin verschillende partijen samen werkten aan de ontwikkeling van een recreatiegebied. Ondanks dat het uiteindelijke park vele malen kleiner is dan het oorspronkelijke project, maar daardoor wel veel meer op een functiegericht, namelijk dagrecreatie voor de Leidenaren, zou het Polderpark uitgroeien tot zijn meest geliefde project. Zelf noemde hij het in 1984 in een interview in de Leidsche Courant zijn mooiste project. Hij legt daarbij niet uit waarom. Maar er is wel een beeld bij van de redenen te vormen. Ten eerste was Leiden de geboortestad van Cornet en droeg hij Leiden een warm hart toe. Anderzijds was het Polderpark een groot gebied. In het stedelijke Leiden kreeg hij de kans om een heel park te ontwikkelen van 91ha, een omvang die verder binnen de stad ongekend was. Hier kon je echt een statement maken. Daarbij zou Leiden in een keer een heel stuk meer vergroend worden.

De liefde voor het park bleef. In 1986 toen het park zo goed als afgerond was, ging Cornet op 61-jarige met de VUT. Dat betekende niet dat hij afstand nam van zijn geliefde Polderpark. Ook in de jaren erna bleef hij betrokken als lid van de commissie Polderpark Cronesteyn en later als voorzitter en secretaris van de Stichting Vrienden van het Polderpark, dat ook door hem werd opgericht naar het voorbeeld

van de Stichting Vrienden van het Leidse Hout. Ook bij deze laatste stichting was hij tot aan zijn overlijden nauw betrokken.

Met de VUT, maar niet werkeloos

Na zijn werkzame leven bij de gemeente Leiden, zat Cornet niet stil. Hij ging in 1986 met VUT en hij ontvangt dan als waardering voor zijn inzet en gedrevenheid voor zijn werk binnen de gemeente Leiden de Jan van Houtpenning.

Zes jaar later wordt, in 1992, werd de Floriade in Zoetermeer ingericht. Goede vriend en tevens landschapsontwerper Michiel den Ruijter was hoofdontwerper van deze Floriade. Cornet zou als ontwerper van een van de tuinen ook deelnemen aan deze Floriade. Wat hij heeft ontworpen voor de Floriade is niet bekend. Rondom deze Floriade verschenen artikelen over de betekenis van Poldertuinen¹. Mogelijk ligt hier een link naar een ontwerp bij de Floriade.

Daarnaast vergat Cornet ook de Hortus van Leiden niet, waar hij ooit zijn carrière begon. In 1993 werd de varentuin geopend: een ontwerp van zijn hand, waarin verschillende soorten vares de hoofdrol spelen.

In 1997 komt Cornet plotseling te overlijden, net op het moment dat er ook vanuit de Universiteit Wageningen interesse is voor zijn oeuvre ten behoeve van de Gids voor de Nederlandse Tuin- en landschapsarchitectuur. Zijn inzet voor het Leidse Hout is twee jaar later geëerd met een eigen herdenkingsbank in het Leidse Hout.

3.2 Werkwijze en handtekening

Bij de gemeente Leiden werken nog steeds mensen die met Evert Cornet hebben samengewerkt of zelfs student van hem zijn geweest aan de Hogere Rijkstuinbouwschool. Cornet staat bij zijn voormalige collega's bekend als een ontwerper van de grote lijnen. Hij gaf richting aan de ontwerpen op basis van zijn visie op de locatie. De uitwerking op detailniveau en beplantingsplannen liet hij graag aan collega's of studenten (en stagiaires) over. Dat betekende niet dat hij zich er daarna niet mee bemoeide. Hij bleef wel als supervisor op het project en stuurde waar nodig, wederom op hoofdlijnen, bij.

Een belangrijk deel van zijn daadkracht lijkt te zijn gekomen uit zijn persoonlijkheid. Hij was een goede prater, met een sterke overtuigingskracht. Hierdoor wist hij mensen te overtuigen van zijn ideeën en kreeg hij veel mensen mee in zijn projecten. Hierdoor heeft hij bij kunnen dragen aan een toename van het groene karakter van Leiden.

Cornet had ook een duidelijke missie als het ging om groen. Hij vond dat plantsoen en parken bedoeld waren om in te leven en om beleefd te worden. Met andere woorden: het moest niet bij kijkgroen blijven. Je moest erin kunnen lopen, liggen, vissen en spelen. Dat daarbij wel eens iets sneuvelde zag hij niet echt als een probleem. Educatie van de inwoners, zodat ze beter gaan begrijpen wat er allemaal groeit en bloeit, zou daarbij moeten helpen. In ieder geval zou het beter werken dan alles verbieden.² In het artikel van 19 juli 1975 laat Cornet zijn fantasie over natuureducatie de vrije loop. Hij wil een dierenbibliotheek waar kleine dieren door scholen kunnen worden 'geleend'. Binnen de aanleg van de parken moest ook aandacht komen voor inheems groen, waarbij maaien en vergif spuiten tot een minimum behoorde of zelfs geheel verbannen moesten worden. Natuur moest de kans krijgen de groeien en te bloeien, als tegenwicht tegen de jaren van strakke gazons en gesnoeide hagen uit de periode van de Wederopbouw.

Doordat er relatief weinig bekend is over Evert Cornet en er geen volledig overzicht (bijlage 1 geeft een beknopt overzicht van bekende werken) is van zijn ontwerpen, is het moeilijk een beeld te schetsen van zijn oeuvre of handschrift. Hij is weg te zetten als een liefhebber van groen en meer ruimte voor de natuur. Zeker waar dit gepaard gaat met het beleven van de natuur en educatie over de natuur.

¹De Poldertuinen; deel 1: contrast of compliment, in: Groen: vakblad voor ruimte in stad en landschap, 1992, jaargang 48, nr. 3, p. 24-27.

² Maas, T., Het groen is er om te gebruiken, in: Leidsch Dagblad, 19 juli 1975.

Daarmee was hij in ieder geval in de periode dat hij werkzaam was voor de gemeente Leiden een kind van zijn tijd. In de jaren 70 van de 20ste eeuw was er immers sprake van een toename van de interesse van de natuur.

Kijkend naar de parken De Bult, Het Polderpark Cronesteyn en de kleinere parken op de stadswallen is er niet direct een grote gemenedeler te herkennen. Waar het Polderpark uitgaat van de natuur en cultuur als basis voor het ontwerp, zijn de parken op de stadswallen van een veel andere belijning. Daar is meer sprake van strakke lijnvoering, een laanbeplanting van bomen en een eenvoudige onderbegroeiing en randen van heesterbeplanting. Ze sloten daarmee waarschijnlijk nog het meeste aan bij het karakter van de oorspronkelijke stadswallen.

De Bult daarentegen heeft het karakter van een landschapspark uit de jaren 70- 80 van de 20ste eeuw, waarin verschillende 'recreatiekamers' zijn opgenomen. Daarmee sluit het aan op de denkbeelden van de grote landschappelijke parkaanleggen uit die periode, waar vooral vanuit recreatie werd gedacht. Vanwege de hoogteverschillen in het park, als gevolg van de onderliggende vuilstort, was een landschapspark ook een doelmatig ontwerp voor de plek. Het kan daarmee concurreren met parken als het Elsenburgerbos en het Wilhelminapark in Rijswijk, die eenzelfde oorsprong en vormgeving kennen.

Wel is over Polderpark Cronesteyn te zeggen dat het een goede weergave is van het gedachtengoed van Evert Cornet, waarin het beleven van de natuur en de educatie daarover een belangrijke rol speelde. Het was het project waarin hij de meeste ruimte en vrijheid had om zijn visie hierover kwijt te kunnen.

Hoofdstuk 4_De essentie van het Polderpark

Hoofdstuk 4_De essentie van het Polderpark

Groenvoorzieningen zijn bij uitstek plekken waar mensen zich mee verbonden voelen in hun omgeving. Gedurende verschillende fases in het leven van mensen is, biedt een park een meerwaarde. Dat is niet anders voor het Polderpark Cronesteyn. Toch heeft dit specifieke park door de ontwerpvisie meer in zich dan alleen een groenvoorziening op wijk of stadsniveau waar jong en oud zich kunnen vermaken op hun eigen manier.

4.1 Natuurgebied met een parklaag

Ongeacht welke historische of ruimtelijke aspecten een rol spelen in het park, om het aspect natuurbehoud en verbetering van de waterkwaliteit kan men niet heen. Het vormt de essentie van het ontwerp dat Evert Cornet voor Polderpark Cronesteyn maakte, maar ook voor alle toevoegingen die zich sindsdien nog aan het park hebben voorgedaan. Alle natuurlijke biotopen werden zorgvuldig gecomponeerd binnen een grid aan recreatieve mogelijkheden. De keuzes die werden gemaakt om het open landschap te behouden, mede naar aanleiding van de inspraak op het eerste plan voor het Polderpark, zijn vervolgens op ideologische wijze doorgevoerd. Beplanting die werd toegevoegd aan het bestaande landschap moest passen bij de vegetatie die in het Zuid-Hollands landschap te vinden was. Bestaande flora en faunasoorten werden zo gekoesterd en er werden maatregelen genomen hoe de biotopen van soorten verbeterd worden. Monitoring (inventarisaties) was het middel om de natuurwaarden in het park in de gaten te houden. De wijze waarop werd omgegaan met de natuurwaarden in het Polderpark Cronesteyn had en heeft veel weg van de omgang met beschermde natuurgebieden. Het grote verschil met de natuurgebieden is de aanwezigheid van aangelegde parklaag met als doel recreatie en educatie te bevorderen.

Het natuurbehoud binnen het Park is leidend voor het handelen binnen het park. Ook voor de toevoegingen hebben de betrokkenen bij het park altijd een ecologische insteek aangehouden: Bij de volkstuinten werd biologisch tuinieren gepromoot. De gewenste boerderij moest biologisch-dynamisch worden. In de schooltuinen werden geen bestrijdingsmiddelen gebruikt en het beheer was afgestemd op de soorten die zich in het park bevonden. Natuur en ecologie vormen de essentie van het Polderpark.

4.1 – Jaarlijks strijkt de smient neer in de wateren van het Polderpark (Wikipedia, fotograaf: laitche, CC BY-SA 4.0)

4.2 – De kwartel is een zeer bedreigde vogelsoort. Landelijk zijn er op verschillende plekken speciale projecten om de kwartel te redden. In het Polderpark scharrelt deze vogel nog rond (bron: wikipedia, fotograaf: PhiJu, CC BY-SA 3.0)

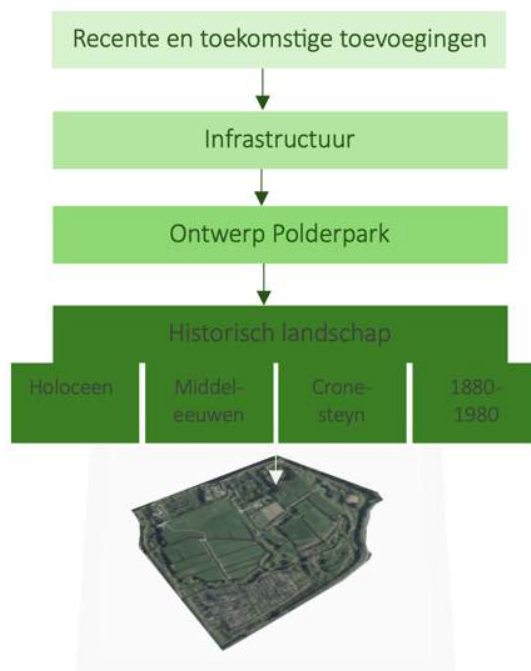
De natuur doet het relatief goed. Er komen nieuwe soorten bij en er komen soorten voor die elders allemaal verdwenen zijn of op zijn minst zeer zeldzaam. Maar in de praktijk is gebleken dat de functiewijziging van het gebied van een agrarisch landschap naar een parklandschap andere eisen stelde aan het beheer. Monitoring en de nauwe betrokkenheid van de vele ecologen en biologen, toonden ook aan hoe moeilijk het was om de gewenste natuur te behouden. De aanleg alleen al leek (in ieder geval tijdelijk) tot een flinke afname van de flora en fauna gepaard te gaan. In die periode

werd het beheer als automatisch belegd bij de boer, die ook boerderij Cronesteyn pachtte. Daarmee werd het parkbeheer voor een groot deel onderdeel van de bedrijfsvoering van de boer, die inpaste in de op de seizoenen gebaseerde bedrijfsvoering. Met het opheffen van de boerderij wordt die insteek minder toegepast. Niet omdat de afspraken over de beste beheermomenten niet worden vastgelegd, maar omdat voor een deel het beheer bij andere partijen zijn belegd die een grotere portefeuille hebben. Uit de gesprekken met de klankbordgroep komt ook naar voren dat het beheer van verschillende biotopen in de praktijk een lastige opgave blijkt en steeds nieuwe uitdagingen biedt. Bomen verouderen en moeten vervangen worden. Bermen worden minder kruidenrijk. Invasieve rivierkreeften bedreigen de vis en andere waterdieren. Lange tijd is het beheer van het park minder geweest dan gewenst. Het huidige beheer leidt volgens de klankbordgroep ook direct tot verarming van de soortenrijkdom, maar vooral ook op de omvang van populaties. De complexiteit van het beheer lijkt inherent te zijn aan de keuze voor het concept. De ambitie om de hoge landschappelijke en natuurlijke waarden van het gebied te behouden en te versterken, botst soms met de tweede ambitie van een aantrekkelijk recreatiepark. Het gebruik voor recreatie stelt immers andere eisen dan een natuurgebied. Ondanks deze complexiteit is de realisatie van het Polderpark Cronesteyn een voorbeeld van een park waarin de natuur en recreatiewaarden voor inwoners in een park samenkomen.

4.2 Tijdlijn binnen groene kaders

4.2.1 LANDSCHAPPELIJK ONTWERP

Bij het ontwerp van het Polderpark Cronesteyn is het historisch waterrijke polderlandschap als uitgangspunt genomen. De elementen met een natuurwaarde of met educatieve kansen (agrarisch bedrijf, schooltuinen) werden in de ontwikkeling opgenomen. Hierdoor ligt er in het park een historische tijdslijn besloten met belangrijke relictten uit verschillende tijdslagen. Vanaf het ontstaan van een estuarium met kreken zo'n 6000 jaar geleden tot de ontwikkelingen in de tuinbouw in het midden van de 20ste eeuw. Het opnemen van al die relictten binnen een park dat duidelijk is afgekaderd aan de randen heeft er voor gezorgd dat er als het ware een foto is gemaakt van het gebied. Evert Cornet was als geestelijk vader van het Polderpark Cronesteyn niet rigide in de omgang met die foto. Achteraf redenerend blijkt de historische foto een momentopname van waaruit het landschap verder werd ontwikkeld. Daarbij werd het ontwerp beïnvloed door de grote recreatieve opgave die er aan ten grondslag lag. Deze omvatte het opvangen van 4000 dagrecreanten op een mooie zomerse zondag. Het kon niet anders dan dat er verder moest worden gekeken dan alleen de bestaande situatie rond 1975-1980. Al deze mensen met verschillende wensen ten aanzien van recreëren moesten binnen de 90 hectare grond die voor het park beschikbaar waren een plek krijgen. Dat vroeg om vervlechting van oude elementen met toevoeging van nieuwe, die beleving van natuurwaarden en recreatie konden versterken. Extra wandel- en fietspaden, bosschages, tuinen en sloten werden aan het parkontwerp toegevoegd. Ook werden extra gebouwen aan het park toegevoegd die de educatieve functie konden opvangen. Veel nieuwe elementen hebben karakteristieken die passen bij het Zuid-Hollandse polderlandschap, waardoor soms zelfs verwarring zou kunnen ontstaan over wat oorspronkelijke landschapselementen zijn en wat nieuwe. Daarbij valt te denken aan de slingerende loop van het Polderpad richting de spoorlijn en de moerastuin. Waar toevoegingen een utilitair karakter hadden, zoals wandel- en fietspaden, zijn deze eenvoudig in opzet gehouden met gescheiden plaatsen binnen het parkprofiel. Een duidelijke visuele scheiding tussen historie en noodzakelijke toevoeging.

4.3 – Het Polderpark Cronesteyn kent een grote gelaagdheid in het historisch landschap dat als onderlegger voor het park diende, maar ook in de opbouw van het huidige Polderpark (afbeelding Auteur. Luchtfoto: Topotijdreis.nl)

Dit heeft binnen het ontwerp tot een sterke gelaagdheid van het landschap geleid. De eerste laag bestaat uit het historische landschap zoals dat er in 1980 lag. Daaroverheen ligt de parklaag, die op enige schaal ingrepen heeft gedaan in het historische landschap door het verbreden, dempen en nieuw graven van sloten. Maar ook nieuwe landschappelijke elementen met een knipoog naar het historische landschap heeft toegevoegd aan de historische laag, zoals de , de vele bosschages en de grienden (zowel op de oude als de nieuwe locatie). De laatste laag is de utilitaire laag: bestaande uit eenvoudige infrastructuur. Tot op de dag van vandaag en in de nabije toekomst zullen hier nog nieuwe lagen aan toegevoegd worden, zoals de paddepoel en de voorgenomen wijzigingen bij het Reigersbos. Ook niet voorziene ontwikkelingen buiten het Polderpark hebben invloed op het park, zoals de hoogbouw in de driehoek Kanaalweg – Lammenschansweg-spoorlijn. Tot voor kort was de aanwezigheid van de stad nauwelijks waarneembaar in Het Polderpark zelf. De komst van de hoogbouw heeft dat veranderd, waardoor een nieuwe externe laag wordt toegevoegd, die afhankelijk van de aanschouwer positief of negatief zal worden gewaardeerd. Ontegengesteld benadrukt deze nieuwe ontwikkeling de oorspronkelijke rol van het park, namelijk als stadspark. Vanuit sommige standpunten is vergelijk met een park als Central Park in New York snel gemaakt (afbeelding 2.29) .

Hierdoor bevat het park niet alleen een historische tijdlijn die ver teruggaat, maar is er ook een tijdlijn aanwezig die gestart is aanleg van het Polderpark. Het polderlandschap groeit nog steeds op organische wijze door. Een werkwijze die vanaf het begin van de aanleg was ingezet en bestond uit meebewegen en anticiperen. De beste voorbeelden daarvan zijn het schrappen van de wandeling door weidevogelgebied en werken met de minder natte dan verwachte omstandigheden in de moerastuin.

4.2.2 BETROKKEN EN TIJDLOOS

In de inleiding werd een uitspraak uit een krantenartikel uit 1982 geciteerd, waarin het park samenvattend een voorbeeld voor de toekomst werd genoemd. Vooral in hoe men met groenvoorzieningen kon voldoen in de behoefte naar groene recreatiegebieden voor de (rand)stedelingen. De uitspraak lijkt blik naar die toekomst, de tijd waarin wij nu leven en de tijd die na

ons komt. We hebben net als enkele jaren voor de ontwikkeling van het Polderpark te maken met grote woningbouwopgaven en de druk op het groen is daarmee een grote bedreiging voor het landschap, zowel qua ruimte als voor de natuurwaarden en biodiversiteit. De uitgangspunten voor het ontwerp van het Polderpark Cronesteyn hebben bewezen tijdloos te zijn en te voldoen in een behoefte in een natuurlijke omgeving door te brengen, te recreëren. De betrokkenheid van de maatschappij, die er vanaf het begin van de ontwikkeling van het Polderpark is geweest, lijkt hiervoor het bewijs. Eerst in de vorm van een Commissie Polderpark Cronesteyn. De bewaarde verslagen laten de betrokkenheid duidelijk lezen: er was veel vrijwillige inzet om de natuur te inventariseren, te ondersteunen bij activiteiten en het park en zijn ontwikkeling te monitoren. Onder de Vereniging Vrienden van het Polderpark Cronesteyn en nu de Stichting Groen Cronesteyn was/ is het niet anders. Er is een tomeloze vrijwillige inzet om anderen over de natuur en het park te informeren.

De natuur- en educatieorganisaties, die ook grotendeels op vrijwilligers draaien, en vanaf het begin van de parkontwikkelingen nauw betrokken zijn geweest bij de natuureducatie in het park.

Het blijkt een breed maatschappelijk gedragen gevoel dat het Polderpark bij mensen oproept. Zodra er iets gebeurt in het park worden de verschillende betrokken organisatie, zoals gemeente, IVN en de Stichting Groen Cronesteyn, gebeld om te waarschuwen of te vragen wat er aan de hand is. Vraag een willekeurige bezoeker van het park naar zijn mening over het park en ook hij weet te vertellen wat er allemaal speelt. De betrokkenheid is dus niet alleen een verenigingsaangelegenheid. Er is ook veel individuele betrokkenheid bij het park. Het ontwerp zet mensen aan tot het willen behouden van de bijzondere natuurwaarden en historische landschappelijke karakteristieken in het park.

Precies wat Evert Cornet voor ogen had: een plek waar mensen in contact stonden met de natuur en het agrarische landschap (en leven). Door de tijd heen bleek het concept dus tijdloos te zijn.

De betrokkenheid heeft nog een ander effect gehad op het Polderpark. De blijvende betrokkenheid van mensen heeft ertoe geleid dat het park blijft veranderen. Met nieuwe betrokkenen komen ook nieuwe ideeën over behoud van natuurwaarden, nieuwe flora- en fauna inventarisaties voor verschillende doelsoorten, informatievoorziening aan bezoekers en meer kennis over wat wel en niet werkt in het park. Dit leidt tot allerlei initiatieven en brengt dynamiek in het Polderpark, waardoor tijdloos park is ontstaan dat mensen boeit en betrokken houdt. Ook na jaren.

4.3 Een park voor generaties

4.3.1 ALLE LEEFTIJDEN

Het Polderpark is een plek waar generaties en de tijdsgeest samen komen. De meest eenvoudige uitleg ligt in het gebruik van het park. Al bij het ontwerp van het Polderpark werd rekening gehouden met de verschillende generaties die zich binnen het park wilden vermaken, waarbij het waternetpark het ultieme voorbeeld is waarmee kinderen en gezinnen naar het park.

Straatinterviews met willekeurige bezoekers van het park op 20 september 2024 geven een indruk van de relatie van de bezoekers met het park. Zo bleek dat de kinderen van toen nu, met of zonder eigen kinderen, ook als volwassenen graag in het Polderpark komen. Om te spelen bij de waterbaan of om hard te lopen. Oudere mensen, die voorheen vlakbij het park woonden, komen nu nog vaak een rondje lopen met de hond door het park omdat het nooit verveeld en er ieder seizoen wel iets anders te zien is. Ze waarderen de veranderingen in het park. Een ander stel dat inmiddels naar Limburg is verhuisd, maar hier regelmatig voor familiebezoek naar Leiden komt reserveert stevast een plekje op de camping in het park. Ook zij kwamen vroeger al in het park, maar keren er steeds naar terug als ideale plek tussen stad en platteland. Het Polderpark heeft met velen een band voor het leven gesmeed. De nieuwe bewoners van de hoogbouw in de driehoek Kanaalweg – Lammenschansweg – spoorlijn hebben het park ook ontdekt om de drukte van de stad dagelijks even te ontvluchten. Juist het feit dat je gelijk het gevoel hebt in de polder te staan, maakt voor enkele nieuwe wijkbewoners het polderpark. Een nieuwe generatie van betrokkenen bij het Polderpark vindt hierin zijn basis.

4.4 – Ouderen zitten van de zon te genieten in het Polderpark, tegen een achtergrond van hoog opgaande bomen t.h.v. de brug over de Boezemwetering (foto auteur september 2024).

4.5 – In het park komen verschillende vormen van recreatie samen, hardlopen en kamperen (foto auteur september 2024).

4.3.2 IEDERE GENERATIE MET EIGEN TIJDSGEEST

Op een tweede niveau is het Polderpark een plek waar het gedachtengoed van verschillende generaties samenkomt. Vanaf ongeveer 1973, het moment waarop opdracht werd gegeven voor de ontwikkeling van visie voor deze plek hebben verschillende generaties betrokkenen vanuit hun moment in de tijd nagedacht over de ontwikkeling van de plek. Dat startte al met de omslag van de eerste ontwerpen van het Vlietpark, waarin de voorzieningen en de auto boven het landschap werden verheven en ruim de plaats kregen. Met het vorderen van de tijd, kwam het voortschrijdend inzicht> Op economisch en ecologisch vlak en daarmee in algehele denken over de maatschappij, waren er ontwikkelingen, die zich direct doorvertaalde in het ontwerp. Bereikbaarheid van voorzieningen zonder auto werd belangrijk en interesse in landschap en natuur bloeiden op. In combinatie met de participatie-cultuur die vanaf het einde van de jaren 60 was opgekomen, beïnvloedde dit in grote mate het ontwerp en de procedure van de uitvoering.

De uitwerking van de tijdsgeest komt ook terug in verschillende projecten in het park. Zo zijn er verschillende projecten met behulp van de werkverruimende maatregel gerealiseerd, zoals het volkstuintencomplex. De Akkerdistel en het milieu-educatieve centrum werden binnen datzelfde kaders als een werkervaringsproject voor vrouwen en minderheden ingestoken.

Rumoer ontstond er vervolgens ook rondom de tweede emancipatiegolf in de jaren 80. Ten eerste gaf de gemeente zelf opdracht aan een bureau van enkel vrouwelijke landschapsarchitecten voor een onderzoek naar de sociale veiligheid van vrouwen in het park. Dat leidde tot algemene aanbevelingen ten aanzien van openheid van beplanting en positie van paden en als gevolg daarvan enkele aanpassingen. Niet veel later komt ook de stichting Vrouwen Bouwen & Wonen in actie en benoemd verbeterpunten voor het park. Deze emancipatiegolf heeft daarmee ook bescheiden invloed gehad op het ontwerp van het park.

De omgang met landschapskunst is een vierde aspect van de tijdsgeest, dat in het park een plek heeft gekregen. De invloed van landart, dat vanaf de jaren 80 in opkomst was, resulteerde in het Polderpark in twee (semi-)permanente kunstwerken: die van Krijn Giezen (Broei) en het kunstwerk van Maartse Buien (Kleigeisers).

Het gedachtengoed van de voorgaande generaties hebben op deze manier een plek in het park. Naast fysieke, tastbare elementen van de tijd is het Polderpark ook een samensmelting van de maatschappelijke ontwikkelingen uit verschillende tijden.

Bijlagen, Bronnen en Noten

Bijlage 1 – Werken van Evert Cornet

Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (1953 – 1974)	
1962	Ontwerp Openluchttheater (Johanna Stichting, Arnhem)
1964	Ontwerp Kinderboerderij Beatrixhoeve (Johanna Stichting, Arnhem)
1966- 1971	Van Weezenpark, Zwolle
Verschillende data	Jachthavens, begraafplaatsen, recreatiegebieden en sportvelden.

Leiden (1974-1986)	
Datum onbekend, jaren 70 20 ^{ste} eeuw	Bepantingsvoorstellen nav gaslek problematiek, incl. bomeninventarisaties en boomchirurgie
	Groene singels, waaronder:
Begin jaren 80 gereed	1. Ankerpark
	2. Huigpark
	3. Katoenpark
	4. Bleekerpark
	5. De Put
Opening 1986	De Bult
1967 – 1986	Polderpark Cronesteyn
1978	Ontwerp van de tuin van de Eerste Leidse Schoolvereniging, P.C. Hooftlaan, Leiden
Projecten waarvan de exacte input van Evert Cornet niet duidelijk is	Onderdelen Leidse Hout, Merenwijk (park Merenwijk)

Na VUT	
1992	Onderdeel binnen de Floriade
1993	Varentuin Hortus

Bronnenoverzicht

LITERATUUR EN ANDERE GESCHREVEN BRONNEN

- Auteur onbekend, *De geschiedenis van hofstede Cronestein*, ongedateerd. Via website historische vereniging.
- Deunk, G.J., *De Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur van de 20ste eeuw*, Rotterdam 2002.
- Gemeente Leiden, *Beheerplan Polderpark Cronesteyn 2005 - 2015*, Leiden juni 2005
- Gemeente Leiden, *Polderpark Cronesteyn, Beheerplan hoort bij renovatieplan 2019/2021*, Leiden 2019.
- Leopold, R., J. Vos en Hein, Koningen, *De Poldertuinen. Deel 1: Contrast of compliment?*, in: Groen, vakblad voor ruimte in stad en landschap, 48^e jaargang, 1992, nr. 3, p. 24-27.
- Oerle, Dr. Ir. H.A. van, *Leiden binnen en buiten de stadsvesten. De geschiedenis van de stedenbouwkundige ontwikkeling binnen het Leidse rechtsgebied tot aan het einde van de gouden eeuw*, Leiden 1975.
- Oerlemans, H., *Landschappen in Zuid-Holland*, Den Haag 1992.
- Oldenburger-Ebbers, C.S., A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur, Deel west, Noord-Holland Zuid-Holland*, Rotterdam 1998.
- Onbekende auteur, *Polderpark Cronesteyn wordt vrouwvriendelijk*, in: Leidsch Dagblad 15 augustus 1985, p. 9.
- Renes, H., *Het postmoderne historische landschap. Ontwikkelingen in historisch geografisch onderzoek*, in: Topos, nummer 2, 2005, p. 24-27.
- Ruygrijk, A., *Polderpark Cronesteyn, zes maal de Leidse Hout*, in: Leidsch Dagblad 24 september 1984, p. 3.
- Teixeira de Mattos, L.F., *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, afdeling 1 Het Vaste Land, deel 1: Hoogheemraadschap van Rijnland*, 1906
- Van Es, T., *Park de Wezenlanden*, in: Zwols Historisch tijdschrift, 22^e jaargang, 2005 nr.3, p. 119-129
- Visser, S., *Polderpark Cronesteyn – fasen, grenzen en onderdelen*, Leiden 2024.
- Vlist, van der, E., *Cronesteyn. Van Broekland tot polderpark*, Leiden 2004

WEBSITES

- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- Erfgoed Leiden: Beeldbank/ Krantenarchief Leidsche Courant
- Geologievannederland.nl, holocene. Geraadpleegd 27 september 2024
- Groencronesteyn.nl, Stichting Groen Cronesteyn
- Imkersleiden.nl
- Topotijdreis.nl

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN

- Erfgoed Leiden en Omgeving (ELO):
 - o 0283.173 – Wethouder Waal
 - o 0550.886 – Wethouder Waal (commissie Polderpark Cronesteyn (CPC))
 - o 1470.45 – verslagen van de (CpC) – archief Vrienden van de Leidse Hout.
 - o 1015.1823- Archieven wethouder Barendregt
 - o 1010A.1352- Bestektekeningen gemeente Leiden
 - o 1792.20- Wethouder Versteegh, beheerplan polderpark 2004- herziene druk juni 2005
 - o 0550.980 - Wethouders 1929- 1982
 - o 0550.861 - Wethouders 1929- 1982

- 0283.65- Wethouder Waal
- 0209.39- Bodemonderzoek
- 1015.1809- ir. Barendregt (dienst gemeentewerken, directeur).
- 1001a.2978- stadsarchief Leiden bestemmingsplan Vlietpark
- 1001a.2979 – stadsarchief Leiden
- 1001a.2980- stadsarchief Leiden

Noten

¹ Ruygrijk 1984, p. 3.

² Renes 2005, p. 27.

³ Polderpark Cronesteyn Flora Inventarisatie 1983, p.3.

⁴ Eutroof veen is veen dat in een voedselrijk en nat milieu is ontstaan. Vaak staan deze venen onder invloed van voedselrijk rivier- of zeewater (bron: Rijksdienst voor het cultureel erfgoed).

⁵ Mesotroof veen is veen dat in een matig voedselrijk milieus is ontstaan.

⁶ Polderpark Cronesteyn Flora Inventarisatie 1983, p. 3.

⁷ <https://www.molendatabase.nl/molens/ten-bruggencate-nr-00986>, geraadpleegd 8 oktober 2024.

⁸ <https://beeldbank.oudzoeterwoude.nl/suetan/pdf/1979030809.pdf>, geraadpleegd 8 oktober 2024.

⁹ Woeste gronden is de aanduiding voor nog niet ontgonnen gronden, waar de natuur haar gang ging en mensen nog geen invloed hadden.

¹⁰ Molendatabase.nl, Knottermolentje, geraadpleegd 18 oktober 2024.

¹¹ Teixeira de Mattos 1906, p.692.

¹² Molendatabase.nl, Knottermolentje, geraadpleegd 18 oktober 2024.

¹³ Teixeira de Mattos 1906, p.693.

¹⁴ Historische vereniging Oude-Soeterwoude, de geschiedenis van hofstede Cronestein, p. 8.

¹⁵ De verwijzing naar 'werf' in de naam van de bebouwing op de plaats van het kasteel Cronesteyn duidt op boerderij. Wurf is een oud woord voor boerderij.

¹⁶ Historische vereniging Oude-Soeterwoude, de geschiedenis van hofstede Cronestein, p. 7-8.

¹⁷ Historische vereniging Oude-Soeterwoude, de geschiedenis van hofstede Cronestein, p. 9.

¹⁸ Van der Vlist 2004, p. 50.

¹⁹ Polderpark Cronesteyn Flora Inventarisatie 1983, p. 2. En Van Oerle 1975, p. 21.

²⁰ Polderpark Cronesteyn Flora Inventarisatie 1983, p. 2.

²¹ Van Oerle 1975, p. 21.

²² Van Oerle 1975, p. 21.

²³ Van der Vlist 2004, p. 65.

²⁴ Wegenwiki.nl, zoekterm A4. Geraadpleegd 24 oktober 2024.

²⁵ Wegenwiki.nl, zoekterm N11. Geraadpleegd 24 oktober 2024.

²⁶ Evert Cornet, geschiedenis van de warmoezerij in Cronesteyn, in: jaarboekje Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, nummer 2, voorjaar 1995, p.29-31.

²⁷ Evert Cornet, geschiedenis van de warmoezerij in Cronesteyn, in: jaarboekje Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, nummer 2, voorjaar 1995, p.31.

²⁸ ELO, 1015.1809, archief ir. Barendregt dienst gemeentewerken.

²⁹ ELO- 1001a.2979, Toelichting op inspraak Nota Vlietpark 1978, no.286.

³⁰ ELO- 1001a.2979, raadsbesluit Nota Vlietpark 1978, no.286.

³¹ Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 6 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).

³² Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 10-11 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).

³³ Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 19 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).

³⁴ Leidsch Dagblad 26 oktober 1982, p.1.

³⁵ VUT is de afkorting voor Vervroegde Uittreding, ofwel een soort vroegpensioen.

³⁶ Visser 2024, p. 13.

³⁷ groencronesteyn.nl/over-ons/, geraadpleegd 23 oktober 2024.

-
- ³⁸ Uitkomst van de klankbordbijeenkomst op 7 oktober 2024.
- ³⁹ Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok 1998, p. 62.
- ⁴⁰ Deunk 2002, p. 124.
- ⁴¹ Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok 1998, p. 62.
- ⁴² Deunk 2002. P134.
- ⁴³ Deunk 2002, p. 134/135.
- ⁴⁴ Leidsch Dagblad 15 augustus 1985, p. 3
- ⁴⁵ Leidsch Dagblad 15 augustus 1985, p. 3
- ⁴⁶ Informatie van H, Cornet, zoon van Evert Cornet.
- ⁴⁷ Leopold, Vos en Koningen 1992, nr. 3, p.24-27.
- ⁴⁸ Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 12 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).
- ⁴⁹ Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 13 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).
- ⁵⁰ Toelichting van Evert Cornet op de moerastuin in: Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, jaarboekje nummer 3, voorjaar 1996, p.23.
- ⁵¹ Polderpark Cronesteyn, Beheerplan behorend bij renovatie 2019/2021, p.23.
- ⁵² Zie noot 35.
- ⁵³ Gemeente Leiden, Beheerplan 2005, p. 25.
- ⁵⁴ Leidsch Dagblad 3 juni 1985, p.3.
- ⁵⁵ Verslag Commissie Polderpark Cronesteyn, 25 januari 1989 en Leidsch Dagblad 30 oktober 1989 (ELO).
- ⁵⁶ Leidsch Dagblad, 7 november 1989, p14 (ELO).
- ⁵⁷ Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 1-4 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).
- ⁵⁸ H.A. Katteler en I. Kropman, De voorkeur voor intensieve en extensieve openluchtrecreatie ITS, Nijmegen dec 1977.
- ⁵⁹ Deunk 2002, p.122.
- ⁶⁰ Verslag Commissie Polderpark Cronesteyn, 14 juni 1989.
- ⁶¹ Verslag Commissie Polderpark Cronesteyn, 16 september 1987.
- ⁶² Verslag Commissie Polderpark Cronesteyn, 21 september 1987 en Leidsch Dagblad, *Ondanks klachten huidirritatie vijver Polderpark Cronesteyn niet dicht*, 26 juli 1988, p.9.
- ⁶³ Plan Polderpark Cronesteyn, 28 september 1981, p. 115-16 (ELO, Archief Wethouder Waal archiefnr. 0283.173).
- ⁶⁴ Werkverruimende of werkgelegenheidsverruimende maatregelen, was een project van de rijksoverheid om de werkloosheid tegen te gaan. Hierbij werden tijdelijke additionele arbeidsplaatsen ter beschikking gesteld aan bepaalde doelgroepen. Het doel was de positie van deze doelgroep op de arbeidsmarkt te verbeteren.
- ⁶⁵ ELO, stadsarchief Leiden archiefnummer 1001a.2979
- ⁶⁶ Leidsch Dagblad, 15 december 1981, p.3 .
- ⁶⁷ Zeevat (red.) 2001, p. 15.
- ⁶⁸ tuinverenigingotv.nl/publicaties/Volkstuinen-Leiden.html, geraadpleegd 21 oktober 2024.
- ⁶⁹ José Kneplflé, de Volkstuinen, in: jaarboekje Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, jaarboekje nummer 3, voorjaar 1996, p.49.
- ⁷⁰ Verslag Commissie Polderpark Cronesteyn, 12 oktober 1983.
- ⁷¹ Leidsch dagblad 24 november 1986, Goekoop opent 'het Kroontje', p.7.
- ⁷² Leidsch Dagblad, 29 juni 1989, p. 13.
- ⁷³ Leidsch dagblad, 28 mei 1983, p.3
- ⁷⁴ Imkersleiden.nl, nieuwe stal. Geraadpleegd 25 oktober 2024.
- ⁷⁵ Verslag Commissie Polderpark Cronesteyn, 12 september 1984.
- ⁷⁶ A.J. Gordijn, Schooltuinen in het Polderpark, in: jaarboekje Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, jaarboekje nummer 1, voorjaar 1994, p.21 en 24.
- ⁷⁷ A.J. Gordijn, Schooltuinen in het Polderpark, in: jaarboekje Vereniging vrienden Polderpark Cronesteyn, jaarboekje nummer 1, voorjaar 1994, p.25.
- ⁷⁸ Van Es 2005, p. 124